

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

FRANTIŠEK NEUWIRTH

**ALTERACE: DEMINUTIVA A AUGMENTATIVA
SOUČASNÉ ITALŠTINY**

Alteration : Diminutives and Augmentatives in Contemporary Italian

Praha, 2009

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Štichauer, Ph.D.

Na tomto místě bych rád vyslovil srdečný dík vedoucímu práce, panu doktoru Pavlu Štichauerovi, za jeho pomoc, rady a připomínky a také za jeho laskavý a vstřícný přístup.

F.N.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 31. srpna 2009

A handwritten signature in black ink, reading "František Neuwirth". The signature is written in a cursive style with a large, stylized 'F' and 'N'.

František Neuwirth

OBSAH¹

ÚVOD	5
I. POJMY ALTERACE A ALTERÁT.....	7
<i>Příklady alteračních paradigmat (Lo Zingarelli 2007).....</i>	8
<i>Slovní druhy a alterace.....</i>	11
II. KLASIFIKACE ALTERÁTŮ A JEJICH SÉMANTIKA	12
<i>Sémantika alterátů: dimenzionálně-apreciativní schéma.....</i>	12
<i>Reálný vs. imaginární svět: alteráty jako prostředky individuálního hodnocení skutečnosti .....</i>	15
<i>Klasifikace alterátů podle Lucianiho .....</i>	16
<i>Derivační paradigma evaluativních alterátů .....</i>	16
III. SÉMANTIKA JEDNOTLIVÝCH ALTERAČNÍCH SUFIXŮ	17
<i>Sémantická charakteristika alteračních sufixů podle Lucianiho .....</i>	18
A. <i>Substantiva.....</i>	18
B. <i>Adjektiva .....</i>	20
C. <i>Adverbia.....</i>	20
<i>Charakteristika alteračních sufixů podle Lo Zingarelli 2007 a Il Sabatini Coletti 2006 .....</i>	21
<i>Dimenzionální sémantika alteračních sufixů.....</i>	25
<i>Opozice -one vs. -ino (a jiné dim. sufixy) na denotativní dimenzionální škále „velký – malý“.....</i>	25
<i>Gradualita dimenzionálního hodnocení pomocí alterátů.....</i>	25
<i>Deminutiva v Manzoniho Snoubencích .....</i>	26
<i>Sémantika alteračních sufixů: dimenzionálně-apreciativní schéma.....</i>	26
IV. KUMULACE SUFIXŮ A INTERFIXY.....	28
<i>Kumulace sufixů a dimenzionální sémantika.....</i>	28
<i>Intefixy.....</i>	28
<i>Frekvence kombinací interfixů se sufixy v doložených formacích.....</i>	29
<i>Kombinace interfixů se sufixem -ello v doložených formacích.....</i>	29
<i>Kombinace interfixů se sufixem -ino v doložených formacích.....</i>	29
V. PRAGMATICKÉ VYUŽITÍ ALTERAČNÍCH SUFIXŮ (A INTERFIXŮ)	30
A. <i>Pragmatické využití deminutiv.....</i>	32
B. <i>Pragmatické využití augmentativ na -one.....</i>	34
C. <i>Pragmatické využití interfixů.....</i>	35
VI. POKUS O VYČÍSLENÍ PRODUKTIVITY ALTERAČNÍCH SUFIXŮ.....	36
<i>Kategorie alterátů v Lo Zingarelli 2007 .....</i>	36
<i>Počet hesel (bází) pro jednotlivé alterační sufixy (Lo Zingarelli 2007).....</i>	39
<i>Konkurence -etto a -ino.....</i>	40
VII. KE KONKURENCI ALTERAČNÍCH SUFIXŮ: NĚKOLIK ALTERAČNÍCH PARADIGMAT	41
VII.1. Bastone: bastoncello vs. bastoncino	41
VII.2. Strada: stradicciola vs. stradina	43
VII.3. Ragazzo.....	44
VII.4. Stanza: stanzetta vs. stanzino	44
VII.5. Finestra.....	45
VII.6. Casa.....	46

¹ Kurzívou odkazujeme na tabulky, grafy a schémata.

VIII. DOKLADY	47
VIII.1. K suffixu -ino	47
VIII.1.1. Finestrina, tettino, chiesina, alberghino, appartamento, stradina	47
VIII.1.2. Poltroncina	48
VIII.1.3. Dottorino	48
VIII.1.4. Professorino	49
VIII.1.5. Manina; favorino	50
VIII.1.6. Filmino	52
VIII.1.7. Compitino	52
VIII.1.8. Sciocchino, stupidino, stronzino; bronchitina	53
VIII.1.9. Momentino; attimino, minutino	53
VIII.1.10. Sufix -ino u Boccaccia: coltellino, casettina, fanciullino, scodellino	54
VIII.2. K suffixu -etto	55
VIII.2.1. Stradetta, ragazzetto, casetta, piazzetta, stanzetta, cortiletto	55
VIII.2.2. Sufix -etto ve starší poezii: boschetto, biondetti, verghetta, freschetta, montagnetta, cittadetta, fontanetta, montagnetta, erbetta, cosette, augelletto	55
VIII.2.3. Meschinetto	56
VIII.2.4. Confusetto, magagnette	56
VIII.2.5. Gentetta	56
VIII.2.6. Servizietto, oretta	57
VIII.3. K suffixu -one	57
VIII.3.1. Letteratone, macchinone, librone, spesona, piacerone	57
VIII.3.2. Faccione	57
VIII.4. K suffixu -accio	58
VIII.4.1. Ragazzacci, figuracce	58
VIII.4.2. Casaccia	58
VIII.4.3. Vitaccia, calzonacci, risataccie, occhialacci, stradaccia	58
VIII.5. K suffixu -uccio	59
VIII.5.1. Stanzuccia	59
VIII.5.2. Capanuccia, cappellucci	59
VIII.5.3. Impiegatuccio	59
VIII.5.4. Debituccio	59
VIII.5.5. Difettuccio	60
VIII.6. K suffixům -ello a -(u)olo	60
VIII.6.1. Orticello, finestrella, chiesuola, contadinella, porticciuolo	60
VIII.6.2. Grassottella	60
VIII.6.3. Sufixy -etto a -uolo ve starší poezii: fontanella, pratello, ramicello, venticello, vecchierel, famigliuola, navicella, litticciuol	60
ZÁVĚR	62
PŘÍLOHA: ALTERÁTY V KRÁSNÉ LITERATUŘE (PŘÍKLADY U VYBRANÝCH AUTORŮ)	64
BIBLIOGRAFIE	65
Citovaná a konzultovaná literatura	65
Prameny	67
A. Slovníky a elektronické zdroje	67
B. Krásná literatura	67
C. Tištěná média	69
ABSTRACT	70
RIASSUNTO	72

*It is apparent from our discussion that only great familiarity
with Italian will insure the proper use of all these nomi alterati.*
Vincent LUCIANI (1943, s.26)

[...] *Non si deve però credere che sia facile l'usar bene di questi modi
senza aver molta pratica degli scrittori o piuttosto del vivente parlar toscano; [...]*
Raffaello FORNACIARI (1881, cap. IV)

*Avvertano i giovani, ch'essi non possono alterare a lor grado i nomi,
anzi debbono in questo procedere con molto riguardo,
seguendo l'autorità dei buoni scrittori e il buon gusto.*
Leopoldo RODINÒ (1856-1857, vol.1, s.44)

*Problemas especiales presenta el que un mismo sufijo
pueda expresar alternativamente amor y desamor.*
Amado ALONSO (1967, s.166)

[...] *mi è parso più conveniente andare dreto alla verità effettuale
della cosa che alla immaginazione di essa.*
Niccolò MACHIAVELLI (*Il Principe*², cap. 15)

ÚVOD

S alterací se setkáváme již v latině (např. *servus* → *servulus*; *filius* → *filiolus*; *bestia* → *bestiola*; *fenestra* → *fenestella*; *castrum* → *castellum*; *auris* → *auricula* > *auricilla*; *navis* → *navicula* > *navicella*; *mons* → *monticulus* > *monticellus*; *ager* → *agr(i)lus* > *agellus*³), dále například ve španělštině (*niño* → *niñito*; *pequeño* → *pequeñito*; *mujer* → *mujercita*; *hermano* → *hermanito*; *plaza* → *plazuela*; *jardín* → *jardincillo*; *hombre* → *hombrón*; *casa* → *casucha*; *médico* → *medicastro*⁴), ve francouzštině (*maison* → *maisonnette*; *fille* → *filette*; *garçon* → *garçonnet*; *jardin* → *jardinet*; *ruisseau* → *ruisselet*; *vieux* → *vieillot*; *île* → *îlot*⁵), v němčině (*Haus* → *Häuschen*; *Stadt* → *Städtchen*; *Kind* → *Kindlein*; *Auge* → *Äugi*⁶), v angličtině (*usher* → *ushrette*; *book* → *booklet*; *prince* → *princeling*; *lass* → *lassie*; *tall* → *tallish*; *sick* → *sickly*⁷), či v češtině (*potok* → *potůček*; *park* → *parčík*; *dcera* → *dcerka*; *okno* → *okýnko/okénko*; *nos* → *nosánek*; *zub* → *zubisko*; *tlama* → *tlamajzna*; *vrah* → *vrahoun*⁸). Tato práce se bude zabývat alterací v italštině.

Naší ambicí bude podat co možná nejúplnější a podloženou odpověď ná základní otázky, které alterace vyvolává v souvislosti s užíváním jazyka: jaké jsou alterační sufixy v italštině, jaký je jejich význam, jak často se ten či onen sufix používá. Kromě nezbytné odborné literatury budou našimi pracovními nástroji také elektronické slovníky, korpusy či textové databáze. Využijeme rovněž příklady získané vlastní excerpcí literárních textů.

Naše práce se člení do dvou základních částí. První část (kapitoly I až V) je spíše teoretického zaměření a jejím cílem je představit dosavadní poznatky o alteraci v italštině,

² Torino: Einaudi, 1995. [cit. podle *LIZ 4.0. Letteratura italiana Zanichelli. CD-ROM dei testi della letteratura italiana*, a cura di Pasquale STOPPELLI ed Eugenio PICCHI. Bologna: Zanichelli, 2001; dále jen „LIZ 4.0”]

³ viz Kühner & Holzweissig, 1994, s.982-990

⁴ viz D'Angelis & Mariottini, 2006, s.363; viz také Hamplová, 1996, s.321-322

⁵ viz Hasselrot, 1957, s.169-212

⁶ viz Drosdowski et al., 1984, s.460

⁷ viz „diminutive“ in MCARTHUR, Tom (ed.). *The Oxford Companion to the English Language*. Oxford/New York: Oxford University Press, 1992; viz také Luciani, 1943, s.28

⁸ viz Šlosar, 1995, s.125-129

případně je doplnit vlastními komentáři. V kapitole I představíme základní rysy alterace v italštině, které budeme demonstrovat na příkladech alteračních paradigmat a na příkladech konkrétního použití alteračních formací; budeme se také zabývat otázkou, které slovní druhy mohou být alterovatelné. V kapitole II se budeme zabývat klasifikací alteračních formací a jejich sémantikou obecně; představíme také dva různé přístupy k alteračním formacím: podle jednoho má alterace vždy určitý emocionální obsah, podle druhého je alterace vyjádřením individuálního hodnocení skutečnosti. V kapitole III budeme velmi podrobně zkoumat sémantiku konkrétních alteračních sufixů; pokusíme se sestavit co možná nejúplnější seznam alteračních sufixů, jak jsou zachyceny ve slovnících současné italštiny; pokusíme se jednotlivé alterační sufixy uvést do určitého systému na základě jejich sémantických vlastností; budeme se také věnovat některým významným historickým souvislostem souvisejícím s užíváním alteračních sufixů. Dále se budeme věnovat kumulaci sufixů a interfixům a vlivu těchto jevů na význam alterační formace (kapitola IV). V kapitole V se budeme zabývat pragmatickým využitím alteračních sufixů; budeme zkoumat, jakou funkci mohou alterační sufixy plnit např. v žádosti, v omluvě, v poděkování, ve slibu a v jiných mluvních aktech; dále budeme zkoumat, jakým způsobem mohou alterační sufixy vyjadřovat postoj mluvčího (např. hravost, žertování, ironii, *understatement*) a jaký vliv na jejich užití může mít rámcový charakter komunikační situace (např. konverzace s dětmi či o dětech).

Druhá část naší práce (kapitoly VI až VIII) je zaměřena spíše prakticky a jejím cílem ověřit, demonstrovat či doplnit poznatky představené v první části práce. V kapitole VI se pokusíme vyčíslit produktivitu alteračních sufixů a to na základě počtu výskytů alteračních formací ve slovníku *Lo Zingarelli 2007*. V kapitole VII budeme zjišťovat počet výskytů konkrétních alteračních formací v rámci vybraných alteračních paradigmat; při tom budeme používat elektronické korpusy a textové databáze. V kapitole VIII se pokusíme u každého z nejproduktivnějších sufixů demonstrovat jeho různé významy (a případně také jeho pragmatické využití) na konkrétních příkladech z tištěných médií a z krásné literatury.

I. POJMY ALTERACE A ALTERÁT

I.1.

Alteraci lze definovat jako zvláštní případ derivace pomocí sufixu, při které

- a) nedochází ke kategoriální změně báze,
- b) nedochází ke změně konceptuálního významu báze, ani ke změně referentu,
- c) dochází toliko ke změně jistých významových rysů báze (typicky se jedná o kvantitativní - především dimenzionální - a kvalitativní vlastnosti referentu),
- d) a/nebo dochází k tomu, že vzniklá forma nabývá určitého pragmatického významu (srov. Salvi & Vanelli, 2004, s.339; Merlini Barbaresi, 2004, s.264-265; Štichauer, 2007, s.65; Luciani, 1943, s.17).

Slova vzešlá z procesu alterace budeme nazývat *alteráty*. Tento termín není v česky psaných příručkách užíván, je však běžný v příručkách italských (*alterato*).

I.2.

K výše zmíněné definici alterace je třeba dodat, že otázka, zda je alterace bližší derivaci, nebo flexi, není úplně uzavřená a vedou se o ní učené spory. Z tabulky, kterou sestavila H. Necker (2003, s.361; s odkazem na Grandi, 1998, s.644), poměrně jednoznačně vyplývá, že alterace je bližší derivaci a že s flexí nemá společnou žádnou charakteristiku (srov. také Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.92). Je patrné, že alterace má poněkud specifické rysy, které komplikují její jednoznačné přiřazení k derivaci, či k flexi. Není naší ambicí tuto pojmovou otázku vyřešit, k charakteru alterace si nicméně dovolíme připojit několik poznámek.

Na prvním místě považujeme za důležité rozlišit :

1) alteraci jako morfologický prostředek, který umožňuje jednomu a témuž slovu nabývat různých významových odstínů pomocí různých sufixů (např. *albergo* → *alberghino*, „malý hotel, hotýlek“; *albergone*, „velký hotel“; *albergaccio*, „ošklivý hotel“);

2) alteraci jako jeden ze způsobů, jimiž se obohacuje lexikum a jejichž prostřednictvím vstupují do úzu nová slova s novým, lexikalizovaným významem (např. *spazzola* → *spazzolino*, „zubní kartáček“; *telefono* → *telefonino*, „mobilní telefon“⁹).

O skutečnou alteraci se jedná pouze v prvním případě. Ve druhém případě jsou výstupem tzv. lexikalizované alteráty, které ovšem nejsou alteráty v pravém smyslu slova, jak na to upozorňují Dressler & Merlini Barbaresi (1994, s.96¹⁰): „Lexicalised diminutives (or augmentatives) are no longer alteratives but normal [...] derivatives.“ Zabýváme-li se tedy fenoménem alterace a chceme-li jej charakterizovat, nemůžeme brát do úvahy tyto lexikalizované formace, které jako alteráty již nefungují¹¹. Podstatou alterace není vytváření nových významů, ale jejich pouhé pozměňování: pomocí různých sufixů lze bázi dodat různé významové odstíny. Jak podotýká Luciani (1943, s.17), alterační sufixy fungují podobně jako adjektiva (případně adverbia): „these suffixes, when added to the stem of nouns, serve to qualify them very much as adjectives would; and when attached to the stem of adjectives, they perform more or less the function of adverbs“. Tento fakt se projevuje při překladu

⁹ Jak *spazzolino*, tak *telefonino* jsou však v Zingarelli doloženy také jako deminutiva ke *spazzola* a k *telefono*, podobně jako je tomu u mnohých již lexikalizovaných alterátů. Použití *spazzolino* a *telefonino* v deminutivním významu - tedy ve významu „malý kartáček“ a „malý telefon“ - by však pravděpodobně vyžadovalo silné kontextové zakotvení.

¹⁰ Autoři zde odkazují na DARDANO, Maurizio. *La formazione delle parole nell'italiano di oggi*. Roma: Bulzoni, 1978; s.98-99

¹¹ Ovšem s výjimkou těch případů, kdy je lexikalizovaný alterát použit jako „živý“ alterát (*spazzolino* ve významu „malý kartáček“ a *telefonino* ve významu „malý telefon“).

alterátů do angličtiny, při němž se skutečně adjektivům (adverbiím) nelze vyhnout (viz kap. III). Alterací lze tedy do jednoho slova syntetizovat sémantický obsah, který by např. v angličtině musel být vyjádřen dvěma či více slovy. K tomu Fornaciari (1881, cap. IV, § 1) podotýká:

„È singular privilegio della lingua italiana l' avere così spesso i modi per esprimere con una sola parola la sostanza o la qualità accompagnate dalle idee accessorie di grossezza, piccolezza, graziosità, viltà, e malvagità; [...]“

V této souvislosti zmiňme též slova Trabalzy & Allodoliho (1934, s.62): „Ne' nomi *alterati* [...], pe' quali la nostra lingua offre una varietà e genialità incomparabili, le varie desinenze s'intonano a specialissime sfumature del pensiero e sfuggono in generale a raggruppamenti di senso.“

Tento princip, podle kterého na sebe přibíráním různých alteračních sufixů základové slovo bere různé významové odstíny (a případně, podle okolností, i pragmatické významy), je možné demonstrovat na příkladech bohatých alteračních paradigmat doložených ve slovníku *Lo Zingarelli 2007* (dále jen „Zingarelli“).

PŘÍKLADY ALTERAČNÍCH PARADIGMAT (*LO ZINGARELLI 2007*)

Voce (12 doložených alterátů)

BÁZE	INTERFIX	SUFIX 1	SUFIX 2	KONCOVKA	DRUH ALTERÁTU PODLE ZINGARELLI
voc	er	ell		a	<i>diminutivo</i>
voc	er	ell	in	a	<i>diminutivo</i>
voc		ett		a	<i>diminutivo</i>
voci		acci		a	<i>peggiorativo</i>
voc		in		a	<i>diminutivo</i>
voc		in		o	<i>diminutivo</i>
voci	ol	in		a	<i>diminutivo</i>
voci		on		a	<i>accrescitivo</i>
voci		on	acci	o	<i>peggiorativo</i>
voci		on		e	<i>accrescitivo</i>
voci		ucci		a	<i>peggiorativo</i>
voci		ucol		a	<i>peggiorativo</i>

Sonetto (9 doložených alterátů)

BÁZE	INTERFIX	SUFIX 1	SUFIX 2	KONCOVKA	DRUH ALTERÁTU PODLE ZINGARELLI
sonett		acci		o	<i>peggiorativo</i>
sonett		ell		o	<i>diminutivo</i>
sonett		ell	ucci	o	<i>diminutivo</i>
sonett	er	ell		o	<i>diminutivo</i>
sonett		in		o	<i>diminutivo</i>
sonett		on		e	<i>accrescitivo</i>
sonett		ucci	acci	o	<i>peggiorativo</i>
sonett		ucci		o	<i>diminutivo</i>
sonett		uzz		o	<i>diminutivo</i>

Donna (21 doložených alterátů)

BÁZE	INTERFIX	SUFIX 1	SUFIX 2	SUFIX 3	KONCOVKA	DRUH ALTERÁTU PODLE ZINGARELLI
donn		accher			a	<i>peggiorativo</i>
donn		acci			a	<i>peggiorativo</i>
donn		accol			a	<i>peggiorativo</i>
donn	ar	ell			a	<i>peggiorativo</i>
donn		ett			a	<i>diminutivo, peggiorativo</i>
donn		ett	acci		a	<i>peggiorativo</i>
donn		ett	in		a	<i>diminutivo, vezzeggiativo</i>
donn		ett	ucci		a	<i>peggiorativo</i>
donn		icci ¹²	ol		a	<i>peggiorativo</i>
donn		icci	uol		a	<i>peggiorativo</i>
donn		icci	ol	ucci	a	<i>peggiorativo</i>
donn	ic	in			a	<i>diminutivo</i>
donn		in			a	<i>diminutivo</i>
donn		in			o	<i>diminutivo</i>
donn		on			a	<i>accrescitivo</i>
donn		on			e	<i>accrescitivo</i>
donn		ott			a	<i>accrescitivo</i>
donn		ucci			a	<i>diminutivo</i>
donn		ucci	acci		a	<i>diminutivo</i>
donn		ucc	in		a	<i>diminutivo</i>
donn		ucol			a	<i>peggiorativo</i>

Musíme mít na mysli, že výše zmíněné formace jsou jen ty, které byly z nějakého důvodu zaneseny do slovníku. Italské alterační paradigma je ovšem natolik bohaté - a to nejen co do počtu alteračních sufixů, ale i pokud jde o jejich vzájemné kumulování, případně kombinaci s interfixem -, že všechny alterační formace ve slovníku nemohou být zachyceny. Alterace je především k dispozici mluvčím, kteří ji podle situace používají jako prostředku k vyjádření toho a onoho významového odstínu, přičemž přirozeně dochází i k vytváření nových formací *ad hoc*, formací jinak neatestovaných¹³.

Kupříkladu v hesle *Coca-Cola*® v Zingarelli není žádný alterát doložen; ovšem na Googlu nacházíme *coca-colina*:

1. È sempre il moment[o] giusto per una bella COCA-COLINA in lattina da 500 ml! (Google)

Coca-colina na druhou stranu nefiguruje v internetové databázi *Factiva*¹⁴, z čehož lze usuzovat na omezení použití tohoto alterátu pouze na určité situace.

¹² Sufix *-(u)olo* „si trova in una combinazione abbastanza produttiva con il suffisso di per sé poco produttivo *-iccio* di *canniccio, graticcio*“ (Merlini Barbaresi, 2004, s.291).

¹³ srov. Trabalza & Allodoli, 1934, s.62: „Ma regna in questo campo la più grande varietà e libertà creatrice“; srov. také Bruce Gaarder, 1966, s.585 (zvýraznění kurzívou je naše): „Estos afijos, especialmente los llamados diminutivos y aumentativos, le brindan al mexicano - así como a toda persona de habla española - un medio de exteriorizarse, un vaso sumiso en donde descargar su subjetivismo. En la formación y aplicación de los “apreciativos” es donde el idioma cede más, y más libertad le concede al que lo habla.“; srov. také Lepschy, A. L. & G., 2002, s.156: „Molti suffissi sono produttivi, si possono cioè attaccare a un gran numero di parole, via via che se ne offra l’occasione, creando forme perfettamente accettabili, sponso non registrate dai dizionari.“

¹⁴ Viz <www.factiva.com>. Jedná se o rozsáhlou, denně aktualizovanou mediální databázi, jejíž nejvýznamnější část tvoří texty z tištěných médií. „More than 20,000 sources from more than 159 countries in 22 languages, including more than 400 continuously updated newswires. And, more than 2,300 sources are available on or before the date of publication.“ Z italských zdrojů jsou zahrnuty např. Corriere della Sera, La Repubblica, La

Jiným příkladem může být *presidente*, pro něhož *Zingarelli* neregistruje žádný alterát. V tisku se ovšem s alterací tohoto slova lze setkat:

2. Quante maschere italiane, quanti ritratti di potenti e di sapienti ha creato Tullio Pericoli, dal PRESIDENTINO Leone¹⁵ all'Andreotti più vampirico al dottor Freud indagatore dei nostri tabù. (L'Espresso, 29/2/2008)
3. Ma uno speronamento come quello dell'aereo dalemiano da parte del PRESIDENTONE russo¹⁶ sul serio non s'era davvero mai visto. (La Stampa, 10/2/1999)

Dále lze uvést slova *graffito*, *decoro* a *scultura*, u nichž *Zingarelli* nezmiňuje žádné alteráty. V novinách však lze nalézt:

4. Ora, non si vuole proprio credere che i ragazzi italiani di oggi non abbiano nulla da dire; che siano abissalmente separati dai loro coetanei di ogni altra generazione precedente; che produrranno soltanto GRAFFITINI e DECORINI, SCULTURINE di capelli e musicchette da Tempo delle Mele. (La Repubblica, 9/10/2007)

Jedná se o případ, kdy si situace vynutila použití alterátů, které nejsou atestované ve slovníku. Obdobně pro *reato* není v *Zingarelli* atestován žádný alterát. U Manzoniho však nacházíme:

5. "Ebbene," disse il Conte "quello ch'io vorrei che tu prendessi non è nessuno di questi uccellacci che hai nominati: è il più piccolo REATINO che tu possa immaginare. [...]" (Manzoni, *Fermo e Lucia*, 1971; t.2, cap.8)

Také pro *allegria* neregistruje *Zingarelli* žádný alterát. V *LIZ 4.0* lze ovšem nalézt *allegrietta*:

6. In quel giorno i colleghi d'ufficio del Gentili s'accorsero ch'egli aveva in corpo un'ALLEGRIETTA insolita, e si dava spesso delle vivacissime fregatine di mano; onde taluno dei più celiatori si fe' lecito di domandargli se aveva vinto al lotto. (Rovani, *Cento anni*¹⁷, 1972; libro 19,3)

Tato formace nefiguruje v bázi *Factiva*; na *Googlu* lze nalézt pouze samotný odkaz na Rovaniho dílo. To nás nesmí vést pouze k závěru, že *allegrietta* je kuriózní hapax z 19.století: tato a jí podobné formace totiž ilustrují „ad hocistní“ povahu alterace, tedy fakt, že alteráty jsou nezřídka vázány na konkrétní situaci a že mimo ni mohou být zvláště některé formace obtížně použitelné.

Podobným hapaxem je i Manzoniho *pentimentuccio* (na *Googlu* jsou v zásadě pouze odkazy k Manzoniho; ve *Factivě* tato formace nefiguruje):

7. Il giorno dopo, Gertrude si svegliò col pensiero dell'esaminatore che doveva venire; [...]. Se in questo tempo vi fosse nato qualche dubbio, qualche PENTIMENTUCCIO, grilli di gioventù, avreste dovuto spiegarvi; ma al punto a cui sono ora le cose, non è più tempo di far ragazzate. (Manzoni, *I Promessi sposi (1840)*, 1958; cap.10)

Kromě toho lze také zmínit nejrůznější kreativní formace, kterými se mluvčí zcela úmyslně výrazným způsobem odchyľuje od běžného úzu, aby tak docílil zvláštního estetického efektu. Merlini Barbaresi (2004) cituje mnohé literární příklady tohoto postupu; zmiňme alespoň některé z nich převzaté z Gaddova románu *Quer Pasticciaccio brutto de via*

Stampa, ItaliaOggi, La Gazzetta dello Sport, L'Espresso, La Nazione, Il Giornale, Il Giorno, Il Resto del Carlino, Il Mondo.

¹⁵ Giovanni Leone byl italským prezidentem v letech 1971-1978 (www.quirinale.it)

¹⁶ Mluví se zde o Borisi Jelcinovi.

¹⁷ První vydání románu *Cento anni* je z let 1857-1858.

Merulana: occhierugioli, manocce, ragionieretto, cioccolatinone („descrizione di un sottufficiale“), *buraccione* („persona rozza“)¹⁸.

Tyto a další příklady (s trochou námahy by bylo možné jich uvést pravděpodobně stovky, ba tisíce) ukazují, nakolik je alterace mluvčímu k dispozici a nakolik je nemožné zanést všechny alteráty do slovníku nebo je snad vyčíslit (přesto se o to níže pokusíme).

I.3.

Alterát je - jak již řečeno - produktem alterace. Vzniká tedy připojením alteračního sufixu k bázi. Pokud jde o kategorii báze, není alterace nijak omezena, nejfrekventovanější alterovanou kategorií je však přirozeně substantivum, přičemž se uplatňuje následující hierarchie.

SLOVNÍ DRUHY A ALTERACE (Merlini Barbaresi, 2004, s.267)

substantivum > <i>libretto</i>	adjektivum > <i>grassoccio</i>	sloveso > <i>saltellare</i>	adverbium > <i>tardino</i>	<i>indefinito</i> > <i>qualcosa</i>	zvolání > <i>accidentaccio</i>	číslovka <i>milioncino</i>
-----------------------------------	-----------------------------------	--------------------------------	-------------------------------	--	-----------------------------------	-------------------------------

V případě sloves nicméně nelze hovořit o alteraci ve smyslu výše zmíněné definice (viz podkap. I.1.), jelikož výsledkem sufixace je zde změna povahy slovesného děje (aspektu)¹⁹, např. *cantare* → *canterellare*, „prozpěvovat si“; *saltare* → *salte(re)llare*, „poskakovat, hopsat“; *scrivere* → *scribacchiare, scrivacchiare*, „ledabyly napsat“; *fischiare* → *fischiettare, fischierellare*, „pohvízdávat si“; *dormire* → *dormicchiare*, „podřimovat“; *piangere* → *piagnucolare, piangiucchiare*, „popoplákávat, pofňukávat“; *piovvere* → *piovigginare*, „poprchávat“²⁰. Slovesy se tedy dále zabývat nebudeme.

Z obsahu pojmu *alterát* je navíc třeba vydělit následující dvě skupiny slov:

1) formace, které Serrianni (1988, s.548-549) označuje jako *alterati apparenti*²¹, tedy slova, jež nesou sufixy jen formálně shodné se sufixy alteračními. O alteráty se však ani z diachronního pohledu nejedná. Jsou to různé typy derivátů, např. *accendino, sottomarino, postino, garibaldino, repubblichino, cappuccino* (ve významu „kapucín“), *capellone* („vlasatec“), *mangione, fannullone, poliziotto*. Podle Merlini Barbaresi (2004, s.266) „almeno in prospettiva sincronica, si hanno dubbi se siano casi di polisemia o di omofonia“.

2) tzv. lexikalizované alteráty (viz také výše podkap. I.2.), např. *telefonino, messaggino, motorino, spazzolino, bastoncino, spaghetti*. Zde alterovaná forma odkazuje k jinému referentu než základové slovo, a ze synchronního pohledu se tedy už nejedná o alteráty, ale o standardní deriváty (viz podkap. I.2). Mezi „živými“ a lexikalizovanými alteráty ovšem není jasná hranice²², a proto pro celou řadu slov (včetně šesti výše zmíněných) platí, že jsou ve slovníku (Zingarelli) atestována dvakrát: 1) jako alteráty v rámci hesla základového slova (tj. v heslech *telefono, messaggio, motore, spazzola, bastone, spago*), 2) v rámci samostatného hesla v jejich nově získaném, lexikalizovaném významu (tj. v samostatných heslech *telefonino, messaggino, motorino, spazzolino, bastoncino, spaghetti*).

¹⁸ Od standardního jazykového úzu se přirozeně odchyľují také formace dialektální, kterými se koneckonců nechal zřejmě inspirovat i samotný Gadda.

¹⁹ Salvi & Vanelli, 2004, s.340: „In generale il significato del V nella forma alterata indica un'azione ripetuta, ma in forma attenuata, o eseguita in modo scadente.“; Luciani, 1943, s.29: „The resulting verb is often frequentative.“

²⁰ Ohledně překladů do češtiny viz ROSENDORFSKÝ, Jaroslav. *Italsko-český slovník*. Praha: Leda, 2001.

²¹ viz také Merlini Barbaresi, 2004, s.266-267

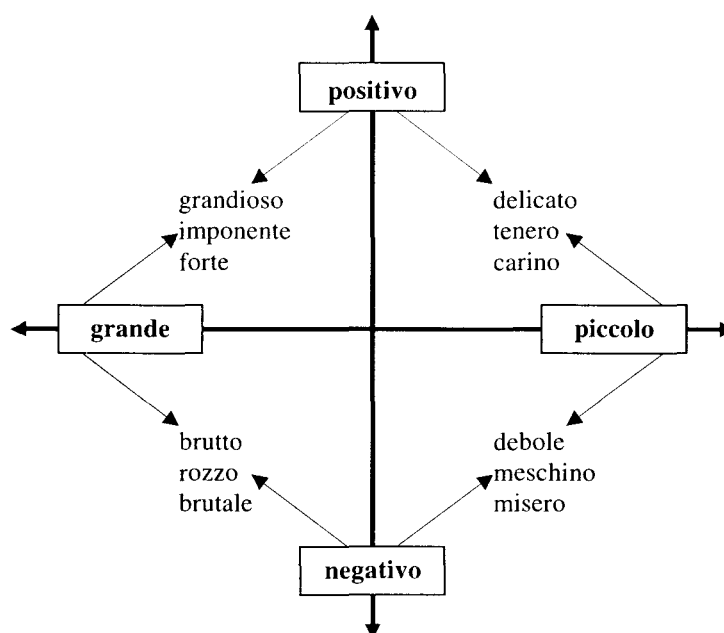
²² srov. Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.395: „there is the (at least implicitly) well-known empirical problem of separating lexicalizations from semantically and(!) pragmatically transparent cases“

II. KLASIFIKACE ALTERÁTŮ A JEJICH SÉMANTIKA

II.1.

Jak známo, italské alteráty se tradičně dělí do čtyř skupin: deminutiva, augmentativa, *vezzeggiativi* (slova lichotná) a pejorativa²³. Jak je patrné z názvů těchto kategorií, je toto hrubé dělení motivováno sémantikou. Tekavčič (1980, s.90-91) toto sémantické dělení schématicky znázorňuje pomocí dvou protínajících se os: dimenzionální, jejímiž krajními póly jsou *malý – velký*, a hodnotící, jejímiž krajními póly jsou *pozitivní – negativní*. Tyto póly odpovídají čtyřem hlavním, tradičním významům alterátů (deminutiva, augmentativa, *vezzeggiativi* a pejorativa); tyto hlavní významy se mezi sebou mohou ovšem kombinovat a vytvářet významy další.

SÉMANTIKA ALTERÁTŮ: DIMENZIONÁLNĚ-APRECIATIVNÍ SCHÉMA (Tekavčič, 1980, s. 91)

Je třeba mít na mysli, že Tekavčičovo schéma je jen pokusem o zobecnění, který si neklade za cíl dokonale odrážet skutečnost. Pokud si do schématu dosadíme reálně existující alterační sufixy (viz níže), některá políčka zůstanou vakantní; jindy bude jeden sufix zabírat políček více. Skutečné chování alterátů se tímto schématem neřídí. Jeden a tentýž alterát se totiž může podle kontextu přemísťovat z jednoho pólu na druhý, ba i z jedné osy na druhou (srov. také Alonso, 1967, s.166: „Problemas especiales presenta el que un mismo sufijo pueda expresar alternativamente amor y desamor.“).

²³ Nepodařilo se nám zjistit, jaký přesně je v italštině rozdíl mezi slovy *spregiativo* a *peggiorativo*. Podle *Sabatini Coletti* se jedná o synonyma. Někteří autoři však tyto kategorie rozlišují; srov např. *Fornaciari* (1882, s.110): „Questi suffissi prendono il nome di *accrescitivi*, *diminutivi*, *vezzeggiativi*, *spregiativi*, *peggiorativi*.“ Podle *Lucianiho* (1943, s.18; viz níže podkap. II.4.) jsou *spregiativi* podkategorií deminutiv (a sice deminutiva s negativním hodnocením, zatímco *vezzaggiativi* jsou deminutiva s pozitivním hodnocením) a *peggiorativi* přímo podkategorií alterátů. V *Zingarelli* se např. o sufixu *-accio* uvádí, že má „valore *peggiorativo* o *spregiativo*“. Pro větší přehlednost se dále budeme držet - bude-li to možné - pojmu *peggiorativo* (pejorativum) a to i tam, kde literatura a slovníky uvádějí *spregiativo*.

Kupříkladu *cameretta*²⁴ je v následujícím příkladu poměrně zřetelné deminutivum, které možná nese (? již lexikalizovaný) význam „dětský pokoj“:

8. Non è che prendano una villa: un trilocale misura 45 metri quadri, con una camera, una CAMERETTA e il soggiorno-cucina. (La Repubblica, 5/8/2009)

V následujícím příkladu ale *cameretta* získává zvláštní odstín, který ji přibližuje ke slovům lichotným (*vezzeggiativi*):

9. O CAMERETTA che già fosti un porto
a le gravi tempeste mie diurne,
fonte se' or di lagrime nocturne,
che 'l dì celate per vergogna porto.
(Petrarca, *Canzoniere*, 1996; 234)

V následujících dvou příkladech pak nacházíme spíše pejorativní tón:

10. La notte porta consiglio. La notte scura e desolata nella CAMERETTA misera. (Verga, *Mastro-don Gesualdo*, 1987; parte 1, cap.3)
11. Infine Dio le diede la forza di ricomparire dinanzi a lui, quel giorno in cui don Ferdinando le aveva detto che il fratello stava peggio, nella CAMERETTA sudicia, sdraiato su quel lettuccio che sembrava un canile. (Verga, *Mastro-don Gesualdo*, 1987; parte 1, cap.6)

*Testolina*²⁵ může být spíše deminutivum (12), nebo spíše *vezzeggiativo* (13):

12. Vincenzo lo spiega accarezzando la TESTOLINA di suo figlio che, dice, sarà il primo baby city angel di Palermo. (La Repubblica, 9/1/2009)
13. Era una fanciulla di sedici o diciassette anni, ma snella ed elegante. Aveva una TESTOLINA ammirabile con due occhi azzurri come l'acqua del mare. (Corriere della Sera, 8/2/2009)

*Lettuccio*²⁶ může být spíše deminutivum (14), může se blížit pejorativu (15,16), nebo *vezzeggiativu* (17,18):

14. Come sembra tutto piccolo, nelle case dei grandi. Il LETTUCCIO di Dostoevskij, il giardinetto striminzito di Alain-Fournier, la poltrona di Marguerite Yourcenar, la "stanza rossa" di Colette. (La Stampa, 24/11/2007)
15. È la storia della discesa agli inferi di Velia, prima mantenuta d'alto bordo di un ricco industriale, poi proprietaria di un bar, infine condannata a morte in un LETTUCCIO d'ospedale. (Corriere della Sera, 8/5/2001)
16. Se ne sta silenzioso a meditare ingrugnato, seduto o disteso sul LETTUCCIO della sua cella²⁷, sorvegliata giorno e notte. (La Stampa, 2/2/1999)
17. Sì, con 38 di febbre potevi alzarti dal letto e muovere le gambe. E invece sei rimasto seduto comodo in poltrona o sdraiato nel tuo bel LETTUCCIO. Radio, tivù e coccole della fidanzata. (La Stampa, 3/12/2001)
18. Per spuntare rendimenti superiori, ma senza speculare sulle valute, occorre invece accettare un grado di rischio più alto e uscire dal caldo LETTUCCIO dei prestiti governativi. (Corriere della Sera, 23/10/2002)

²⁴ V *Zingerelli* je *cameretta* doložena jednak jako alterát ke *camera*, jednak v samostatném hesle s těmito lexikalizovanými významy: 1) „nel linguaggio commerciale, complesso dei mobili che costituiscono l'arredamento di una camera per bambini o ragazzi“; 2) „apertura fissa praticata su piani stradali per accedere alle tubazioni sotterranee dei servizi pubblici, quali telefono, acqua, gas, elettricità e sim.“

²⁵ *Testolina* je podle *Zingarelli* také lexikalizovaným alterátem s významem „testina di bimbo o di donna“; příklady 12 a 13 v podstatě odpovídají tomuto lexikalizovanému významu.

²⁶ Luciani (1943, s.23) překládá *lettuccio* (nelexikalizovaný alterát) jako „miserable little bed“. Tento překlad by mohl zhruba odpovídat příkladům 14, 15 a 16, nikoli však příkladům 17 a 18, kde toto slovo získává jednoznačně pozitivní konotaci.

²⁷ Jedná se zde o lůžko cely, v níž obávaný původce bombových útoků čeká na soudní proces.

Možnost těchto přesunů mezi jednotlivými kategoriemi je dána nejen důležitostí kontextu, ale také sémantickou mnohoznačností samotných alteračních sufixů, nebo - lépe řečeno - jejich sémantickou přizpůsobivostí. Není třeba dodávat, že tradiční dělení alterátů nebere v úvahu pragmatické významy, které alteráty mohou nést. O nelexikalizovaných deminutivech přitom Dressler & Merlini Barbaresi tvrdí, že jejich pragmatický význam obecně převažuje nad sémantickým²⁸. Na druhou stranu je třeba vidět, že u augmentativ, která si svůj sémantický význam udržují mnohem silněji než deminutiva²⁹, jsou podobné přesuny v rámci Tekavčičova schématu obtížnější.

Lze tedy shrnout, že jestliže tradiční čtyřkategoriální dělení alterátů umožňuje jakousi základní orientaci ve změti alteračních formací, při interpretaci konkrétního alterátu je nezbytné vzít v úvahu na prvním místě situaci, v níž je alterát použit³⁰.

II.2.

Podle mnohých autorů alteráty vždy nesou jakýsi emocionální, afektivní význam. I Tekavčíc, který kapitolu o alteračních sufixech ve své příručce nazval „suffissi di carattere affettivo“ (1980, s.90), tvrdí, že afektivní obsah převažuje nad dimenzionálním (idem, s.91; s odkazem na Alonso, 1967). Podle Serianniho (1988, s.548) mají alteráty téměř vždy „un valore affettivo che cambia a seconda della base lessicale di partenza e del contesto d'uso“³¹. Nejvýraznějším představitelem tohoto „emocionálního“ přístupu je Alonso, který o deminutivu napsal (1967³², s.163):

„[...] el diminutivo destaca su objeto en el plano primero de la conciencia. Y esto se consigue no con la mera referencia lógica al objeto o a su valor, sino con la representación afectivo-imaginativa del objeto. Hay preponderancia de las representaciones de la fantasía. Y como la fantasía sólo acude agudizadamente conjurada por la emoción, por el afecto y por la valoración del objeto, aquí convergen la interpretación del diminutivo originario como una individualización interesada del objeto y la que ve en él el signo de un afecto.“

Podle některých jde Alonso ve svých analýzách příliš daleko³³. Je ovšem třeba říct, že Alonso se především - jako jeden z prvních - snažil dokázat, že význam deminutiv nelze zužovat na dimenzionální sémantiku³⁴. Proto - kromě funkce emotivní - zmiňuje mimo jiné i tzv. aktivní funkci deminutiv, která se projevuje v prosbách a žádostech. Podle Alonsoových slov tak deminutiva sama prosí a žádají: „los diminutivos mismos piden y demandan, y con más eficacia, generalmente, que los imperativos y sus variantes gramaticales, precisamente por ser

²⁸ „the pragmatic meaning of non-lexicalized diminutives, more generally than not, outweighs their semantic meaning“ (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.398)

²⁹ Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.439: „with augmentatives the denotative meaning [big] always remains relevant“

³⁰ srov. Alonso, 1967, s.164 : „Ante todo, es inútil estudiar el valor estilístico de un diminutivo aislando da toda situación real [...]“; srov. také Bruce Gaarder, 1967, s.585: „Siendo inútil pretender estudiar estos afijos aparte de un contexto, [...]“; srov. také Luciani, 1943, s.18: „One should consider the context in which a modifying suffix appears in order to determine its precise shade of meaning.“; srov. také Dardano & Trifone, 1989, s.471: „Tuttavia non bisogna confondere il significato **generale** e il significato **occasionale** di un alterato: il primo è valido in tutti i contesti e per tutti i parlanti, mentre il secondo dipende dalla carica affettiva che il singolo parlante può attribuire in particolari contesti a un certo alterato.“

³¹ srov také Lepschy, A. L. & G., 2002, s.156: „Questi suffissi a volte possono esprimere non uno dei quattro valori indicati [- diminutivo, accrescitivo, vezzeggiativo, peggiorativo -], ma semplicemente la partecipazione emotiva del parlante o rivelare una carica emotiva [...]“

³² Jeho studie vyšla poprvé roku 1935.

³³ Hasselrot (1957, s.261): „Il m'a toujours semblé qu'il allait trop loin.“

³⁴ „Respecto a la significación disminuidora, sólo he de añadir que, a pesar de haber dado lugar a la denominación de *diminutivo*, es con mucho la función menos frecuente, tanto en la lengua escrita como en la oral; cualquier recuento convencerá al lector de que el uso más abundante del diminutivo es el de las funciones emocional, representacional y activa [...]“ (Alonso, 1967, s.163)

medios indirectos de expresión [...]” (1967, s.175). Tyto „pragmatické observace“ vyřčené před samotným založením pragmatiky oceňují i Dressler & Merlini Barbaresi (1994, s.50).

II.3.

Naproti tomu však Dressler & Merlini Barbaresi striktně odmítají emotivitu jako konstitutivní rys alterátů: „emotivity cannot be defined as a main meaning of diminutives and augmentatives. Emotive meaning can be attributed only where it is clearly discernible” (1994, s.32). Stejně tak odmítají i přítomnost stálých konotací jak u deminutiv³⁵, tak u augmentativ³⁶. Na nejobecnější úrovni je podle nich alterátům společný rys *fiktivnosti*³⁷. Z přítomnosti tohoto rysu dovozují, že mluvčí při použití alterátů opouští objektivní měřítko, měřítko tzv. reálného světa, a uplatňuje měřítko subjektivní, a vytváří tak tzv. imaginární svět. Proto adresátovi nemusí být vždy jasné, co přesně mluvčí alterátem míní: např. (mluvčí) *Maria è grassina*. – (adresát) *Cosa intendi per grassina?* Mluvčí je v takovém případě nucen nahradit alterát objektivnějšími výrazy: *Eh, un po' / piuttosto grassa!* nebo *Ah, pesa almeno 65 chili*³⁸. Mluvčí tedy vlastně provádí individuální hodnocení („evaluation“), proto Dressler & Merlini Barbaresi pro alteráty také používají pojem *evaluatives*³⁹ a připomínají tradiční italský pojem *valutativi* (1994, s.153). Celou myšlenku lze schématicky vyjádřit takto:

REÁLNÝ VS. IMAGINÁRNÍ SVĚT: ALTERÁTY JAKO PROSTŘEDKY INDIVIDUÁLNÍHO HODNOCENÍ SKUTEČNOSTI (podle Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.154-155)

ALTERÁT	PARAFRÁZE
<i>grass-ino</i>	<i>un po' grasso</i> , 'a little fat'
<i>grass-etto</i>	'a little fat, fatter than <i>grassino</i> '
<i>grass-otto</i>	'somewhat fat, fatter than <i>grassetto</i> , less fat than <i>grassone</i> '
<i>grass-one</i>	<i>molto grasso</i> , 'very fat'
IMAGINÁRNÍ SVĚT	REÁLNÝ SVĚT
„the speaker introduces an element of fictiveness in his evaluation, that is, he indicates that the norms of the real world are suspended“ (s.154)	„The paraphrases [...] refer to the conventional norms (or standards) of the real world relative to what is intended by saying 'a fat man' “ (s.154)

Pomocí tohoto obecného rámce založeného na individuálním hodnocení mluvčího lze vysvětlit i případnou přítomnost různých konotací nebo emotivity u některých alteračních formací:

„The hypothesis of stable connotations (either assumed pleasantness or assumed emotivity) can be made to fit the dimension of evaluation, which is basic to diminutives as well as to the whole paradigm of evaluative alteratives.“ (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.140)

³⁵ „we have been unable to identify any stable (positive or negative) connotation of diminutive formation, nor a general default connotation. The (positive or negative) connotations of Italian (and also German) diminutives, if there are any, depend either on their lexical basis or on their referents or on their linguistic micro-environments or on the speech situations/acts where they occur. This is why a pragmatic analysis of diminutives is needed!“ (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.167)

³⁶ „As in the case of diminutives, productive augmentative formation does not produce a stable, semantic connotation.“ (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.443)

³⁷ „augmentatives share, with diminutives and the other members of the paradigm of evaluative alteratives, the feature [fictive]. Like diminutives, augmentatives indicate the speaker's fictive approach, that is, his transition from the real to an imaginary world.“ (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.440)

³⁸ srov. Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.155

³⁹ „By using an evaluative, the speaker chooses to shift the norms (standards) according to his evaluation for the case.“ (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.155)

Od obecného rysu fiktivnosti jsou odvozena také pragmatická použití alterátů, o nichž bude řeč níže v kap. V (ohledně rysu „fiktivnosti“ srov. také Merlini Barbaresi, 2004, s.279).

Lze tedy shrnout, že Dressler & Merlini Barbaresi při interpretaci alterátů v zásadě zcela odhlíží od sémantiky (s určitou rezervou u augmentativ). Podle nich je pro význam alterátů, kterým je zasazena kromě bazového slova celá výpověď, konstitutivní nejen situační kontext, ale také postoj mluvčího. Znamená to, že mluvčí může alterátu, a tím i celé výpovědi, přiřadit specifický význam, který sémantika nemůže postihnout.

II.4.

Abychom se vrátili k samotné klasifikaci alterátů, zmíníme rozdělení nastíněné Lucianim (1943, s.18), které by se dalo graficky znázornit takto:

KLASIFIKACE ALTERÁTŮ PODLE LUCIANIHO (1943, s.18)

AUGMENTATIVA	např. <i>-one</i>
DEMINUTIVA	1) „suffixes expressing diminished size“
	2) <i>vezzezzeggiativi</i> (např. <i>-ino</i>) - „the added nuance of affection, tenderness or prettiness“
	3) <i>spregiatiivi</i> (např. <i>-uccio, -ucolo, -uzzo</i>) - „[the added nuance] of meanness, poverty, pity or contempt“
PEJORATIVA	např. <i>-accio</i>

II.5.

Dressler & Merlini Barbaresi (1994, s.93) chápou alteraci poněkud širěji a do tzv. derivačního paradigmatu evaluativních alterátů („derivational paradigm of evaluative alternatives“) zahrnují i elativ a reduplikaci typu *bello bello*; rozlišují také zvláštní skupinu zeslabených adjektiv (*attenuatives*) na *-i/occio* (např. *malaticcio, belloccio*).

DERIVAČNÍ PARADIGMA EVALUATIVNÍCH ALTERÁTŮ (podle Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.93)

Deminutiva
Augmentativa na <i>-one</i>
Pejorativa na <i>-accio, -ucolo, -astro</i>
Adjektiva na <i>-i/occio</i> (<i>attenuatives</i>)
Elativy na <i>-issimo</i>
(Juxtapoziční reduplikace)

III. SÉMANTIKA JEDNOTLIVÝCH ALTERAČNÍCH SUFIXŮ

III.1.

Chceme-li alterovat nějakou bázi, stojíme před zásadní otázkou: jaký sufix použít? V zásadě jediným augmentativním sufixem je *-one* (význam do jisté míry augmentativní ale může mít také *-otto*); dominantním pejorativním sufixem je *-accio* (ovšem téměř všechny alterační sufixy mohou v určitém kontextu mít pejorativní odstín). Chceme-li však vytvořit deminutivum, situace je mnohem komplikovanější: kromě nejfrekventovanějších sufixů *-ino* a *-etto* se nabízejí také sufixy (nejedná se o vyčerpávající výčet) *-ello*, *-uccio*, *-(u)olo* (případně *-icci(u)olo*), *-otto* (s určitou výhradou, viz níže). K alteraci adjektiv lze kromě výše zmíněných sufixů použít také (mimo jiné) sufixy *-occio* a *-iccio*, jež se pojí téměř vyhradně právě s adjektivními bázemi.

Při výběru sufixu je třeba brát v první řadě ohled na úzus (srov. Hamplová, 2004, s.379: „Přípony nelze libovolně spojovat s kterýmkoli slovním základem, ale je třeba se řídit vžitým územ.“; srov. také Fornaciari, 1881, cap. IV : „[...] Non si deve però credere che sia facile l'usar bene di questi modi senza aver molta pratica degli scrittori o piuttosto del vivente parlar toscano; [...]“; srov. také Rodinò, 1856-1857, vol.1, s.44: „Avvertano i giovani, ch'essi non possono alterare a lor grado i nomi, anzi debbono in questo procedere con molto riguardo, seguendo l'autorità dei buoni scrittori e il buon gusto.“; srov. také Luciani, 1943, s.18: „Usage does not permit certain combinations which might be acceptable from other standpoints.“). Nejproduktivnějším alteračním sufixem současné italštiny je *-ino*, přesto nejužívanějším alterátem ke *casa* je *casetta*. *Casina* se také používána, ale počet výskytů je ve srovnání s *casetta* mnohem nižší (viz kap.VII). Pro některé formy „which might be acceptable from other standpoints“ je počet výskytů téměř nulový: např. pro *finestretta* nacházíme ve *Factivě* pouze 2 výskyty. Úzus však může být i regionálně diferencován: „la ben nota preferenza, per esempio, per *-ino* in Toscana, per *-etto* nel Veneto e nel Lazio, e per *-ello* nel Meridione, sono un pregiudizio potente ad una scelta del suffisso basata su una semantica fine“ (Merlini Barbaresi, 2004, s.283). Suffixy *-accio*, *-occio* a *-uccio* mají ne-toskánské varianty *-azzo*, *-ozzo* a *-uzzo* (viz níže).

Kromě úzu je také třeba brát ohled na eufonii: nelibozvučnost lze pravděpodobně konstatovat u formací jako *giardinino* nebo *grottetta*, pro něž ve *Factivě* nenacházíme žádný výskyt.

Dalším kritériem při výběru sufixu, je sémantická nuance, kterou chceme k bázi přidat. Právě tomuto kritériu bude věnována podstatná část této kapitoly. Žádný autor podle našeho názoru nepředkládá výstižnější a výmluvnější sémantickou charakteristiku alteračních sufixů než Luciani (1943). Význam jednotlivých sufixů vykresluje až do nejjemnějších nuancí a navíc připojuje i překlady do angličtiny. Jeho analýza, kterou shrnujeme v následujících tabulkách, čerpá ze starších gramatik (Fornaciari, Zambaldi, Trabalza & Allodoli, a další) a jejím východiskem je především literární jazyk. Luciani alterační sufixy usoustavňuje: třídí je podle typu na augmentativa, deminutiva a pejorativa a podle slovních druhů. Pracuje však pouze se základními (nejproduktivnějšími) sufixy. Proto pro úplnost - a také pro srovnání - dále uvádíme charakteristiku alteračních sufixů podle slovníků *Lo Zingarelli 2007* a *Il Sabattini Coletti 2006*. V této tabulce řadíme sufixy následujícím způsobem: 1) sufixy, pro které *Zingarelli* registruje více než 10 alterátů, řadíme sestupně podle počtu jejich výskytů v tomto slovníku (viz níže, kap.VI); sufixální kombinace, jejichž druhým prvkem je *-olo* (*-icciolo*, *-iciattolo*, *-ignolo*, *-onzolo*), a rozšířené formy tohoto sufixu (*-ucolo*, *-uncolo*) jsou pro větší přehlednost zařazeny hned po samotném sufixu *-olo*; 2) ostatní sufixy (málo produktivní nebo neproduktivní) řadíme ve zvláštní sekci abecedně. Zatímco v sérii tabulek inspirovaných Lucianim věnujeme větší pozornost sémantice, v tabulce vycházející ze slovníků se více zabýváme formálními aspekty.

SÉMANTICKÁ CHARAKTERISTIKA ALTERAČNÍCH SUFIXŮ PODLE LUCIANIHO (1943)

A. SUBSTANTIVA

KATEGORIE SUFIXU	SUFFIX	SÉMANTICKÁ CHARAKTERISTIKA	PŘÍKLADY
Augmentativum	<i>-one</i>	„used primarily to denote great size“ ♦ „with nouns referring to persons in the arts, trades or professions, <i>-one</i> often emphasizes greatness of quality“ (s.19) ⁴⁰	<i>omone, occhione</i> ♦ <i>un artistone</i> , a first-rate artist; <i>un medicone</i> , an eminent physician
Augmentativum /deminutivum ⁴¹	<i>-otto</i>	„denoting strength and vigor, but only average, or slightly less than average, size“ ♦ „when used with the names of animals, <i>-otto</i> is a diminutive and indicates the young of the species“ (s.20)	<i>una casotta</i> , a house of moderate size; <i>una contadinotta</i> , a buxom peasant lass; <i>un ragazzotto</i> , a sturdy boy ♦ <i>acquilotto</i> , eaglet
	<i>-occio,</i> <i>-ozzo</i>	–	<i>un bamboccio</i> , a chubby baby; <i>un baciozzo</i> , a smack, but not quite as hearty as a <i>bacione</i>

⁴⁰ Deminutivní sufixy podle Dresslera & Merlini Barbaresi (1994, s.163) profesní hodnotu naopak snižují, jako je tomu např. u slov *professor-ino, dottor-ino, pret-ino, student-ella, impiegat-ino/uccio*, etc.: „Here diminution applies to professional value (age may also be a component), and reduced professional value entails a negative connotation.“ Hasselrot (1957, s.229) naproti tomu uvádí: *dottorino* ‘docteur jeune et sympathique’.

⁴¹ „the suffix *-otto* is neither a clear-cut diminutive nor augmentative; hence the difficulty of grammarians in classifying it. Some place it in one category; some, in the other. But it really belongs with neither, for it stands in a class by itself. The same holds true for the suffixes *-occio* and *-ozzo*“ (Luciani, 1943, s.20); srov. Moise, 1867, vol.2, s.77: „La desinenza *otto* od *otta* (come già osservò il Monti e dopo di lui l’Ambrosoli) alle volte forma il nome assolutamente diminutivo, come in *leprotto*; e alle volte dà a ’l nome un significato medio tra quello de ’l diminutivo assoluto e quello de ’l nome semplice, come in *contadinotta*, la qual voce esprime più che *contadinella* e meno che *contadina*.“

Deminutivum	-etto, -ello	„denote smallness without any other quality“ (s.21)	<i>ometto, carrozzella</i>
	-ino	„is the <i>vezzeggiativo</i> - the suffix of endearment - par excellence. It may express such nuances as contained in the English adjectives: pretty, nice, darling, sweet, tender, dear, delicate, fine, graceful, neat, etc.“ (s.21), „although as a modifying suffix <i>-ino</i> is always diminutive, it does not always have the accompanying idea of affection, especially if the nouns with which it combines have no corresponding form in <i>-etto</i> or <i>-ello</i> “ (s.21-22) ♦ „used to denote the younger members of a noble family“ (s.22)	<i>una donnina</i> , a neat or prim little woman; <i>una manina</i> , a dear, sweet or delicate little hand; <i>un regalino</i> , a nice or pretty little gift ♦ <i>il contino</i> , <i>la contessina</i>
	-uolo, -olo, -icciuolo, -icciolo ⁴²	„it is often the context that determines whether the idea of poverty, pity, contempt or even affection accompanies that of smallness“ (s.23)	<i>bestiola, chiesuola, famigliuola; letticiuolo, stradicciuola, terricciuola</i>
	-uccio	„the diminutive [...] that most commonly denotes poverty, meanness, insignificance, pity or contempt [...]. Yet, in general, the idea implied in <i>-uccio</i> is not quite so strong as that expressed in adjectives like poor, mean, paltry, miserable, desolate, trivial, wretched, although it is akin to them. It is often untranslatable, since intonation or context is sufficient to render its meaning.“ ♦ „is not always a <i>spregiativo</i> [...] now and then it denotes affection“ ♦ „when used with proper names of persons it is always a <i>vezzeggiativo</i> “ (s.23)	<i>una botteguccia</i> , a poor little shop; <i>una casuccia</i> , a hut; <i>un lettuccio</i> , a miserable little bed ♦ <i>boccuccia, casuccia, stanzuccia</i> ⁴³ ♦ <i>Anselmuccio mio</i> (Dante), <i>Carluccio, Mariuccia</i>
	-uzzo, -ucolo, -uncolo, -onzolo	„more constantly express various shades of poverty, contempt, pettiness, insignificance, and incompetence, when referred to persons“ ♦ „when referred to things, [...] are not so strongly disparaging [...] suggest the idea of ‘insignificantly small’“ (s.23)	<i>un poetuzzo</i> , a mere rimester; <i>un ladruncolo</i> , a petty thief; <i>poetucolo, mediconzolo</i> ♦ <i>bugiuzza, straducola</i>
Pejorativum	-accio	„denotes such shades of physical or moral ugliness as are contained in the adjectives bad, wicked, evil, naughty, nasty, horrid, ugly, foul, filthy, terrible, etc.“ (s.24) ⁴⁴	<i>un cagnaccio</i> , a fierce dog; <i>una canzonaccia</i> , a vulgar song; <i>un [o]maccio</i> (or <i>ominaccio</i>), a wicked, vicious or ugly man; <i>una stradaccia</i> , a horrid street
	-astro, -azzo	„more limited in use than <i>-accio</i> “ (s.25)	<i>un giovinastro</i> , a young scapegrace; <i>un amorazzo</i> , a degrading amourette
	-aglia	„when referring to persons, it is not only disparaging but collective in meaning“ ♦ „it need not to be considered a pejorative, however, in non-personal collective nouns“ (s.25)	<i>birraglia, canaglia, plebaglia</i> ♦ <i>nuvolaglia, spruzzaglia</i>

⁴² Luciani (1943, s.22) tvrdí, že sufixy *-olo* a *-icciolo* jsou „lidovější“ („more popularly“) než *-uolo* a *-icciuolo*.

⁴³ „how full of nostalgic tenderness can such words as *boccuccia, casuccia, stanzuccia* be for the one who pronounces them longingly!“ (Luciani, 1943, s.23)

⁴⁴ srov. Moise, 1867, vol.2, s.76: „Alcuna volta però le desinenze *accio* e *accia*, 'sì nei sostantivi e 'sì pure negli aggettivi, non indicano avvillimento, ma servono a confundere l'acrescitivo co 'l peggiorativo, onde risulta, dice il Gherard, [...], un non se che di *vezzeggiativo* a cui s'accompagna l'idéa d'una cotal bonarietà.“; srov také *Vocabolario degli Accademici della Crusca* (viz heslo „fangaccio“): „E questi nomi, a' quali s'aggiugne loro, ACCIO, quasi sempre, con tale aggiunto, denotano malvagità. Aggiunto a nome di buona significazione, lo fa di rea: se a quel di rea, la fa peggiore. E talora denota non malvagità, ma straordinaria grandezza, come GRANDONACCIO, BASTONACCIO.“

B. ADJEKTIVA

SUFIX	SÉMANTICKÁ CHARAKTERISTIKA	PŘÍKLADY
-one	„is similar in force to the superlative <i>-issimo</i> ⁴⁵ “ (s.27)	<i>una ragazza simpaticona</i> , a very likeable or genial girl; <i>quel tedesco furbone</i> (Panzini), that very shrewd German
-otto, -occio	„are perhaps best expressed by the English adverbs <i>fairly</i> , <i>rather</i> , <i>pretty</i> or by the suffix <i>-ish</i> “ (s.27)	<i>grandotto</i> , rather large; <i>è vecchiotto</i> (Panzini), he is pretty old, oldish; <i>belloccio</i> , fairly pretty
-ino, -etto, -ello, -uccio	„are not so strong as <i>-otto</i> and <i>-occio</i> . They generally have the force of the English adverbs <i>somewhat</i> , <i>a little</i> , <i>a bit</i> or the suffix <i>-ish</i> “ (s.27)	<i>attempatuccio</i> , somewhat elderly; <i>la morticina</i> (Manzoni), the poor little dead child; <i>ah furbetta!</i> (Manzoni), ah, you sly little fox!
-accio	„occasionally used to express varying nuances“ (s.28)	<i>bonaccio</i> , good-natured, simple; <i>cattivaccio</i> , very bad
-iccio	„a diminutive suffix, used with adjectives but not with nouns“; „similar in force to the English <i>slightly</i> , <i>partly</i> , <i>a little</i> “ (s.28)	<i>alticcio</i> , tallish; <i>cotticcio</i> , partly cooked, a bit tipsy; <i>malaticcio</i> , sickly
-astro, -iccio, -ognolo, -igno, -ino, -olino, -etto, -eo	„used with adjectives of color [...], rendered especially by the English suffix <i>-ish</i> and sometimes by <i>-y</i> , <i>-en</i> , or <i>-ate</i> “ (s.28)	<i>biancastro</i> , <i>azzuriccio</i> , <i>bigiognolo</i> , <i>rossigno</i> , <i>grigiolino</i> , <i>gioletto</i> , <i>argenteo</i>

C. ADVERBIA

SUFIX	PŘÍKLADY
-ino	<i>stava benino</i> , he felt fairly well; <i>andar adagino</i> , <i>pianino</i> (or <i>pian pianino</i>), to walk very slowly or softly
-etto	<i>lungheamente anzi che no</i> (Manzoni), somewhat lengthily rather than not
-uccio	<i>maluccio</i> ; <i>tarduccio</i> , a bit late
-one	<i>gli affari gli andavano benone</i> , business was going quite well for him

***

⁴⁵ Dressler & Merlini Barbaresi (1994) by nejspíš nesouhlasili: „Elatives express an extreme intensification in quantity and quality and are thus more precise than augmentatives.“ (s.509) Řazení podle stupně intenzity (v rámci *climax trimembris*) je totiž následující: prosté substantivum – augmentativum – elativ na *-issimo* (s.506). Elativ je dokonce intenzivnější než prefixace na *arci-* a slova premodifikovaná pomocí *molto* (s.509), odtud *Era molto ricco*, *ricchissimo* (s.500) spíše než v opačném pořadí.

CHARAKTERISTIKA ALTERAČNÍCH SUFIXŮ PODLE *LO ZINGARELLI 2007* A *IL SABATINI COLETTI 2006*⁴⁶

SUFFIX	<i>LO ZINGARELLI 2007</i>	<i>IL SABATINI COLETTI 2006</i>
-ino	„Ha valore alterativo in sostantivi e aggettivi diminutivi o vezzeggiativi , talora con particolari sfumature ironiche : <i>fidanzatino, bellino, biondino, bruttino, carino, poverino</i> .“ (viz „-ino“)	„[...] con valore alterativo, per la formazione di diminutivi e vezzeggiativi di sostantivi, di aggettivi e di avverbi (<i>gattino, nonnino, tavolino, goccino, grappino; bellino, carino, poverino; adagino, pianino, pochino</i>), talvolta conferisce alla parola anche un senso ironico o vagamente spregiativo (<i>dottorino, professorino, sartina, maestrina</i>)“ (viz „-ino“)
-etto	„Conferisce a sostantivi e aggettivi valore diminutivo , spesso con particolare tono affettivo o vezzeggiativo : <i>bimbetto, cerchietto, foglietto</i> ; oppure spregiativo : <i>attricetta, capetto, piccoletto</i> “ (viz „-etto“)	„Suffisso diminutivo di sostantivi e aggettivi, spesso con valore vezzeggiativo (<i>bottiglietta, quadretto, furbetto</i>)“ (viz „-etto“)
-one	„Entra nella formazione di sostantivi e aggettivi (sostantivati) alterati, con valore accrescitivo (con varie sfumature di tono): <i>pigrone, zoticone, cavallone, donnone, fanciullone</i> .“ (viz „-one (1)“)	„Suffisso per la formazione di accrescitivi derivati da basi sostantivali maschili o femminili (<i>libro / librone; testa / testone</i>); l'accrescitivo così formato può anche indicare una persona, identificata mediante una sua caratteristica notevole ⁴⁷ (<i>pancione, nasone</i>)“ (viz „-one ¹ “)
-accio/ -azzo ⁴⁸	<p>♦ „-accio“: „Entra nella formazione di sostantivi e aggettivi (per lo più sostantivati) alterati, con valore peggiorativo o spregiativo: <i>libraccio, fattaccio, ragazzaccio, casaccia, stanzaccia, avaraccio, disutilaccio, pigraccio</i>. Talora con valore attenuato: <i>diavolaccio, omaccio, poveraccio</i>.“</p> <p>♦ „-azzo“: „var. non tosc. di -accio. Forma sostantivi con valore per lo più spregiativo, ma talora anche accrescitivo: <i>amorazzo, andazzo, codazzo, pupazzo; bonazza, fontanazzo</i>.“</p>	„Suffisso che forma il peggiorativo di s. e agg. (<i>ragazzaccio, robaccia, poveraccio, amorazzo, codazzo</i>), o conferisce al s. il valore di “realizzato in modo informale, approssimativo” (<i>praticaccia</i>). ETIM lat. <i>-aceum</i> , suff. formante agg. denominativi. La forma <i>-accio</i> costituisce l'esito fonetico tosc. mentre <i>-azzo</i> è proprio dei dial. sett. e merid. ; entrambe sono forme di tradiz. pop. rispetto ad <i>-aceo</i> .“ (viz „-accio“, heslo nadepsáno „-accio o -azzo“)
-ello	„Conferisce ad aggettivi e sostantivi valore diminutivo , spesso con tono affettivo-vezzeggiativo : <i>carrozzella, cattivello, finestrella, fontanella, contadinella</i> . Talvolta con valore attenuativo, corrispondente a ‘piuttosto’, ‘alquanto’ : <i>cattivello</i> .“ (viz „-ello“)	„Suffisso diminutivo o vezzeggiativo di sostantivi e aggettivi (<i>cattivello</i>)“ (viz „-ello“)

⁴⁶ Zvýraznění tučným písmem je naše.

⁴⁷ V takovém případě se už ale nejedná o *accrescitivo*, ale o substantivum vzniklé derivací. Suffix *-one* je však homonymní a plní obě funkce: 1) alterační, *pancione = grossa pancia*, 2) derivační, *pancione = persona con una grossa pancia* (v češ. *břicháč, břichoun*).

⁴⁸ srov. Merlini Barbaresi, 2004, s.289 : „La variante *-accio* è più propriamente toscana e romana, mentre la variante, meno produttiva, *-azzo* è settentrionale e meridionale.“; srov. také Lepschy, A. L. & G., 2002, s.156 (zvýraznění kurzívou je naše): „-accio, -occio, -uccio hanno anche forme fonologicamente diverse *-azzo, -ozzo, -uzzo, con cui però non sono liberamente interscambiabili*“

-uccio/ -uzzo ⁴⁹	„Conferisce ad aggettivi e sostantivi valore diminutivo e tono vezzeggiativo : <i>boccuccia, calduccio, casuccia, debofficio, tesoruccio</i> ; oppure spregiativo : <i>borghesuccio, impiegatuccio</i> .“ (viz „-uccio“)	♦ „-uccio“: „Suffisso diminutivo di sostantivi e aggettivi, con valore vezzeggiativo (<i>gattuccio, ziuccio</i>) o anche spregiativo (<i>lavoruccio</i>); ETIM lat. <i>-uceum</i> di cui rappresenta l'esito fonetico tosc. rispetto a <i>-uzzo</i> , proprio dei dial. sett. e merid.“ ♦ „-uzzo“: „Suffisso che conferisce valore spregiativo o vezzeggiativo a sostantivi e aggettivi (<i>labbruzzo, occhiuzzo</i>); ETIM lat. <i>-uceum</i> di cui rappresenta l'esito fonetico dei dial. sett. e merid. rispetto a <i>-uccio</i> , proprio del tosc.“
-olo/ -uolo ⁵⁰	„Entra nella formazione di sostantivi alterati, con valore diminutivo o vezzeggiativo : <i>bestiola, montagnola, querciolo</i> “ (viz „-olo (3)“)	„Suffisso che forma alterati diminutivi (<i>querciolo, montagnolo</i> ⁵¹)“ (viz „-olo ² “)
-icciolo ⁵²	„Ha valore alterativo in sostantivi diminutivi, vezzeggiativi o spregiativi : <i>letticiolo, libricciolo, muriciolo, omiciolo, donnicciola, guerricciola, stradiciola, testiciola, vesticiola</i> .“ (viz „-icciolo“)	N/A
-iciattolo ⁵³	„Conferisce a sostantivi valore peggiorativo o spregiativo : <i>fiumiciattolo, libricciattolo, mostriaciattolo, omiciattolo</i> .“ (viz „-iciattolo“)	„Suffisso alterativo usato per formare sostantivi con valore diminutivo (<i>fiumiciattolo, vermiciattolo</i>) o peggiativo (<i>libricciattolo, omiciattolo</i>)“
-ognolo	„Forma aggettivi che indicano tonalità, gradazione di colore, somiglianza con quanto espresso dal termine di derivazione (gener. con una sfumatura che esprime una qualità impura, sbiadita): <i>azzurrognolo, giallognolo, nero gnolo, verdognolo, amarognolo</i> .“ (viz „-ignolo“)	N/A

⁴⁹ Zatímco v *Sabatini Coletti* nacházíme pro *-uccio* a *-uzzo* dvě samostatná hesla s poznámkami o geografické distribuci obou variant, v *Zingarelli* je heslo *-uccio* v záhlaví nadepsáno „-uccio o -uzzo“, obě varianty přitom nejsou nijak rozlišeny, jakoby byly rovnocenné. *Zingarelli* u celé řady bází uvádí oba sufify: např. *autore* → *autoruccio, autoruzzo*; *avvocato* → *avvocatuccio, avvocatuzzo*; *bottega* → *botteguccia, botteguzza*; *camera* → *cameruccia, cameruzza*; *cervello* → *cervelluccio, cervelluzzo*; *dottore* → *dottoruccio, dottoruzzo*; *grammatica* → *grammaticuccia, grammaticuzza*; *mela* → *meluccia, meluzza*; *quattrino* → *quattrinuccio, quattrinuzzo*; *testa* → *testuccia, testuzza*. Že existuje mnoho bází, u nichž je doložena pouze varianta na *-uccio* nás moc nepřekvapí vzhledem ke způsobu prezentace obou sufifů v *Zingarelli* (např. *alberguccio, ammalatuccio, amoruccio, caffeuccio, ipocrituccio, muruccio, pappagalluccio, tavoluccia, vinuccio, viziuccio*). Pro mnoho bází je však v *Zingarelli* doložena pouze varianta na *-uzzo*: *ampolluzza, cavernuzza, celluzza, forcuza, ghiaiuza, ingannuzzo, nervuzzo, noduzzo, pagliuzza, polveruzza, retoricuzza, sindacuzzo, tavoluzzo, viuza, vogliuzza*.

⁵⁰ *Zingarelli* se o existenci varianty *-uolo* vůbec nezmiňuje. V *Sabatini Coletti* s v záhlaví hesla píše „-olo o -uolo“, uváděné příklady jsou však na *-olo*. Máme z toho učinit závěr, že diftongovaná varianta *-uolo* do současné italštiny nepatří? Takový závěr by asi byl uspěchaný. V *Zingarelli* jsou totiž pro řadu slov doloženy obě varianty: např. *camicia* → *camicciola, camicciola*; *commedia* → *commediola, commediola*; *coniglio* → *conigliolo, conigliuolo*; *debito* → *debitolo, debituolo*; *laccio* → *lacciolo, lacciuolo*; *piazza* → *piazzola, piazzuola*; *poesia* → *poesiola, poesiola*, atd.

⁵¹ Na rozdíl od formace *montagnola*, jež je doložena jako deminutivum k *montagna*, a to jak v *Sabatini Coletti*, tak v *Zingarelli*, je formace *montagnolo* - rovněž podle obou slovníků - relačním adjektivem (v češ. *horský*), případně derivátem (slovem odvozeným, v češ. *horal*) a nikoli alterátem.

⁵² Pro sufif *-icciolo*, který vznikl kombinací obvykle adjektivního sufifu *-iccio* se sufifem *-olo*, platí zde v zásadě totéž, co jsme zmínili u sufifu *-olo/-uolo*: *Zingarelli* se v hesle „-icciolo“ vůbec nezmiňuje o variantě *-icciuolo*, přitom však u mnoha bází uvádí obě varianty: např. *corpo* → *corpiciolo, corpiciuolo*; *donna* → *donnicciola, donnicciuola*, *letto* → *letticiolo, letticiuolo*, *libro* → *libricciolo, libricciuolo*, *muro* → *muriciolo, muriciuolo*, *porto* → *porticiolo, porticiuolo*; *strada* → *stradiciola, stradiciuola*; *torre* → *torricciola, torricciuola*; *veste* → *vesticiola, vesticiuola*.

⁵³ Sufif *-iciattolo* je kombinací následujících sufifů: *-ic(ino)*, *-atto* a *-olo*. V *Zingarelli* pro tento sufif doloženy pouze tyto formace: *bolliciattola, corpiciattolo, cuoricattolo, febbriattola, fiumiciattolo, libriciattolo, mostriaciattolo, omiciattolo, vermiciattolo*.

-onzolo ⁵⁴	„Conferisce a sostantivi valore spregiativo : <i>mediconzolo, paperonzolo</i> .“ (viz „-onzolo“)	„Suffisso alterativo di sost. con valore spreg. (<i>mediconzolo</i>)“ (viz „-onzolo“)
-ucolo ⁵⁵	„Conferisce a sostantivi valore spregiativo : <i>maestrucolo, paesucolo, poetucolo</i> .“ (viz „-ucolo“)	„Suffisso alterativo di sostantivi ai quali conferisce valore spregiativo (<i>avvocatucolo, dottorucolo</i>)“ (viz „-ucolo“)
-uncolo	„In parole composte, indica che il nome di base è stato alterato in senso diminutivo e, talvolta, anche spregiativo : <i>peduncolo, omuncolo, ladruncolo</i> .“ (viz „-uncolo“)	N/A
-otto	„Ha valore diminutivo : <i>aquilotto, leprotto, passerotto; cosciotto, isolotto, pellicciotto</i> . Ha valore attenuativo, con il significato di ‘un po’ , ‘alquanto’: <i>anzianotto, pienotto, bassotto</i> . Ha un valore approssimativo, talora accrescitivo : <i>camiciotto, salsicciotto</i> . Ha valore spregiativo, spesso con il sign. di ‘di scarso rilievo’, ‘di poca importanza’ : <i>ragazzotto, industrialotto, signorotto, contadinotto</i> “ (viz „-otto“)	„Suffisso alterativo di sostantivi e di aggettivi con valore diminutivo (<i>bambolotto, giovanotto, orsacchiotto</i>), spregiativo (<i>contadinotto, ragazzotto, stupidotto</i>) o approssimativo (<i>bassotto, grassotto, vecchiotto</i>)“ (viz „-otto“)
-occio/ -ozzo	◆ „-occio“: „Conferisce ad aggettivi valore attenuativo, diminutivo-vezzegegiativo e tono talora scherzoso : <i>belloccio, grassoccio</i> .“ ◆ „-ozzo“: „Conferisce a sostantivi valore accrescitivo attenuato e tono scherzoso : <i>gargarozzo, predicozzo</i> .“	„Suffisso alterativo di aggettivi, con valore diminutivo-vezzegegiativo e intonazione perlopiù scherzosa (<i>belloccio, grassoccio</i>); suffisso alterativo di sostantivi con valore accrescitivo attenuato e tono scherzoso (<i>predicozzo, bacherozzo</i>); ETIM lat. <i>-oceum</i> ; la forma -occio costituisce l'esito fonetico tosc. mentre -ozzo e proprio dei dial. sett. e merid. “ (viz „-occio“, heslo nadepsáno „-occio o -ozzo“)
-iccio ⁵⁶	„Forma aggettivi, talora sostantivati, e alcuni sostantivi, che esprimono attenuazione, approssimazione, somiglianza , talora con valore peggiorativo (di colori in particolare) : <i>avanzaticcio, bruciaticcio, imparaticcio, malaticcio, massiccio, molliccio, terriccio, umidiccio, bianchiccio, gialliccio, nericcio, rossiccio</i> .“ (viz „-iccio“)	„Suffisso alterativo usato per formare aggettivi, tratti da participi o da altri aggettivi, ai quali conferisce valore diminutivo (<i>bruciaticcio, malaticcio</i>) o, riferito ai colori, approssimazione, impurezza (<i>bianchiccio, rossiccio</i>); in taluni casi può assumere valore più spiccatamente spregiativo o peggiorativo (<i>molliccio, appiccaticcio, raccogliiccio</i>)“ (viz „-iccio“)
-astro	„1) Conferisce a sostantivi valore peggiorativo o di approssimazione : <i>giovinaastro, medicastro, frateastro</i> . 2) Unendosi agli aggettivi di colore fa loro assumere un senso, oltre che peggiativo, di approssimazione : <i>biancastro, neraastro, olivastro, verdaastro</i> .“ (viz „-astro“)	„Suffisso peggiativo di aggettivi e sostantivi (<i>poetaastro, furbaastro</i>); nei nomi di colori , conferisce il valore di “impuro”, “tendente a” (<i>giallaastro</i>)“ (viz „-astro“)
-icchio	„Entra nella formazione di sostantivi alterati, con valore diminutivo o spregiativo : <i>cannolicchio, avvoaticchio, governicchio</i> .“ (viz „-icchio“) ⁵⁷	„Suffisso usato spec. in alcune regioni per alterare sostantivi ai quali conferisce valore spregiativo (<i>dottoricchio</i>)“ (viz „-icchio“)
-acchio ⁵⁸	„Ha valore diminutivo e spregiativo ed è usato spec. in unione con altri suff., dando luogo ai suff. composti <i>-acchione</i> e <i>-acchiotto</i> .“ (viz „-acchio“)	N/A

⁵⁴ Tento sufix je podle obou slovníků rozšířením sufixu *-olo* o depreciativní (*spregiativo*) infix *-onzo-*. Podle Merlini Barbaresi (2004, s.290) je *-onzo* „ora autonomo solo in verbi, come *ballonzare, gironzare*“.

⁵⁵ Podle Sabatini Coletti pochází *-ucolo* z lat. *-uculum* a je učenou formou (*forma di tradiz. dotta*) lidových sufixů *-ucchio* a *-occhio*.

⁵⁶ Suffix *-iccio* podle Sabatini Coletti pochází z lat. *-icium* a je lidovou formou (*forma di tradiz. pop.*), která má expresivní deminutivní význam ve vztahu k *-izio*.

⁵⁷ V Zingarelli dále nacházíme např. tyto alteráty: † *borsicchio, monticchio, nasicchio*.

-aglia	„Forma sostantivi con valore collettivo e per lo più spregiativo derivati dal latino o da altri sostantivi o aggettivi: <i>boscaglia, gentaglia</i> .“ (viz „-aglia“)	„Suffisso di sostantivi con valore collettivo (<i>frattaglia</i>) o peggiorativo (<i>plebaglia</i>)“ (viz „-aglia“)
-ame	„Forma sostantivi di origine latina o tratti da altri sostantivi con valore collettivo (anche spreg.): <i>carname, legname, pelame, pietrame, pollame, scatolame, vasellame; contadiname, culturame</i> .“ (viz „-ame“)	„Suffisso formante sostantivi spesso con valore collettivo (legname) o con connotazione spregiativa (<i>culturame</i>)“ (viz „-ame“)
-ardo	„Forma aggettivi, quasi sempre sostantivati, di valore spregiativo o che indicano generalmente una qualità negativa : <i>beffardo, bugiardo, codardo, infingardo, testardo, vegliardo; gagliardo</i> .“ (viz „-ardo“)	„Suffisso per la formazione di aggettivi cui spesso conferisce valenza negativa (<i>bugiardo, testardo, codardo</i>), più raramente valore positivo (<i>gagliardo</i>)“ (viz „-ardo“)
-atto	N/A	„Suffisso diminutivo usato soprattutto per indicare animali giovani (<i>cerbiatto, orsatto</i>); spesso si trova nella forma ampliata <i>-attolo</i> (<i>scoiattolo, libriciattolo</i>)“ (viz „-atto“)
-ecchio	N/A	„Suffisso alterativo usato anticamente e tuttora in ambito regionale per attenuare il sign. di un sostantivo o di un aggettivo (<i>rubecchio</i>); e impiegato anche in numerosi toponimi dell'Italia Centrale (<i>Casalecchio, Collecchio, Montecchio</i>)“ (viz „-ecchio“)
-iggine	N/A	„Suffisso per la formazione di sostantivi a cui conferisce il valore di condizione o difetto fisico (<i>lentiggine</i>)“ (viz „-iggine“)
-iglia	N/A	„Suffisso che forma sostantivi di significato collettivo e con valore peggiorativo (<i>terziglia, fanghiglia, poltiglia</i>)“ (viz „-iglia“)
-iglio	N/A	„Suffisso usato per formare sostantivi con valore collettivo (<i>naviglio</i>) o, se riferiti a luogo, diminutivo (<i>giaciglio, nascondiglio, ripostiglio</i>)“ (viz „-iglio“)
-igno	„Forma aggettivi che esprimono attenuazione, approssimazione, somiglianza , talora con valore peggiorativo : <i>asprigno, dolcigno, ferrigno, rossigno, sanguigno, olivigno</i> .“ (viz „-igno“)	„Suffisso alterativo usato per formare aggettivi che esprimono approssimazione, somiglianza (<i>asprigno, dolcigno, sanguigno</i>)“ (viz „-igno“)
-occhio	N/A	„Suffisso alterativo e derivativo formante sostantivi (<i>ranocchio, capocchia</i>)“ (viz „-occhio“) ⁵⁹
-occo	N/A	„Suffisso alterativo di uso assai raro con valore diminutivo o genericamente derivativo (<i>bustocco</i> ⁶⁰), talora in unione con altro suffisso (<i>anatrocco</i>)“ (viz „-occo“)
-ume	„Conferisce senso spregiativo a sostantivi tratti per lo più da aggettivi: <i>acidume, bastardume, fradiciume, luridume</i> .“ (viz „-ume“)	„Suffisso di sostantivi collettivi derivati da aggettivi, con valore spreg. (<i>vecchiume, lordume, sudiciume</i>)“ (viz „-ume“)

⁵⁸ Podle *Sabatini Coletti* nemá sufix *-acchio* alterační vlastnosti: „suffisso formante nomi di strumenti o oggetti (*spauracchio*)“. V *Zingarelli* figurují jako alteráty tyto formace: †*corvacchio, cerracchio*. Z řady lexikalizovaných formací doložených v *Zingarelli* lze uvést: *birracchio* („(centr.) vitello dal primo al secondo anno di età.“), *fumacchio*, †*verdacchio*. Tekavčić (1980, s.98) uvádí *volpacchio* (v *Zingarelli* však nacházíme jen prodlouženou formu *volpacchiotto*, jako deminutivum od *volpe* a zároveň jako lexikalizovaný alterát).

⁵⁹ *Zingarelli* dokládá jediný alterát na *-occhio*: *mattocchio*.

⁶⁰ Adjektivum *bustocco* znamená „di Busto Arsizio, cittadina in provincia di Varese“ (*Sabatini Coletti*). *Zingarelli* dokládá jediný alterát na *-occo*: *anatrocco*.

III.2.

Pokud jde o dimenzionální sémantiku nejfrekventovanějších sufixů, je možné ji vyjádřit následujícím schématem.

DIMENZIONÁLNÍ SÉMANTIKA ALTERAČNÍCH SUFIXŮ (podle Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.154-155)

ALTERÁT	PARAFRÁZE
<i>grass-ino</i>	<i>un po' grasso</i> , 'a little fat'
<i>grass-etto</i>	'a little fat, fatter than <i>grassino</i> '
<i>grass-otto</i>	'somewhat fat, fatter than <i>grassetto</i> , less fat than <i>grassone</i> '
<i>grass-one</i>	<i>molto grasso</i> , 'very fat'

Také Tekavčič (1980, s.99) tvrdí, že sufix *-ino* je „il piú forte dei diminutivi“ (viz také Merlini Barbaresi, 2004, s.281). Z toho důvodu je také *-ino* na opačném pólu ve vztahu k *-one*; *-otto* přitom zaujímá prostřední pozici, jak to znázorňují následující dvě tabulky podle Dresslera & Merlini Barbaresi, 1994:

OPOZICE -ONE VS. -INO (A JINÉ DIM. SUFIXY) NA DENOTATIVNÍ DIMENZIONÁLNÍ ŠKÁLE „VELKÝ – MALÝ“ (podle Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.434-435)

<i>progett-one</i>	<i>progett-ino</i>
<i>decret-one</i>	<i>decret-ino/-uccio</i>
<i>golf-one</i>	<i>golf-ino/-etto</i>
VELKÝ	MALÝ

GRADUALITA DIMENZIONÁLNÍHO HODNOCENÍ POMOCÍ ALTERÁTŮ (podle Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.435)

<i>tazz-ona</i>	<i>tazz-otta</i>	<i>tazz-ina</i>
velká velikost	prostřední velikost	malá velikost

III.3.

Podle Hasselrota (1957, s.228) „le point crucial du système des diminutifs italiens est la distinction à faire entre *-etto* et *-ino*. [...] selon les grammairiens et, surtout, selon les lexicographes à peu près unanimes, *-etto* est *diminutivo*, *-ino* est *diminutivo* et *vezzeggiativo* à la fois“. Tento názor sdílí i Luciani (1943, s.18, s.21-22; viz výše) a Rohlf (1969, § 1094), který proti sobě staví *-ino* a ostatní deminutivní sufixy: „Confrontato ad altri suffissi diminutivi (*-ello*, *-etto*, *-atto*), piú oggettivi in quanto esprimono una pure e semplice costatazione, *-ino* è piuttosto un suffisso *vezzeggiativo*, che esprime una partecipazione affettiva.“ S tímto Rohlfsovým názorem nesouhlasí Merlini Barbaresi (2004, s.284), podle níž mají ostatní sufixy i v rámci jejich omezenější produktivity a distribuce stejný denotativní a konotativní potenciál jako *-ino*. Podle našeho názoru však k určitému konotativnímu vyhasnutí *-etto* a *-ello* pravděpodobně došlo a to v důsledku diachronního vývoje, jak se pokusíme ukázat.

O „souboji“ mezi *-ino* a *-etto* bude ještě řeč níže (podkap. VI.4.). Na tomto místě je třeba se zmínit o určitém diachronním vývoji, který se - jak se zdá - odehrál směrem od *-etto* a *-ello* k *-ino*. Serianni (1988, s.550, s odkazem na SIGG, Marguerite. *Die Deminutivsuffixe im Toskanischen*. Bern: Francke, 1954; s.79) připomíná, že Manzoni v upravené verzi *Snoubenců* zdvojnásobil počet alterátů na *-ino* na úkor *-etto* a *-ello*:

DEMINUTIVA V MANZONIHO *SNOUBENCÍCH* (podle Serianni, 1988, s.550; s odkazem na SIGG, Marguerite. *Die Deminutivsuffixe im Toskanischen*. Bern: Francke, 1954; s.79)

	-INO	-ETTO	-ELLO
1.verze (1827)	90	189	105
2.verze (1840)	212	161	52

Hasselrot (1957, s.230-231) k tomu poznamenává:

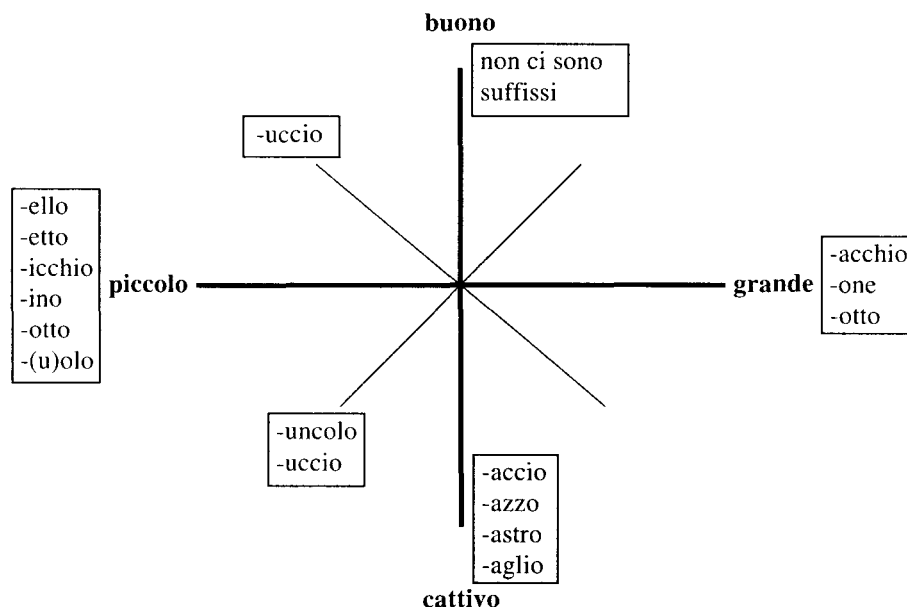
„Si Manzoni, d'abord, avait préféré *-etto*, c'était pour se conformer à l'usage littéraire, à la *lingua aulica*⁶¹. Les Florentins, eux, ne vont pas chercher leurs normes linguistiques en dehors de leur ville, et comme ces normes, pour ce qui est des diminutifs, ressemblent fort à l'usage milanais (où *-ino* est fréquent, comme une lecture des *Poesie* de Carlo Porta peut le montrer et où, selon M.Contini⁶², il n'y a pas de distinction sémantique à faire entre *-ino* et *-etto*), Manzoni pouvait les adopter sans faire la moindre violence à son sens linguistique.“

Z výše řečeného je možné dovodit, že už v době, kdy Manzoni svůj román revidoval, byly sufixy *-etto* a *-ello* pocit'ovány jako nedostatečně expresivní a málo průrazné⁶³; a právě v souvislosti s jejich užíváním v literárním jazyce (jak tvrdí Hasselrot) mohly dokonce působit poněkud vyčpěle. Když Rohlf s mluví o jejich objektivnějším charakteru (viz výše), má pravděpodobně velký díl pravdy. Je ovšem možné předpokládat, že i *-ino* jednou vyhasne a že jeho expresivní roli převezme jiný sufix. Zdálo by se, že na radě je prozatím nenápadný sufix *-uccio*...

III.4.

Dosazením konkrétních sufixů do obecného dvouosého Tekavčičova schématu získala H. Necker (2003, s.396) následující výsledek.

SÉMANTIKA ALTERAČNÍCH SUFIXŮ: DIMENZIONÁLNĚ-APRECIATIVNÍ SCHÉMA (Necker, 2003, s.396)

⁶¹ Srov. naše příklady v podkap. VIII.2. a VIII.6. Dodáváme, že Manzoni v definitivní verzi *Snoubenců* nesnížil jen počet alterátů na *-etto*, ale také na *-ello*.

⁶² CONTINI, Gianfranco. "Una formazione di plurale per sostituzione di suffisso nel lombardo moderno" in *Mélanges Emile Boisacq, Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves*, Bruxelles, 5, 1937)

⁶³ srov. Tekavčič, 1980, s.103: „Il contenuto affettivo si logora costantemente e deve essere rinnovato e rafforzato [...]“

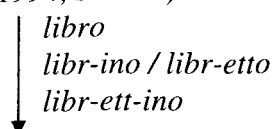
Jak můžeme konstatovat, některá políčka zůstala neobsazená, především pól „buono“ (je nicméně otázka, zda by zde nemohl patřit sufix *-ino*); sémantický rozsah sufixů *-otto* a *-uccio* je znázorněn tak, že tyto sufixy figurují ve dvou políčkách. I toto schéma je samozřejmě především pokusem o určité zobecnění, který má za cíl zpřehlednit situaci, a nikoli dokonale zobrazit skutečnost. I toto schéma by samozřejmě bylo možné z různých úhlů zpochybňovat. Lze se totiž domnívat, že většina sufixů má k dispozici celý sémantický okruh vymezený oběma osami a může se po něm libovolně pohybovat v závislosti na kontextu, případně i na postoji mluvčího. Přesto máme za to, že schéma H. Neckerové cosi vypovídá o tom, jak jsou alterační sufixy *typicky* užívány.

IV. KUMULACE SUFIXŮ A INTERFIXY

IV.1.

K jedné bázi je možné připojit více než jeden alterační sufix. Modifikační efekt je tak zesílen, jak ukazuje následující schéma.

KUMULACE SUFIXŮ A DIMENZIONÁLNÍ SÉMANTIKA (podle Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.540⁶⁴)

Jinak řečeno, *libr-ett-ino* je pocit'ováno jako menší než *libr-etto* nebo *libr-ino*. Zmíňme ještě jiné příklady kumulace: *panciottino*, *casettina*, *cucinettina*, *omaccione*, *gambottone*, *pallottolettina*.

Kombinací sufixu *-iccio* a *-(u)olo* vznikl ustrnulý sufixální řetězec *-icci(u)olo*, který je poměrně produktivní (uved'me jen několik příkladů: *borghicciolo*, *campicciolo*, *festicciuola*, *fiumicciolo*, *monticciolo*, *muricci(u)olo*, *orticciolo*, *ossicciolo*). Blíže se toutu sufixální kombinací budeme zabývat v podkap.VI.3.

IV.2.

Od kumulace alteračních sufixů je třeba odlišit situaci, kdy je mezi bázi a alterační sufix vsunut interfix. Interfixy „sono privi di significato denotativo, anche se possono contribuire a significati connotativi autonomi e usi strategici nel discorso“ (Merlini Barbaresi, 2004, s.276)⁶⁵. Z denotativní prázdnoty vyplývá, že *libr-ic(c)-ino* není pocit'ováno jako menší než *libr-ino*. Italština zná v zásadě následující interfixy:

INTERFIXY (podle Merlini Barbaresi, 2004, s.277-278)

INTERFIX	PŘÍKLAD
-aler-	<i>furt-ar-ello</i> , <i>salt-er-ello</i>
-ic- ⁶⁶	<i>oss-ic-ino</i>
-ol-	<i>magr-ol-ino</i>

Pokud jde o kategorie alteračních sufixů, před kterými se interfixy používají, lze shrnout následovně (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.530):

- před deminutivními sufixy: *-ic-*, *-ar-l-er-*, *-ol-*
- před augmentativními sufixy: *-ol-*, [ič(:)]

Dressler & Merlini Barbaresi sestavili statistiku frekvence kombinací alteračních sufixů s interfixy:

⁶⁴ srov. také Merlini Barbaresi, 2004, s.275-276

⁶⁵ srov. také Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.540: „Italian interfixes are denotatively meaningless.“

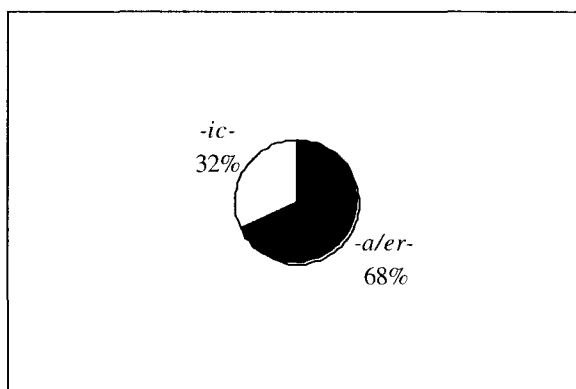
⁶⁶ O interfix se však nejedná v případech jako *bastoncino*, *ambizioncella*, *maglioncione*, jejichž báze je zakončena na *-one* nebo *-ona*. Jedná zde o „una regola allomorfica“, podle níž u tohoto typu slov alteračnímu sufixu předchází afrikáta [č] (viz. Merlini Barbaresi, 2004, s.271).

FREKVENCE KOMBINACÍ INTERFIXŮ SE SUFIXY V DOLOŽENÝCH FORMACÍCH (podle Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.534)⁶⁷

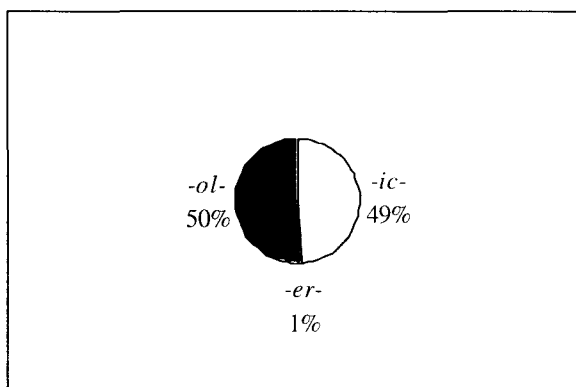
KOMBINACE INTERFIX-SUFIX	POČET FORMACÍ	%
-a/er + ello	199	33
-ol + ino	137	24
-ic + ino	134	23
-ic + ello	92	16
-ici + a/otto + olo	6	
-er + ino	4	

Z pohledu preference sufixů *-ello* a *-ino* pro jednotlivé interfixy lze data shromážděná Dresslerem & Merlini Barbaresi graficky znázornit následujícím způsobem:

KOMBINACE INTERFIXŮ SE SUFIXEM *-ELLO* V DOLOŽENÝCH FORMACÍCH

KOMBINACE INTERFIXŮ SE SUFIXEM *-INO* V DOLOŽENÝCH FORMACÍCH

Jazykový význam interfixů spočívá především v jejich konotativním přínosu (Merlini Barbaresi, 2004, s.277). Mohou tak kupříkladu vyjadřovat vyšší stupeň afektivnosti (*pianti-ic-ine* vs *piantine*) nebo empatii (*trist-ar-ella* vs *tristina*, *magr-ol-ino* vs *magr-ino*). Tyto konotace ovšem nejsou stálé, ale přinejmenším „segnalano un maggiore intento elaborativo, una più attenta partecipazione del parlante“ (tamtéž)⁶⁸. K pragmatickému využití interfixů se podrobněji vrátíme v kap. V.

⁶⁷ „The frequency counts are based on all attested interfixed diminutive derivations including all lexicalizations.“ (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.534, s.534)

⁶⁸ viz také Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.542: „From a pragmatic point of view, interfixation represents further elaboration on diminutives formation (and, more rarely, augmentative formation). [...] Further elaboration via interfixation leads to intensification of the fictive character of diminutives and augmentatives.“

V. PRAGMATICKÉ VYUŽITÍ ALTERAČNÍCH SUFIXŮ (A INTERFIXŮ)

Význam alteračních sufixů nelze vždy vysvětlit pomocí jejich sémantické charakteristiky. Alterační sufixy nacházejí často využití jako prostředky k vyjádření postoje nebo hodnocení mluvčího, přičemž je jejich základní sémantický význam poněkud upozaděn. „Sono di uso privilegiato ad esprimere ludicità, scherzosità, ironia, leggerezza, scarsa responsabilità, *understatement*, attenuazione ecc., cioè significati legati all'atteggiamento del parlante piuttosto che alla semantica delle basi e dei suffissi” (Merlini Barbaresi, 2004, s.280). Tyto i ostatní pragmatické významy souvisejí se základním rysem *fiktivnosti*, který je společný všem alterátům (viz výše podkap. II.3.). Příklady, v nichž na sebe alterační sufixy berou zmíněné významy, uvádíme níže v tabulce v oddílu „regulační faktory“

Dále jsou alterační sufixy využívány v mluvních aktech. Analýza pragmatického využití alteračních sufixů, kterou představují Dressler & Merlini Barbaresi (1994), vychází z předpokladu, že účinkem sufixu není dotčena pouze báze, k níž je připojen, ale celý mluvní akt⁶⁹. Mluvní akt lze definovat jako základní funkční jednotku komunikace, jako sdělení, které mluvčí s určitým úmyslem komunikuje adresátovi (např. žádost, poděkování, omluva, slib, atd.). Podle Dresslera & Merlini Barbaresi (1994) tedy alterační sufixy plní specifické funkce v rámci komunikace: slouží např. jako prostředek, pomocí něhož mluvčí snadněji dosáhne toho, aby adresát něco udělal, jako prostředek k dosažení vyšší míry zdvořilosti, nebo naopak jako prostředek k vytvoření ironického efektu. Autoři velmi podrobně zkoumají, jak použití alterátů souvisí s komunikační strategií mluvčího (příklady viz níže).

Pragmatické účinky v mluvních aktech jsou odlišné u deminutiv a u augmentativ. U deminutiv dochází ke snížení tzv. ilokuční síly (*illocutionary strenght*), což znamená, že se mluvčí snaží vytvořit dojem, že jeho mluvní akt, např. žádost, nemyslí úplně vážně⁷⁰. Tak může mluvčí adresátovi např. usnadnit odmítnutí žádosti (protože odmítnout žádost, kterou mluvčí prezentuje jako ne vážně míněnou, je snazší). Na druhou stranu, je-li u mluvčího přítomna emoce, slouží deminutivum naopak ke zvýraznění vnitřního stavu, a ilokuční síla je tak zvýšena; to znamená, že se mluvčí snaží vytvořit dojem, že svůj mluvní akt myslí opravdu vážně a chce o tom přesvědčit adresáta⁷¹.

Poněkud odlišná je situace u augmentativ, jejichž denotativní význam („velký“) zůstává i při pragmatickém použití alteračního sufixu stále relevantní (viz op.cit., s.439: „with augmentatives the denotative meaning [big] always remains relevant“). Tento fakt předurčuje, jakým způsobem mohou být augmentativa pragmaticky využita. „The transparent presence of the feature [big] combines with fictiveness to produce an element of exaggeration which [...]

⁶⁹ Srov. Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.145: „We must insist that the domain of the feature [non-serious] is the speech act and not the sentence, as suggested by Spitzer's term *Satzdeminutiv*.” Pokud jde o mluvní akty, autoři se odvolávají na klasifikaci J.R. Searla a odkazují mimo jiné na následující publikaci: SEARLE, John R. & VANDERVEKEN, Daniel. *Foundations of illocutionary logic*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

⁷⁰ srov. Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.144 (zvýraznění kurzívou je naše): „First of all we assume that the general morphopragmatic meaning of DIM is [non-serious]. A [non-serious]-feature added is, among other things, a strategy for lowering one's responsibility towards the speech act being performed, or, more specifically, for lowering one's commitment to its illocutionary force. In other words, *the speaker or author evaluates the speech act as non-serious*, which allows the use of the evaluative diminutive suffix. This we claim is the constitutive morphopragmatic feature of diminutives.”

⁷¹ srov Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.319-320: „whenever a diminutive is uttered with emotion, the expression of inner states is upgraded. [...] It is important to emphasize, here, that diminutives combined with emotion produce peculiar effects, that is, upgrading of illocutionary strength instead of the downgrading generally obtained by diminutives.“

is basic to a pragmatic exploitation of augmentatives. [...] A first consequence of fictive exaggeration is a pervasive ludic character that most occurrences of augmentatives exhibit," (op.cit., s.442). Autoři uzavírají, že „the danger of being interpreted as antagonistic or, at least, as negatively connoted renders the use of augmentatives more risky than that of diminutives” (op.cit., s.489).

Práce Dresslera & Merlini Barbaresi (1994), jejíž jádro si dovoluujeme shrnout v tabulkách níže, je založena na analýze rozsáhlého korpusu výpovědí, v nichž jsou použity alteráty. Příklady jsou roztrženy podle tří „cross-classifying criteria“: mluvní situace, mluvní akty, regulativní faktory (*speech situations, speech acts, regulative factors*; op.cit., s.172-173). O regulačních faktorech a mluvních aktech jsme se již zmínili. Pokud se týče mluvních situací, lze říci, že je zde použití alteračního sufixu motivováno povahou základního situačního rámce, v němž probíhá komunikace (např. konverzace s dětmi, případně o dětech, rozmlouvání s domácími zvířaty či o nich, konverzace mezi milenci).

Jakkoli je pragmatická analýza v mnohých případech nezbytná k vysvětlení užití alterátu, nelze nevidět, že existují také mnohé případy, v nichž není žádný zjevný pragmatický význam přítomen: jedná se především o popisný jazyk, který má ambici působit objektivně. V následujícím příkladu má *-etto* význam čistě deminutivní: význam *giardinetto* je zde v podstatě shodný s významem *piccolo giardino* (další příklady viz kap. VIII):

19. Il sopralluogo ha accertato che il ladro era entrato nell'abitazione forzando una porta finestra del GIARDINETTO posteriore. (La Nazione, 1/11/2006)

A. PRAGMATICKÉ VYUŽITÍ DEMINUTIV (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.170-414)

MLUVNÍ SITUACE	PŘÍKLAD	PRAGMATICKÁ ROLE DEMINUTIVA V PŘÍKLADU
orientovaná na dítě (<i>diminutivum puerile</i>)	<i>Mamma ho tanto male alla test-ina.</i>	„a six-year-old child, complaining to her mother wanted to arouse compassion and at least attention“ (s.186-187) ⁷²
orientovaná na domácí zvíře	<i>Sei un mascalzon-c-ello!</i> (řčeno kočce)	„Pets are treated like small children and therefore can also be addressed like small children. This use of diminutives, then, represents a metaphorical extension of <i>diminutivum puerile</i> .“ (s.192-193)
orientovaná na milence ⁷³	<i>Ciao, mic-etta, brutta porch-etta viziosa! Mandrill-etto mio!</i>	„This is another specific speech situation which also seems to have a metaphorical relation with the child world.“ (s.193)

MLUVNÍ AKT	PŘÍKLAD	PRAGMATICKÁ ROLE DEMINUTIVA V PŘÍKLADU
žádost	<i>Copiami una pagin-etta del testo sul computer, per favore!</i>	„diminutives contribute towards mitigating the imposition on the addressee. Viewed from a politeness perspective, this mitigation coincides with [...] minimizing addressee's costs.“ (s.252)
	<i>Potrei chiederti un ultim-issimo piacer-ino?</i>	„avoiding [...] conflictual perlocutionary sequels such as offending the addressee or getting him/her angry with the speaker.“ (s.256 ⁷⁴) „S [speaker] fears that H [hearer] may get angry over the repetition of identical requests.“ (s.257)
žádost-rada	<i>Perchè magari non aspetti un'or-etta prima di chiamarlo ?</i>	„diminutives downgrade the illocutionary strength of advice“ (s.262)
hodnocení	<i>Io facevo un ragionamento un po' divers-ino. (studentka ke své profesorce)</i>	„downgrading the determinacy of the propositional content“ (s.264)
	<i>Eh, c'è una bella salit-ina.</i>	„a mitigating effect of negative evaluations“ (s.266)
omluva	<i>Senti, scusami per quelle sciocchez-ine che ti ho detto, non le pensavo.</i>	„diminution of propositional content, downgrading of speaker's commitment, understatement“ (s.288) ⁷⁵
poděkování	<i>Grazie per il tuo delizioso regal-ino!</i>	„used to upgrade the expression of inner state, through an emotional attitude (e.g. endearment) towards the present and/or the giver“ (s.289)

⁷² Totéž dítě později formulovalo tuto žádost: *Mamma, posso avere un bib-otto / biber-on-c-ino, stasera?* (s.187). Snaha dítěte matku empaticky naladit byla tedy zřejmě součástí promyšlenější strategie.

⁷³ srov. La Stampa, 24/4/2005: „Mi sono preso in giro da solo dedicando un pezzo del capitolo a quegli innamorati che essendo completamente rincitriniti si chiamano con i diminutivi "amorinò" "cipollinà" e finiscono per parlare normalmente anche con i diminutivi. In un dialogo, lei domanda "Amorino, ho un pò freddino, chiudi la finestrina?". Lui risponde: "È già chiusinà".“

⁷⁴ Autoři citují z BAZZANELLA, Carla & CAFFI, Claudia & SBISÀ, Marina. *Scalar dimensions of illocutionary force* [Paper presented at the 1990 International Pragmatic Conference, Barcelona]

⁷⁵ Snaha mluvčího vyhnout se konfliktním perlocučním následkům („conflictual perlocutionary sequels“) se může ukázat jako špatná strategie vedoucí k této reakci: *Chiamale sciocchez-ine, mi hai veramente offeso!*. „The negative reaction is precisely triggered by the first speaker's downgraded commitment and by the risk of being understood as failing to make a serious attempt to achieve the perlocutionary goal.“ (s.289)

stížnost a nářek	<i>Guarda che pasticc-etti che ha fatto il cane, qui!</i>	„downgrading affects propositional content, speaker’s commitment, and possibly obligation imposed on the addressee (of consoling, commiserating, of expressing surprise)“ (s.292)
slib	<i>Ti prometto un aiut-ino ma per domani.</i>	„the commitment is downgraded through diminution of propositional content and deferring of time, the speaker displays reluctance to undertake an obligation“ (s.295)
dotaz („erotetic“)	<i>E i sold-ini che ti ho regalato, come li hai spesi?</i> (teta ke své dospívající neteři)	“the diminutive operates downgrading of speaker’s entitlement to ask and of addressee’s obligation to answer. The diminutive might also count as an attempt to avoid or mitigate conflictual perlocutionary sequels, for example, if the aunt thinks that the addressee will feel embarrassed to answer.” (s.312)

REGULAČNÍ FAKTOR ⁷⁶	PŘÍKLAD	PRAGMATICKÁ ROLE DEMINUTIVA V PŘÍKLADU
hravost	<i>Chi lava i piatt-ini oggi? Chi vuota il secchi-ello della spazzatura?</i> (řečeno v rodinném kruhu)	„playfulness is [...] the salient feature“ (s.199)
emoce	<i>Che regalino delizioso! Che gioia!</i>	„the emotion of joy triggers a higher degree of strength in the act of thanking“ (s.206)
sympatie a empatie	<i>Mangì come un maial-ino.</i>	„The infringement is seen as a non-serious one and accordingly the reproach is made to sound non-serious. Empathy is a viable and efficient approach to attenuation.“ (s.211)
neformálnost, důvěrný nebo intimní vztah	<i>Ma sì, mi porti una birra-etta!</i>	„can be uttered only if a component of the speech situation is familiar to the speaker“ (s.215)
eufemismus a understatement (<i>diminutivum modestum</i>)	<i>Avresti tempo di dare un’occhiat-ina al mio articolo ?</i>	„the speaker is being truly modest, if he actually reduces his desire to obtain inspection of his article by the interlocutor. The diminutive [...] is a transparent rendering of the downgraded strength of the speaker’s attempt to obtain the perlocutionary goal, of his commitment, of propositional content, and a corresponding attempt to downgrade negative perlocutionary sequels“ (s.332)
ironie a sarkasmus (<i>diminutivum ironicum, diminutivum acerbum</i>)	<i>repubblich-ette; rimpasti-ino governativo; Parma, capital-ina di Maria Lugia</i>	„An ironic effect may also be obtained, if diminutive suffixes are attached to abstract concepts that, from the point of view of semantics, resist diminutivization“ (s.343 ⁷⁷)
	<i>Perchè non ti scavi una bella cavern-etta e non vai a fare l’ermita ?</i>	„it is the feature [non-serious] of the diminutive which is exploited to ridicule or debase the object of victim of sarcasm“ (s.361)

⁷⁶ „usually favoring“ (s.395), tj. faktory ovlivňující možnost použití alterátů (obvykle příznivě)

⁷⁷ autoři citují z Z.Klimaszewska: *Diminutive [u]nd augmentative Ausdrucksmöglichkeiten des Niederländischen, Deutschen und Polnischen*

B. PRAGMATICKÉ VYUŽITÍ AUGMENTATIV NA *-ONE* (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.445-476)

MLUVNÍ SITUACE	PŘÍKLAD	PRAGMATICKÁ ROLE AUGMENTATIVA V PŘÍKLADU
orientovaná na dítě	<i>Ti piace andare nel lett-one della mamma?</i> (matka ke svému dítěti)	„[...] to contrast, mostly in a ludic way, the adult world with the child world“ (s.445)
orientovaná na domácí zvíře	<i>Brutto sporc-acc-ione! Sei un cattiv-one!</i>	„the scolding is mitigated (via the fictiveness of the alteratives), when compared with the effect that the respective simplicia would have“ (s.448)
orientovaná na milence	<i>gatt-one, mici-one</i>	„transposition of the child/adult contrast to a female/male relation“ (s.449)

MLUVNÍ AKT	PŘÍKLAD	PRAGMATICKÁ ROLE AUGMENTATIVA V PŘÍKLADU
žádost	<i>Copiami una pagin-ona, dài!</i>	„The use of augmentative in requests may be interpreted as a negative politeness strategy, whereby the speaker acknowledges that his act is face-threatening for the addressee, and therefore sets out to mitigate it by beforehand characterizing his request as exaggerated.“ (s.458)
hodnocení	<i>È un caserm-one color pidocchio.</i> (Gadda)	„Augmentatives [...] are often involved in making negative assessments“ (s.459)
poděkování	<i>Hai fatto un lavor-one a mettere a posto la casa!</i>	„fictiveness of upward gliding in evaluation (even to the point of exaggeration) is exploited to emphasize gratitude“ (s.468)
stížnost	<i>Che pasticci-one che sei!</i> (deverbální činitelské jméno)	„magnify the object of complaint“ (s.468)
slib	<i>Se vieni ti prometto una bella fett-ona di torta.</i>	„a general upgrading of the strenght of promises“ (s.469)
vyhrůžka	<i>Se non stai zitto, ti dò uno sberl-one!</i>	„the augmentative is more efficient than its paraphrase <i>una grande sberla</i> , which is more suited to a description than to a snappish (shouted) threat“ (s.470)

REGULAČNÍ FAKTOR	PŘÍKLAD	PRAGMATICKÁ ROLE AUGMENTATIVA V PŘÍKLADU
emoce	<i>Potessi spaccargli quel suo brutto facci-one di maiale!</i>	„directly conveying negative attitudes“ (s.451)
sympatie	<i>Ah sì, mi porti un bel gelat-one!</i>	„In case of sympathy, more enthusiastic attachment accompanies the use of augmentatives in comparison with diminutives.“ (s.451)
neformálnost, důvěrný nebo intimní vztah	<i>Non farle così gross-one le fette di pane!</i>	„can be used among family members, but could not be directed at a baker in a baker shop“ (s.455)
eufemismus	<i>Mi dispiace, ma non c'è posto per il mio seder-one qui.</i>	„the augmentative <i>seder-one</i> (or the diminutive counterpart <i>seder-ino</i>) sounds less sanctionable (that is, more nicely put) than the simplex <i>sedere</i> “ (s.472)
ironie	<i>Perbacco, che fett-ona, hai proprio paura che ingrassi!</i>	„the exaggeration inherent in augmentatives can be used to emphasize the clash necessary for irony [...]. Here there is a paradigmatic clash between the augmentative <i>fett-ona</i> and its conceivably appropriate diminutive substitute <i>fett-ina</i> .“ (s.474-475)

C. PRAGMATICKÉ VYUŽITÍ INTERFIXŮ (Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.543-548)

REGULAČNÍ FAKTOR / MLUVNÍ AKT	PŘÍKLAD	PRAGMATICKÁ ROLE INTERFIXU V PŘÍKLADU
hravost	<i>Lo sai cos' è la pantegana ? – Un top-ol-one.</i>	„the interfix creates a primary ludic effect which the simple augmentative would hardly allow. As a secondary effect, this produces a mitigation of the negative connotation the non-interfixed form <i>top-one</i> would otherwise have.“ (s.543-544)
sympatie a empatie	<i>È tenera e un po' brutt-ar-ella.</i>	„sympathy and compassion may increase with interfixation“ (s.545)
slib	<i>Allora, lo vuoi un aiut-er-ello da parte mia?</i>	„speaker's commitment appears further downgraded via interfixation in promises and commissive offers“ (s.545)
neformálnost, důvěrný nebo intimní vztah	<i>Questo golf non ti copre il panci-ol-ino.</i>	„is confined to very intimate interlocutors“ (s.547), což ovšem neplatí pro formu bez interfixu (<i>panc-ino</i>)
<i>understatement</i>	<i>Stiamo scrivendo un libr-ic-ino su queste cose.</i>	„understatement conveyed by diminutives may be increased via interfixation“ (s.547)
ironie a sarkasmus	<i>È veramente un pass-er-ello avanti!</i>	„is more ironic than the simple diminutive <i>pass-etto</i> “ (s.548)

VI. POKUS O VYČÍSLENÍ PRODUKTIVITY ALTERAČNÍCH SUFIXŮ

VI.1.

Abychom podali určitý (ikdyž nutně neúplný) obraz o produktivitě alteračních sufixů v současné italštině, rozhodli jsme sestavit statistiku jejich výskytu ve slovníku *Lo Zingarelli 2007*. *Zingarelli* registruje alteráty v rámci hesla základového slova a rozděluje je do následujících šesti skupin: *diminutivi*, *accrescitivi*, *vezzeggiativi*, *peggiorativi*, *spregiativi* a *alterati*. Do poslední jmenované kategorie jsou řazena jen ta slova, která nelze označit žádným ze čtyř, resp. pěti, tradičních termínů (to se týká téměř výhradně sufixu *-otto*).

Při zjišťování počtu doložených alterátů jsme se drželi výše zmíněným vymezením pojmu *alterát* (viz podkap. I.3.). Odhlédli jsme tedy od alterovaných sloves a od formací označovaných jako *alterati apparenti*. Pokud jde o lexikalizované alteráty, byly započítány jen tehdy, pokud jsou ve slovníku zaneseny nejen v jejich lexikalizovaném významu (v rámci samostatného hesla), ale také stále ještě jako alteráty v rámci hesla základového slova. Např. slovo *spazzolino* figuruje v *Zingarelli* jako samostatné heslo v lexikalizovaném významu „piccola spazzola per pulire denti, unghie e sim.“; zároveň ale figuruje v hesle *spazzola* jako deminutivum, a bude proto zahrnuto do statistiky. Naproti tomu *rosone* – podle Serianního (1988, s.548-549) „propriamente accrescitivo di *rosa*“ – figuruje jen v samostatném hesle ve svém lexikalizovaném významu⁷⁸ a nikoli jako alterát v rámci hesla *rosa*, a proto nebude tato formace ve statistice zahrnuta.

Z celkového počtu 130 000 hesel slovníku *Lo Zingarelli 2007* je v 3983 heslech (tj. 3,06 %) atestována alespoň jedna z šesti výše zmíněných kategorií alterátů⁷⁹. Existuje tedy 3983 slov, od kterých lze utvořit alterát alespoň jedné ze zmíněných kategorií, jinými slovy, číslo 3983 odpovídá počtu alterovatelných bází v italštině podle slovníku *Lo Zingarelli 2007*.

V následující tabulce předkládáme čísla pro každou kategorii zvlášť.

KATEGORIE ALTERÁTŮ V *LO ZINGARELLI 2007*

KATEGORIE PODLE <i>ZINGARELLI</i>	POČET HESEL (BÁZÍ)	PODÍL NA CELKOVÉM POČTU HESEL
<i>diminutivi</i>	3612	2,78 %
<i>accrescitivi</i>	1234	0,95 %
<i>peggiorativi</i>	1156	0,89 %
<i>alterati</i>	67	0,05 %
<i>spregiativi</i>	25	0,02 %
<i>vezzeggiativi</i>	14	0,01 %

Srovnáme-li čísla v tabulce s číslem 3983, dostaneme, že z velké části alterovatelných bází je možné vytvořit alterát více než jedné „kategorie“.

Velmi překvapivý je zcela zanedbatelný počet hesel se slovy lichotnými (*vezzeggiativi*), a to zvláště v kontrastu s kategorií pejorativ (hesel s pejorativy je téměř 83krát

⁷⁸ 1) „motivo ornamentale, gener. inscritto in un cerchio, composto di motivi vegetali aggruppati attorno a un bottone centrale, per ornare soffitti, lacunari, medaglioni.“; 2) „(arch.) vetrata circolare con motivi raggianti, a forma di rosa o ruota e in genere di marmo, posta sopra la porta centrale di facciata delle chiese romaniche e gotiche, per illuminarne la navata centrale.“

⁷⁹ K danému číslu jsme dospěli tak, že jsme do vyhledávacího pole „categoria grammaticale“ zadali následující sekvenci: « (alter) .o (accr) .o (dim) .o (pegg) .o (vezz) .o (spreg) »; analogicky jsme postupovali i v případě čísel pro každou z šesti kategorií v tabulce níže

tolik), která má být jejich sémantickým protipólem (srov. Tekavčičovo schéma, podkap. II.1.). Tento křiklavý nepoměr, stejně jako nutnost zavedení zvláštní kategorie *alterati* ve slovníku *Zingarelli*, odráží jistou nedostačivost tradiční čtyřkategoriální nomenklatury a také zřejmě jistou nedůslednost (z této nedostačivosti pravděpodobně vyplývající), se kterou autoři slovníku jednotlivé alteráty kategorizovali.

VI.2.

Přistoupíme nyní ke statistice jednotlivých alteračních sufixů. Opět budeme sledovat počet hesel (tedy vlastně bází). Bude se jednat o počet hesel, ve kterých je registrován alespoň jeden alterát utvořený pomocí daného sufixu. V posledním sloupci uvádíme procentuální podíl počtu hesel (bází) pro daný sufix (číslo v předposledním sloupci tabulky) na celkovém počtu hesel obsahujících alespoň jeden - jakýkoli - alterát (tj. 3983, viz výše).

SUFIX	POČET HESEL (BÁZÍ) PRO KAŽDÝ Z RODŮ ⁸⁰		POČET HESEL (BÁZÍ) SPOLEČNÝCH PRO OBA RODY ⁸¹		CELKEM PRO OBA RODY [BEZ SPOLEČNÝCH HESEL (BÁZÍ)] ⁸²	% Z 3983	
<i>-ino</i>	<i>-ino</i>	1483	<i>-ino</i>	171	<i>-ino</i>	2367	59,43
	<i>-ina</i>	1055	<i>-ina</i>				
<i>-etto</i>	<i>-etto</i>	1025	<i>-etto</i>	38	<i>-etto</i>	1692	42,48
	<i>-etta</i>	705	<i>-etta</i>				
<i>-one</i>	<i>-one</i>	1082	<i>-one</i>	152	<i>-one</i>	1207	30,30
	<i>-ona</i>	277	<i>-ona</i>				
<i>-accio/ -azzo</i>	<i>-accio/-azzo</i>	649	<i>-accio/-azzo</i>	10	<i>-accio/-azzo</i>	1110	27,87
	<i>-accia/-azza</i>	471	<i>-accia/-azza</i>				
<i>-ello</i>	<i>-ello</i>	449	<i>-ello</i>	30	<i>-ello</i>	855	21,47
	<i>-ella</i>	436	<i>-ella</i>				
<i>-uccio/ -uzzo</i>	<i>-uccio/-uzzo</i>	541	<i>-uccio/-uzzo</i>	2	<i>-uccio/-uzzo</i>	841	21,11
	<i>-uccia/-uzza</i>	302	<i>-uccia/-uzza</i>				
<i>-olo⁸³/ -uolo</i>	<i>-olo/-uolo</i>	158	<i>-olo/-uolo</i>	8	<i>-olo/-uolo</i>	273	6,85
	<i>-ola/-uola</i>	123	<i>-ola/-uola</i>				

⁸⁰ Pro všechny sufixy jsme použili shodné sekvence ve vyhledávacím poli „tutto testo“; pro sufix *-ino* byla použita tato sekvence:

« *ino .s dim .o *ino .s accr .o *ino .s pegg .o *ino .s vezz .o *ino .s alter .o *ino .s spreg ».

Jsmo si vědomi toho, že budou takto vybrána i hesla, která ve skutečnosti žádný alterát neobsahují, a stejně tak některá hesla s alterátem z výběru uniknou; jsme nicméně přesvědčeni, že chyba se pohybuje v řádu jednotek.

Do „mužského rodu“ substantiv jsou takto zařazeny také ostatní kategorie, u kterých slovník zpravidla uvádí jen mužský rod (adjektiva), nebo u kterých se rod vůbec nerozlišuje (adverbia).

⁸¹ Sekvence použitá pro *-ino* / *-ina*:

« (*ino .s dim .o *ino .s accr [atd.]) .e (*ina .s dim .o *ina .s accr [atd.]) »

⁸² Sekvence použitá pro *-ino* / *-ina*:

« *ino .s dim .o *ino .s accr [atd.] .o *ina .s dim .o *ina .s accr [atd.] »

⁸³ Je zde zahrnut jak nepřízvučný sufix *-olo*, tak přízvučný *-(u)olo* a všechny jejich varianty či spojení s jinými sufixy, např. *-onzolo*, *-ucolo*, *-icolo*, *-occolo*, (prvně jmenovaný), *-icci(u)olo* (druhý jmenovaný); srov. Merlini Barbaresi, 2004, s.290-291; viz také níže podkap. IV.3.

-otto	-otto	140	-otto	3	-otto	152	3,82
	-otta	15	[^] -otta		[∨] -otta		
-occio/ -ozzo	-occio/-ozzo	22	-occio/-ozzo	0	-occio/-ozzo	28	0,70
	-occia/-ozza	6	[^] -occia/-ozza		[∨] -occia/-ozza		
-iccio	-iccio	22	-iccio	0	-iccio	24	0,60
	-iccia	2	[^] -iccia		[∨] -iccia		
-astro	-astro	13	-astro	0	-astro	13	0,33
	-astra	0	[^] -astra		[∨] -astra		
-icchio	-icchio	9	-icchio	0	-icchio	10	0,25
	-icchia	1	[^] -icchia		[∨] -icchio		

U následujících sufixů byl počet vybraných hesel nižší než 10 nebo nulový: *-attol-atta*, *-acchiol-acchia*, *-ulol-ula*, *-iglio*, *-otterol-ottera*, *-acchera*, *-occhiol-occhia*, *-iggine*, *-ecchio*, *-ischio*, *-ame*, *-ume*, *-aglia*, *-iglia*, *-offia*, *-asso*, *-ardol-arda*, *-igno*, *-occo*.

Ponecháme-li stranou určité nepřesnosti, o nichž byla řeč výše, je třeba připomenout, že naše statistika vychází z počtu hesel, tedy vlastně z počtu bází (o začlenění alterátů ve slovníku *Zingarelli* viz výše), a nikoli z počtu výskytů alterátů. Od jedné báze lze totiž utvořit víc než jeden alterát při stejném koncovém sufixu: jedná se např. o varianty s interfixem a bez něj (*frutto* → *fruttino*, *frutticino*; *occhio* → *occhino*, *occhiolino*) nebo o kumulaci dvou sufixů (*piede* → *piedino*, *pieduccino*; *nervo* → *nervino*, *nervettino*). Chtěli bychom zdůraznit, že jak interfixy, tak kumulace sufixů jsou kvantitativně poměrně významnými jevy⁸⁴: např. pro formace zakončené na *-ettino/-ettina* nacházíme v *Zingarelli* 330 výskytů, pro interfixované formace na *-erello/-erella* 153 výskytů (u obou čísel je nutno počítat s určitou chybou, možná i značnou; pokud se týče statistiky interfixace, odkazujeme na Dresslera & Merlini Barbaresi, 1994; viz podkap. IV.2.). Vzhledem k vysokému počtu kombinací jednotlivých sufixů mezi sebou i s interfixy a vzhledem k obtížím, které představuje vyčíslení tohoto typu formací, jsme se rozhodli vyčíslit alteráty podle toho, jaký sufix je poslední zprava bez ohledu na to, zda mu předchází jiný sufix či interfix. Průkaznost a věrohodnost našich čísel opíráme o shodný postup použitý pro všechny sufixy (u sufixů *-acciol-azzo*, *-ucciol-uzzo* a *-occio/-ozzo* bylo ovšem nutné provést vyčíslení pro obě varianty dohromady) a také o to, že pro produktivitu určitého sufixu je rozhodný počet bází, se kterými se může kombinovat.

VI.3.

Rádi bychom nyní věnovali zvláštní pozornost sufixu *-(u)olo*. Jak jsme výše zmínili, tento sufix se často kombinuje s jinými sufixy dnes již neproduktivními, a vytváří tak ustrnulé sufixální řetězce, případně se vyskytuje v rozšířené formě. Jedná se například o následující sufixální formace: *-onzolo* (*abatonzolo*), *-occolo* (*anatroccolo*), *-ucolo* (*avvocatucolo*), *-icci(u)olo* (*muricci(u)olo*). O dvou posledně zmíněných sufixálních formacích Merlini Barbaresi (2004, s.290-291) tvrdí, že mají značnou produktivitu: *-icci(u)olo* je podle ní „una combinazione abbastanza produttiva“, *-ucolo* pak „ampiamente produttivo“. Protože v naší tabulce uvádíme součet všech hodnot pro *-(u)olo* včetně různých sufixálních formací takto zakončených, rozhodli jsme se ověřit, jak se na těchto hodnotách podílejí tyto dva zmiňované sufixy.

⁸⁴ srov. Dressler & Merlini Barbaresi, 1994, s.100: „Recursiveness in meaning (in the sense of repetition of meaning) with change of suffix (suffix accumulation) is very frequent, [...]“

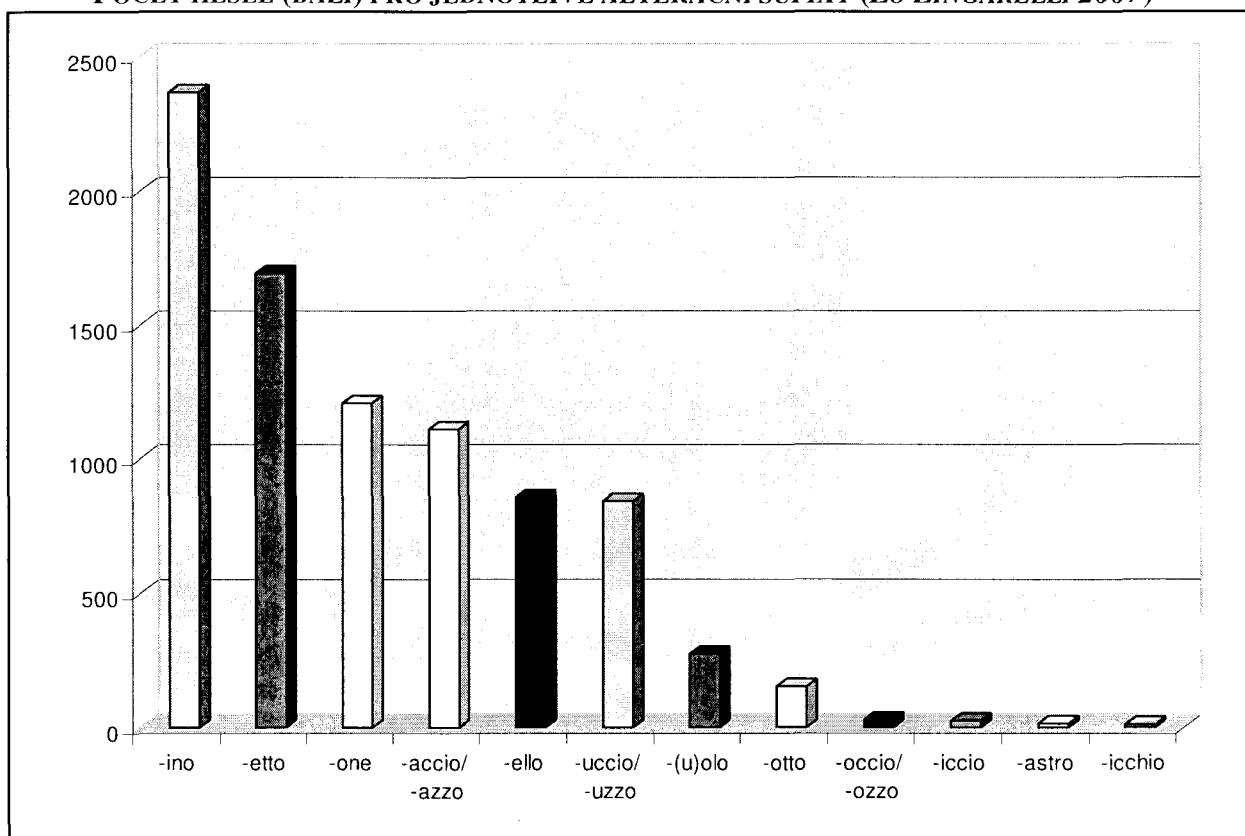
SUFIX	POČET HESEL (BÁZÍ) PRO KAŽDÝ Z RODŮ		POČET HESEL (BÁZÍ) SPOLEČNÝCH PRO OBA RODY		CELKEM PRO OBA RODY [BEZ SPOLEČNÝCH HESEL (BÁZÍ)]		% Z 3983
<i>-icci(u)olo</i>	<i>-icci(u)olo</i>	30	<i>-icci(u)olo</i> ^ <i>-icci(u)olo</i>	0	<i>-icci(u)ola</i> v <i>-icci(u)ola</i>	57	1,43
	<i>-icci(u)ola</i>	27					
<i>-ucolo</i>	<i>-ucolo</i>	35	<i>-ucolo</i> ^ <i>-ucola</i>	0	<i>-ucolo</i> v <i>-ucola</i>	50	1,28
	<i>-ucola</i>	15					

Vidíme tedy, že určitá – ne zcela zanedbatelná – část bází, kterou jsme v naší tabulce zahrnuli pod sufix *-(u)olo*, přibírá sufify *-icci(u)olo* nebo *-ucolo*⁸⁵.

VI.4.

Výsledky našeho šetření shrnuje následující graf.

POČET HESEL (BÁZÍ) PRO JEDNOTLIVÉ ALTERAČNÍ SUFIXY (LO ZINGARELLI 2007)

Zatímco podle naší statistiky je sufix *-ino* jednoznačně nejfrekventovanější (nejproduktivnější), a to jak mezi deminutivními sufify, tak mezi alteračními sufify vůbec,

⁸⁵ Tuto část nelze v rámci naší zvolené metody přesně číselně vyjádřit, protože jedna a tatáž báze se může zároveň pojit se sufifem *-(u)olo* a/nebo s různými sufifálními formacemi zakončenými na *-(u)olo*, včetně těch, které zkoumáme, např: *chiesa* → *chies(u)ola*, *chiesucola*; *verso* → *versicciuolo*, *versucolo*; *guerra* → *guerricci(u)ola*, *guerrucola*; *libro* → *libricci(u)olo*, *libricciattolo*, † *libricolo*, atd. Jinými slovy, v rámci čísla pro *-(u)olo* (273) jsou z určité části zahrnuta i čísla pro *-icci(u)olo* (57) a pro *-ucolo* (50), např. báze *verso* a *guerra* jsou zahrnuty ve všech třech těchto číslech. Z tohoto důvodu není možné tato čísla mezi sebou jednoduše odečítat či dělit.

podle Rohlfse (1969, § 1141) „-etto rappresenta il piú usato dei suffissi diminutivi“. Hasselrot mluví o souboji -ino a -etto o hegemonii⁸⁶, který dokumentuje na z krásné literatury vycházející statistice, ve které se jako vítěz jeví spíš -etto než -ino.

KONKURENCE -ETTO A -INO (Hasselrot, 1957, s.226)

	-ETTO	-INO	AUTRES SUFFIXES DIM.	-OTTO	-ONE, -ACCIO
C.Levi: <i>Cristo si è fermato a Eboli</i>	102	41	45 (= 188)	20	34
C.Pavese: <i>La luna e i falò</i>	70	30	9 (= 109)	30	12
I.Svevo: <i>La coscienza di Zeno</i>	59	97	42 (= 198)	7	16
V.Pratolini: <i>Una storia italiana. I. Metello</i>	22	62	18 (= 102)	9	34
F.Jovine: <i>Signora ava</i>	52	24	28 (= 104)	0	12
G.Marotta: <i>Gli alunni del sole</i>	106	60	43 (= 209)	1	15
V.Brancati: <i>Il bell'Antonio</i>	78	71	14 (= 163)	2	20

Pro Tekavčiče (1980, s.94) už je ale -ino „nejvitálnějším“ sufixem. Jako nejproduktivnější deminutivní sufix vychází -ino i u Merlini Barbaresi (2004, s.284-285), která předkládá statistiku pro 3 sufixy získanou ze slovníku DISC⁸⁷ (neuvádí ovšem, jak k daným číslům dospěla): -ino 1052 „derivati“, -etto 492, -ello 372. Jestliže jsme i v naší statistice dospěli v rámci tzv. deminutivních sufixů ke stejnému pořadí, poměry mezi jednotlivými čísly jsou značně odlišné a to z důvodu jiné metody vyčíslení (viz výše). V zásadě ke stejnému pořadí frekvence alteračních sufixů jako my dospívá – až na určité odchylky u méně frekventovaných sufixů – i Necker (2003, s.394-395).

⁸⁶ „-ino et -etto se disputent l'hégémonie“ (Hasselrot, 1957, s.226)

⁸⁷ *Dizionario italiano Sabatini Coletti*, Firenze, Giunti Gruppo Editoriale, 1997

VII. KE KONKURENCI ALTERAČNÍCH SUFIXŮ: NĚKOLIK ALTERAČNÍCH PARADIGMAT

Tato kapitola je zamýšlena jako určité upřesnění či dodatek k výsledkům, k nimž jsme dospěli v kap. VI. Jak se totiž pokusíme ukázat, sufix *-ino*, který je nejproduktivnější, není v rámci jednotlivých paradigmat vždy ten nejužívanější. To vypovídá o významné roli (podle všeho) historicky podmíněného a nepredikovatelného⁸⁸ úzu, bez jehož dobré znalosti není možné alteráty korektně používat.

Uvádíme pouze příklady několika alteračních paradigmat, z nichž některé jsou inspirovány změnami sufixu, které Manzoni učinil v definitivní verzi *Snoubenců*.

V tabulkách uvádíme vždy jednotlivé alteráty pro danou bázi, jak jsou doloženy v *Lo Zingarelli 2007*. Ve sloupci označeném *Crusca* uvádíme, zda je daná formace doložena ve *Vocabolario degli Accademici della Crusca* (1612) v samostatném hesle; výskytu odpovídá zvýrazněné políčko. Dále uvádíme počty výskytů v následujících textových databázích : *LIZ 4.0*, korpus *CORIS*, korpus *La Repubblica* a *Factiva*.

LIZ 4.0 (*Letteratura italiana Zanichelli*) je soubor literárních textů z období od Duecenta do počátku 20.století (nejrecentnějšími autory, kteří jsou do souboru zahrnuti, jsou Svevo, Pirandello a Tozzi).

CORIS je korpus současné psané italštiny sestavený z textů následujících kategorií: tisk, literární próza (romány, povídky), texty akademické, texty právně-administrativní, *miscellanea*, *ephemera* (blíže viz <http://corpora.dslo.unibo.it/coris_ita.html>).

La Repubblica je korpus článků publikovaných ve stejnojmenném deníku během určitého omezeného období (blíže viz <<http://sslm.it.unibo.it/repubblica>>).

Databázi *Factiva* jsme již charakterizovali výše. Sluší se nicméně dodat, že hodnoty pocházející z této databáze pravděpodobně nebude možné obdržet znovu ve shodných počtech, poněvadž se jedná o denně aktualizovaný zdroj. Naše hodnoty byly pořízeny v červenci a srpnu 2009.

Uvedené hodnoty jsou vždy součtem výskytů dané formace v singuláru a v plurálu; nejvyšší hodnota v jednotlivých sloupcích je zvýrazněna. Jak uvádíme v poznámkách, některé hodnoty jsou zkresleny vysokým počtem homonymních vlastních jmen (není v našich silách odhalit a popsat všechna tato zkreslení), což snižuje průkaznost těchto hodnot. Na některých hodnotách z *LIZ 4.0* se výrazně podílejí jeden či dva autoři (často to to byli např. Goldoni, Verga či Pirandello).

VII.1. BASTONE: BASTONCELLO VS. BASTONCINO

Jak je patrné z následujících dokladů, Manzoni ve vydání *Snoubenců* z roku 1840 nahradil deminutivum *bastoncello*, použité ve vydání z roku 1827, deminutivem *bastoncino*.

20. E guardando innanzi, sempre con quella mira di trovar qualcheduno a cui chiedere indirizzo, vide all'altro capo della via un prete in farsetto, con un BASTONCELLO in mano, starsene in piedi presso un uscio socchiuso, col capo chino e l'orecchio allo spiraglio; e poco di poi lo vide levar la mano a benedire. (MANZONI, *I Promessi sposi* (1827), 1954; cap.34)
21. E guardando innanzi, sempre con quella mira di trovar qualcheduno da farsi insegnar la strada, vide in fondo a quella un prete in farsetto, con un BASTONCINO in mano, ritto vicino a un uscio socchiuso, col capo

⁸⁸ srov. Serianni, 1988, s.549: „Le modalità di alterazione non sono prevedibili : data una certa base non possiamo indicare astrattamente quali alterati - tra i numerosi tipi virtualmente disponibili - siano effettivamente in uso.“

chinato, e l'orecchio allo spiraglio; e poco dopo lo vide alzar la mano e benedire. (MANZONI, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.34)

22. Quegli si fermò pure, in atto di stare a udire, pontando però in terra il suo BASTONCELLO dinanzi a sè, come per farsi davanti un baluardo. (MANZONI, *I Promessi sposi* (1827), 1954; cap.34)
23. Quello pure si fermò, in atto di stare a sentire, puntando però in terra il suo BASTONCINO davanti a sè, come per farsene un baluardo. (MANZONI, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.34)

V následující tabulce uvádíme počty výskytů alterátů s bází *bastone* v jednotlivých databázích.

ZINGARELLI	CRUSCA	LIZ 4.0	CORIS	LA REPUBBLICA	FACTIVA
bastoncello ⁸⁹		47 ⁹⁰	35	23	79
bastoncetto		0	0	0	0
bastoncino ⁹¹		61	454	314	2087
bastoncione		0	1	0	2
bastonciotto		0	0	0	0
†bastonello		0	0	0	0
†bastonetto ⁹²		3	0	0	0
bastonuccio		0	0	0	0

Bastonaccio v *Zingarelli* nefiguruje. V *LIZ 4.0* je ale pro tuto formaci doloženo 6 výskytů; je také zmíněna ve *Vocabolario degli Accademici della Crusca* v komentáři k heslu „fangaccio“: „E questi nomi, a' quali s'aggiugne loro, ACCIO, quasi sempre, con tale aggiunto, denotano malvagità. Aggiunto a nome di buona significazione, lo fa di rea: se a quel di rea, la fa peggiore. E talora denota non malvagità, ma straordinaria grandezza, come GRANDONACCIO, BASTONACCIO.“

Jak vyplývá z naší tabulky, tvary *bastoncello* i *bastoncino* byly k dispozici ve starším období (s určitou preferencí pro *bastoncello*). V současné době se ale plně prosadilo „manzioniovské“ řešení a v úzu převládá *bastoncino*.

⁸⁹ *Bastoncello*, jehož první výskyt podle *Zingarelli* pochází z roku 1288, má řadu lexikalizovaných významů: 1) „panino bislungo“; 2) „(tipogr.) vastoncino“; 3) „(al pl.) stecche maestre del ventaglio“; 4) „(biol.) ciascuno degli apici cilindrici delle cellule recettrici della retina, responsabili della visione a bassa intensità luminosa“. Na rozdíl od *bastoncino* figuruje *bastoncello* jako samostatné heslo v *Il Tesoro della Lingua Italiana delle Origini*.

⁹⁰ Do součtu byly zahrnuty i formace *bastoncel* (Tasso) a *bastonciello* (Esopo toscano), každá po jednom výskytu.

⁹¹ První výskyt formace *bastoncino* pochází podle *Zingarelli* z roku 1550. Lexikalizované významy jsou následující: 1) „ratchetta da sci; *bastoncini da trekking*, racchette molto leggere, gener. telescopiche, usate in funzione di appoggio durante escursioni in montagna“; 2) „(arch.) astragalo“; 3) „(edil.) tondino, nelle armature“; 4) „(anat.) ciascuno dei terminali del nervo ottico all'interno dell'occhio.“; 5) „(tipogr.) carattere tipografico più piccolo di quello a bastone.“; 6) „(al pl.) *bastoncini di pesce*®, marchio registrato di alimento costituito da polpa di pesce tritata e impanata in piccole forme rettangolari, da mangiarsi fritte“.

⁹² *Bastonetto* je doloženo v *TLIO* s poznámkou „Att. solo in Boccaccio“.

VII.2. STRADA: STRADICCIOLA VS. STRADINA

ZINGARELLI	CRUSCA	LIZ 4.0	CORIS	LA REPUBBLICA	FACTIVA
stradaccia		13	6	9	20
stradella		17	N/A ⁹³	8	N/A
stradellina		0	0	0	N/A
stradellino		0	0	0	27 ⁹⁴
stradello		0	22	8	694 ⁹⁵
stradetta		44	46	28	128 ⁹⁶
stradettina		0	0	0	1
stradicciola		7	14	27	54
stradicciuola		117 ⁹⁷	0	1	0
stradina		0	686	1527	9098
stradone ⁹⁸		182⁹⁹	112	176	1944
straduccia		16	2	5	11
straduzza		1	1	3	10
straducola		29	7	3	18

Pokusíme se nyní popsat vývoj alteračního paradigmatu substantiva *strada* se žřetelem k deminutivním sufixům. Ve starším období byl dominantním tvarem *stradicciuola*. V současné době ale *stradicciuola* opouští běžný úzus a je-li používána, pak v „lidovější“¹⁰⁰ variantě *stradicciola*. Diminantní postavení naopak získává *stradina*. Dále lze říci, že oproti staršímu období je v současné době relativně méně k dispozici *stradetta*. Ostatní deminutivní sufixy byly a jsou používány relativně málo.

⁹³ Takto budeme označovat počty výskytů, které jsou evidentně značně zkreslené, především vlastními jmény.

⁹⁴ Mnohé výskyty skutečně odpovídají alterátu *stradellino*, upozorňujeme však na zkreslení způsobené faktem, že *stradellino* je také relační adjektivum od Stradella, což je město v provincii Pavia (např.: „Da una parte il Polo delle libertà questa mattina ufficializza la candidatura del presidente uscente, Silvio Beretta, stradellino di nascita e pavese d'adozione, [...]“ Corriere della Sera, 28/3/2001).

⁹⁵ 473 výskytů pochází z boloňského regionálního deníku *Il Resto del Carlino*. Uváděná hodnota je zkreslena vlastními jmény: jde např. o boloňskou ulici Stradelli Guelfi (104 výskytů), modenské ulice Stradello Nava (15 výskytů) a Stradello Marone (10 výskytů), a jiné ulice.

⁹⁶ Určité zkreslení je zde zapříčiněno adjektivizovaným participiem *stra-detto*: „parole dette e stradette“ (Il Resto del Carlino, 17/6/2009), „ribadire cose stradette“ (La Gazzetta dello Sport, 15/6/2009), „Il potere smisurato e quasi senza argini di Berlusconi è una ragione assolutamente ovvia e stradetta, ma non per questo meno evidente, e grave.“ (La Repubblica, 4/6/2009)

⁹⁷ Z toho 57 výskytů v různých dílech G.Vergy a 31 v různých dílech A.Fogazzara.

⁹⁸ Upozorňuje na následující lexikalizovaný význam podle Zingarelli: „grande strada, spec. alberata e periferica“

⁹⁹ Z toho 129 výskytů v různých dílech L.Pirandella, z nichž mnohé v divadelních hrách (v didaskáliích).

¹⁰⁰ srov. Luciani (1943, s.22), který tvrdí, že sufixy *-olo* a *-icciolo* jsou „lidovější“ („more popularly“) než *-uolo* a *-icciuolo*.

VII.3. RAGAZZO

Jak je patrné z následující tabulky, formy *ragazzetto* i *ragazzino* byly obě dostupné už ve starším období a zřejmě byly rovnocenné. Nutno však poznamenat, že význam báze byl dříve poněkud odlišný oproti dnešnímu jazyku: podle *Vocabolario degli Accademici della Crusca* je význam slova *ragazzo* následující „servo adoperato a vili esercizi; lat. *servus*.“; v hesle se dále uvádí: „oggi l'usiamo anche in significato di giovanetto sbarbato, e di fanciullo; lat. *puer*“; tvary *ragazzetto* i *ragazzino* jsou ve V.A.C. do latiny přeloženy jako *servulus*. V současné době jednoznačně převažuje forma *ragazzino*.

ZINGARELLI	CRUSCA	LIZ 4.0	CORIS	LA REPUBBLICA	FACTIVA
ragazzaccio ¹⁰¹		111	79	327	1155
ragazzettaccio		0	0	0	0
ragazzettino		0	0	0	1
ragazzetto		89	144	224	989
ragazzino		85	3382	10311	78784
ragazzone		25	224	805	3750
ragazzotto ¹⁰²		45	175	540	2664
ragazzuccio		0	0	1	4
ragazzuolo		1	2	2	4

VII.4. STANZA: STANZETTA VS. STANZINO

Jinou změnou, kterou Manzoni učinil v konečné verzi *Snoubenců*, bylo nahrazení alterátu *stanzetta* alterátem *stanzina*:

24. Lucia aveva subito chiesto da lavorare; e, come aveva fatto nel monastero, agucchiava, agucchiava, ritirata in una STANZETTA, lontano dagli occhi della gente. (Manzoni, *I Promessi sposi* (1827), 1954; cap.25)
25. Lucia aveva subito chiesto da lavorare; e, come aveva fatto nel monastero, cuciva, cuciva, ritirata in una STANZINA, lontano dagli occhi della gente. (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.25)

ZINGARELLI	CRUSCA	LIZ 4.0	CORIS	LA REPUBBLICA	FACTIVA
stanzaccia		20	5	3	10
stanzerella		1	0	0	0
stanzetta		151	365	1088	2988
stanzettina		2	1	2	2
stanzina		17	16	26	256
stanzino ¹⁰³		158	157	172	1510
†stanziolino		2	0	0	0
stanzona ¹⁰⁴		1	2	5	14
stanzone		98	184	566	1965
stanzuccia		68	13	32	54
stanzuola		3	0	0	0

¹⁰¹ *Ragazzaccio* má podle *Zingarelli* dva lexikalizované významy: 1) „ragazzo maleducato, villano, prepotente ecc.; piccolo delinquente.“, 2) „(con tono attenuato) ragazzo molto vivace, scriteriato ecc.“

¹⁰² Pro *ragazzotto* uvádí *Zingarelli* tyto lexikalizované významy: 1) „ragazzo cresciuto, giovanotto“, 2) „ragazzo robusto, ma un po' rozzo e grossolano.“, 3) „ragazzino, ragazzetto“

¹⁰³ Lexikalizovaný význam podle *Zingarelli*: „piccola stanza, gener. buia, che serve come spogliatoio, ripostiglio, bagno; (eufem.) gabinetto.“

¹⁰⁴ Zde uvádíme jen výskyty pro jednotné číslo vzhledem k homonymii *le stanzone* a *il stanzone*.

Jak je patrné, v tomto případě se Manzoniho korekce v úzu ujala jen zčásti. Dominantní deminutivní formou je v dnešním jazyce *stanzetta*. Ke konkurenci forem *stanzina* a *stanzino* připomínáme slova V. Lucianiho (1943, s.22): „Some feminine nouns admit of diminutive forms both in *-ina* and in *-ino*. In such cases either the masculine form is more diminutive than the feminine (cf. Fornaciari, Petrocchi) or it may express different shades of meaning. For example, *finestrino*, *lanternino*, *scarpino*, *stanzino*, *taschino* are smaller size than the corresponding *finestrina*, *lanternina*, etc.; whereas *bocchino*, *casino*, *codino*, *listino* take on a special meaning which *bocchina*, *casina*, etc., do not possess.“

VII.5. FINESTRA

Další změnou, ke které se Manzoni uchýlil ve *Snoubencích*, bylo nahrazení alterátu *finestrella* alterátem *finestrina* :

26. Fu questi riscosso da quello sformato grido, fe' un balzo in sul letto, ne scese in fretta, aperse l'impannata d'una sua FINESTRELLA, mise la testa fuori, colle palpebre incollate tuttavia, e disse: "che cosa c'è?" (Manzoni, *I Promessi sposi* (1827), 1954; cap.8)
27. Fu questo riscosso da quel disordinato grido, fece un salto, scese il letto in furia, aprì l'impannata d'una sua FINESTRINA, mise fuori la testa, con gli occhi tra' peli, e disse: "cosa c'è?" (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.8)

Místo *finestrucolo* použil Manzoni v konečné verzi *finestrino*. Tyto alteráty mají podle všeho označovat velmi malé okno:

28. I primi arrivati corsero alla porta della chiesa: era serrata. Corsero al campanile di fuori; e uno di quelli, messa la bocca ad un finestrucolo, a una specie di balestrieria, cacciò dentro un: "che diavolo c'è?" (Manzoni, *I Promessi sposi* (1827), 1954; cap.8)
29. I primi arrivati corsero alla porta della chiesa: era serrata. Corsero al campanile di fuori; e uno di quelli, messa la bocca a un FINESTRINO, una specie di feritoia, cacciò dentro un: "che diavolo c'è?" (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.8)

ZINGARELLI	CRUSCA	LIZ 4.0	CORIS	LA REPUBBLICA	FACTIVA
finestraccia		0	0	0	0
finestrella		40	288	163	1367
finestrina		10	31	30	81
finestrino ¹⁰⁵		132	1498	1654	13249
finestrona ¹⁰⁶		0	0	0	4
finestrone ¹⁰⁷		96	109	173	789

Pro *finestrucolo* není ve Factivě žádný výskyt.

Jak je z tabulky patrné, dominantním alterátem je *finestrino*. Vysoký výskyt však může souviset s lexikalizovaným významem této formace. Manzoniho *finestrina* se oproti *finestrella* neprosadila.

¹⁰⁵ Lexikalizovaný význam podle Zingarelli: „apertura analoga a una piccola finestra, spec. dei mezzi di trasporto“.

¹⁰⁶ Zde uvádíme jen výskyty pro jednotné číslo vzhledem k homonymii *le finestrone* a *il finestrone*.

¹⁰⁷ Lexikalizované významy podle Zingarelli: 1) „finestra molto grande, propria degli edifici monumentali“; 2) „portafinestra“

VII.6. CASA

Jak je patrné z tabulky, alterační paradigma slova *casa* nevykazuje žádné konkurence v rámci deminutivních formací. Dominantní je tu sufix *-etto*, a to jak v dnešním jazyce, tak i ve starším období.

ZINGARELLI	CRUSCA	LIZ 4.0	CORIS	LA REPUBBLICA	FACTIVA
casaccia		16	30	11	1363
caserella		0	0	0	0
caserellina		0	0	0	0
casetta ¹⁰⁸		448	893	1392	13667
casettina		9	13	10	118
casettino		1	0	0	10
casettuccia		0	0	0	0
casina		71	115	81	N/A ¹⁰⁹
casona ¹¹⁰		0	2	15	137
casone ¹¹¹		109	96	60	N/A ¹¹²
casuccia		149	6	7	45
casupola ¹¹³		83	143	265	1237

¹⁰⁸ Lexikalizovaný význam podle Zingarelli: „tipo di tenda da campeggio spec. stabile, costituita da due o più ambienti separati fra loro, dotati di porte e finestre, sorretti da una struttura metallica“.

¹⁰⁹ Nalazeno celkem 5876 výskytů. Toto číslo je silně zkresleno vlastními jmény: Casina je např. název města. 2650 výskytů pro *casina* pochází z regionálního deníku *Il Resto del Carlino*; v *La Repubblica* jen 754 a v *Corriere della Sera* 197 výskytů. Pro *casine* celkově jen 438 výskytů.

¹¹⁰ Zde uvádíme jen výskyty pro jednotné číslo vzhledem k homonymii *le casone* a *il casone*

¹¹¹ Lexikalizované významy podle Zingarelli: 1) „grande fabbricato, spec. popolare, con molti appartamenti“; 2) „abitazione rustica del Veneto, a pianta rettangolare e tetto spiovente di paglia; costruzione rurale di zone vallive o di recente bonifica; *casone di valle*, grosso capanno per cacciatori e pescatori, col tetto di paglia e un vasto camino al centro“.

¹¹² Nalazeno celkem 7900 výskytů. Toto číslo je však silně zkresleno vlastními jmény. Pro *un casone* jen 25 výskytů.

¹¹³ Lexikalizovaný význam podle Zingarelli: „casa piccola e modesta“.

VIII. DOKLADY

V této kapitole budeme na konkrétních příkladech ověřovat a demonstrovat významy a použití jednotlivých alteračních sufixů, jak byly popsány zejména v kap. III a V. Největší pozornost budeme věnovat nejproduktivnějšímu sufixu *-ino*.

Naše doklady pocházejí z tištěných médií a z krásné literatury (v tomto případě doklady pocházejí buď z *LIZ 4.0*, nebo z vlastní excerpcce). Jen výjimečně uvádíme doklady z korpusu *LIP*¹¹⁴.

VIII.1. K SUFIXU *-INO*

Sufix *-ino* je charakterizován jako sufix 1) deminutivní – Tekavčić (1980, s.99) jej označuje jako „il più forte dei diminutivi“ –, 2) lichotný (*vezzagiativo*) a 3) do jisté míry pejorativní. Jak je patrné, poslední dvě zmiňované charakteristiky jsou v rozporu, kterým se budeme zabývat. Dále budeme také zkoumat, jak je sufix *-ino* využíván pragmaticky.

VIII.1.1. FINESTRINA, TETTINO, CHIESINA, ALBERGHINO, APPARTAMENTINO, STRADINA

Sufix *-ino* má často význam čistě deminutivní, především v popisech. V následujících příkladech mají alteráty v zásadě stejný význam, jaký by měla parafráze s *piccolo* (*piccola finestra / piccolo tetto / piccola chiesa / piccolo albergo / piccolo appartamento / piccole strade*). Není zcela zřejmé, co v těchto případech přidává sufix *-ino* navíc oproti parafrázi s *piccolo*, snad jen určitý odstín subjektivního hodnocení (následující popisy se však tváří docela objektivně); hlavní rozdíl mezi alterátem a parafrází s *piccolo* je tu pravděpodobně čistě stylistický.

30. E la mummia, reperto archeologico dichiarato "bene dell'umanità" dall'Unesco, sarà esposta in un contesto di pietà e meditazione: una saletta spoglia, silenziosa e semibuia, con una FINESTRINA illuminata sul fondo, che dà sulla cella dov'è allungato il corpo. (La Stampa, 12/1/1998)
31. Anche la galleria superiore, dotata di un TETTINO di vetro, è impraticabile nelle giornate di pioggia, perchè quella copertura in pratica ripara poco o nulla. (La Nazione, 2/11/2008)
32. Cielo blu, aria fresca, alberi e prati intorno a una CHIESINA: è qui che debutta il duo del Partito democratico, in un luogo che è anche un'idea capace di «cambiare l'Italia». (Corriere della Sera, 24/6/2007)
33. Un paio di chilometri ed ecco che un precario cartello vi indica la prima delle due strade in salita, sulla destra, per arrivare alla vostra meta che è un delizioso ALBERGHINO a tre Stelle da Mezza Pensione ma che serve anche da semplice Ristorante, meta serale anche dei passanti che vogliono mangiare come si deve. (La Stampa, 25/6/2009)
34. Incaricai mia moglie di recarsi da lui, ed egli le offerse di mettere a mia disposizione un APPARTAMENTINO chiuso nel quale sarei stato sorvegliato da un'infermiera coadiuvata anche da altre persone. (Svevo, *La coscienza di Zeno*, 1964; 3 Il fumo)
35. Nel bel mezzo del campo profughi di Jenin - un termitaio di STRADINE polverose e sconnesse, dove ventimila palestinesi si accalcano in povere casupole - il "Teatro della Libertà" offre ai ragazzini uno spazio per provare esperienze, per esprimersi, giocare e - malgrado quel che c'è loro intorno - avere fiducia in un domani diverso. (La Repubblica, 1/5/2009)

---

¹¹⁴ Corpus del *Lessico di frequenza dell'italiano parlato* (Corpus LIP), viz <<http://languageserver.uni-graz.at/badip>>: „Il corpus del *Lessico di frequenza dell'italiano parlato* (Corpus LIP) è la raccolta di testi dell'italiano parlato più importante e più utilizzata nella ricerca linguistica. Fu costituito nel 1990-1992 da un gruppo di linguisti diretto da Tullio De Mauro e servì per costruire, in collaborazione con la Fondazione IBM Italia, il primo lessico di frequenza dell'italiano [...]” Ve odkazu u jednotlivých dokladech uvádíme vždy město, z něhož doklad pochází.

Někdy může být alterát stylisticky mnohem vhodnější než parafráze s *piccolo*, která je jednak delší než alterát, jednak klade větší důraz na vlastnosti dané věci (na její velikost) :

36. Fu questo riscosso da quel disordinato grido, fece un salto, scese il letto in furia, aprì l'impannata d'una sua FINESTRINA, mise fuori la testa, con gli occhi tra' peli, e disse: "cosa c'è?" (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.8)

V následujícím příkladu má sufix *-ina* jednoznačně deminutivní význam (ostatní významy jsou zde vyloučeny). Přesto alterátu *finestrina* předchází adjektivum *piccola*. Podle našeho názoru se zde jedná o pleonasmus, který více vynikne pokud větu transformujeme takto : *il ladro era entrato da una finestrina di piccole dimensioni*. Říká se zda dvakrát totéž.

37. Il ladro era entrato da una piccola FINESTRINA sul retro. (Il Resto del Carlino, 6/2/2009)

Parafráze je pravděpodobně vyloučena v případech, kdy na sebe alterát bere do určité míry lexikalizovaný význam. V následujícím příkladu *tettino* označuje střechu automobilu.

38. Lui ha appoggiato il secchio con il cibo per gli animali sopra il TETTINO della sua Panda e non è riuscito a fare altro. (La Nazione, 1/8/2009)

VIII.1.2. POLTRONCINA

V následujícím příkladu není *poltroncina* jen popisné deminutivum: je použito v pobídnutí a působí mnohem laskavěji a přátelštěji než *poltrona*, případně *piccola poltrona*:

39. « Santo Dio benedetto, sei proprio peggio di un bambino piccolo! Prendi quella POLTRONCINA là » (intanto me la indicava), « e vieni a sederti qui vicino ». (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.214)

VIII.1.3. DOTTORINO

Pro alterát *dottorino* nacházíme doklady ke všem třem zmíněným významům - deminutivnímu, lichotnému i pejorativnímu.

1) Deminutivum

Deminutivní charakter sufixu *-ino* se zde může vztahovat nejen k mladému věku a krátké profesní zkušenosti (*giovine età / giovane / uno di quei piscialletto / alle prime armi*), ale také k nízké a hubené postavě (*piccolo e smilzo di persona*), přičemž není snadné určit, zda sufix *-ino* zároveň slouží také k vyjádření hodnocení, ať už kladného, nebo záporného, ze strany mluvčího:

40. Fu poi medico condotto a Moribondo, dove la gente lo chiamava «il DOTTORINO», a causa della *giovane età*, o «il dottor carità», per la sua vita esemplarissima come credente e come professionista. (Il Giornale, 1/5/2007)
41. I guai cominciano quando, con un patto di matrimonio arbitrariamente siglato, Argan promette la figlia in moglie ad un *giovane* quanto babbeo DOTTORINO di fresca laurea, in modo così da potersi garantire un sereno (e gratuito...) futuro di consulti e di ricette. (La Nazione, 29/12/2007)
42. Se poi un DOTTORINO, *uno di quei piscialletto*, veniva a dire che con le nuove terapie, col cortisone, con gli ormoni o con gli psicofarmaci, l'ospedale psichiatrico sarebbe cambiato come dal giorno alla notte, io gli dimostravo che non era cambiato niente dal tempo delle botte e dell'acqua ghiaccia, dei setoni e dei letti di contenzione, a parte qualche ritocchino di facciata. (La Repubblica, 3/3/ 2007)
43. Quando, sette anni fa, aprii il mio sito ero solo un DOTTORINO *alle prime armi* [...]. (La Stampa, 3/6/2009)
44. Ora, invece del dottor Meccio, accorso il primo giorno più per maligna soddisfazione che per zelo, lo visitava il dottor La Greca, medico di famiglia, soprannominato il DOTTORINO perché *piccolo e smilzo di persona*. (Capuana, *Marchese di Roccaverdina*, 1991; cap.33)

2) *Vezzeggiativo*

Lichotný význam (nebo - obecněji řečeno - pozitivní hodnocení) identifikujeme v následujících příkladech skrze tyto charakteristiky: *bel[llo] / sempre affidabile e disponibile / dolce, simpatico, comprensivo*. Domníváme se nicméně, že u příkladů s *bel dottorino* není pozitivní hodnocení zcela jednoznačné.

45. Mary (Jennifer Lopez) è un'organizzatrice di matrimoni a San Francisco. È single e abbastanza triste. Quando viene incaricata di programmare le nozze del *bel DOTTORINO* McConaughy, si innamora del suo cliente. (La Repubblica, 26/6/2009)
46. Vacanza a Venezia, Alfredaccio si diverte coi peccati capitali e lei si distrae con un *bel DOTTORINO* [...]. (Corriere della Sera, 30 juin 2006)
47. È morto all'età di 87 anni il dottore Enrico Boscherini di Santa Sofia, per tutti il "DOTTORINO". Nato a Monsinalto di Isola nel 1921, si era laureato subito dopo la fine della guerra in medicina all'università di Bologna e, dopo un breve periodo di praticantato nella città felsinea, ha ricoperto la condotta medica di Spinello prima e di S. Sofia poi sposandosi nel 1953 con Ersilia Zanobi dei Calci. *Sempre affabile e disponibile* era diventato ufficiale sanitario del comune per un ventennio, aveva affiancato il figlio Tiziano nell'ambulatorio di S. Sofia e poi era andato definitivamente in pensione. (Il Resto del Carlino, 23/3/2009)
48. Sermonti interpretava il DOTTORINO Guido Zanin, il medico che tutti vorrebbero incontrare una volta nella vita: *dolce, simpatico, comprensivo*. (Il Giornale, 16/7/2007)

3) *Pejorativum*

Pejorativní význam alterátu *dottorino* v následujících případech lze odvodit z těchto výrazů: *canagliesco / sudaticcio* (v druhém příkladu má pejorativní nádech také sloveso *scribacchiare* utvořené pomocí sufixu *-acchio*, který již dnes není u substantiv a adjektiv produktivní).

49. Sennonché, ignorando che si tratta del promesso sposo, va a sbattere proprio nel *canagliesco* DOTTORINO, innamorandosi a prima vista. (Il Giornale, 26/6/2009)
50. Il terzo specialista, un «DOTTORINO *sudaticcio*», assume un'espressione addolorata e le scribacchia l'indirizzo Internet di un ospedale psichiatrico. (Il Giorno, 19/8/2006)

VIII.1.4. PROFESSORINO

Professorino je v *Zingarelli* doložen nejen jako alterát k *professore*, ale také v samostatném hesle s lexikalizovaným významem „professore giovane e poco esperto“. V *Sabatini Coletti* jsou rozlišeny dva lexikalizované významy: 1) „col valore spreg. di professore giovane e di poca esperienza“, 2) „persona che vuole insegnare qlco. non possedendone la capacità o l'esperienza necessarie, SIN saputo“. *Professorino* se vyskytuje právě v těchto dvou významech. Ne vždy však platí, že v prvním případě, kdy označuje *professore giovane e di poca esperienza*, je tento alterát doprovázen pejorativním nádechem. Negativní hodnocení se zdá být naopak přítomno v druhém případě.

1) *Deminutivum, professore giovane e di poca esperienza*

Mladý věk a krátká profesní zkušenost je v následujících případech odvoditelná z těchto výrazů: *giovane / profilo pieno di promesse, ma non ancora di certezze / ventidue anni / trentenne / di primo pelo*.

51. Inquadrare (interno giorno) l'aula di una scuola di Ciampino e una donna, la mamma di Cerami, con il suo bambino per mano, che si raccomanda a un PROFESSORINO *giovane* e magrissimo, occhiali neri, accento del Nord. (Corriere della Sera, 23/7/2009)
52. Così, chiacchierando col *giovane* vicino, il PROFESSORINO (disoccupato) di lettere, Vincenzo (Rolando Ravello), nasce l'idea dell'uxoricidio: [...]. (Il Giornale, 29/2/2008)
53. Più o meno negli stessi giorni, 101 intellettuali e politici dell'area prodiana, da Filippo Andreatta al professor Bergami, a Luigi Pedrazzi del Mulino, avevano firmato un documento in cui prendevano le distanze dal sindaco uscente, Sergio Cofferati, e sostenevano Flavio Delbono, questo PROFESSORINO di

economia dal *profilo pieno di promesse, ma non ancora di certezze*, nato a Sabbioneta, Mantova, con dottorato a Oxford e studi col Nobel Amartya Sen, entrato in politica proprio in coincidenza con l'esordio di Prodi. (La Stampa, 24/6/2009)

54. Avevo *ventidue anni* ed ero un poco credibile PROFESSORINO di Lettere. (La Repubblica, 5/4/2009)
55. Sui muri della cattedrale un gruppo di giapponesi ha voluto partecipare la propria ammirazione, prima ha incominciato un PROFESSORINO *trentenne*, già allenatore di una squadra di baseball dell'istituto di Kyoto. (Il Giornale, 1/7/2008)
56. Mario Monti sbarcò nel 1969 da «PROFESSORINO *di primo pelo*, e ci trovai un'aria da '68». (Corriere della Sera, 30/5/2008)

2) Pejorativum, persona che vuole insegnare qualcosa. non possedendone la capacità o l'esperienza necessarie (saputello)

Negativní hodnocení lze v následujících případech identifikovat pomocí těchto výrazů: *impopolarità* (kromě toho negativní hodnocení obsahují mnohé další výrazy v úryvku, ty ovšem nejsou přímo navázány na *professorino*) / *appellativi tutt'altro che benevoli* / *puzza sotto al naso*.

57. È noto, per il resto, il suo profilo tartufesco, la sua *impopolarità* da PROFESSORINO la cui parola vale quello che vale, il suo curriculum da personaggio che ha preso l'autobus l'ultima volta nel '56, da burocrate calato dall'alto che piace alla gente che dispiace, idolo dei cerchiobottisti, dei presentatori di libri, dei patiti del potere per il potere: [...]. (Il Giornale, 30/1/2008)
58. Da allora, Salvatore Vassallo non ha smesso di farsi nemici, guadagnandosi *appellativi tutt'altro che benevoli*: da «uomo dei gazebo» a «PROFESSORINO», da «prodiano Vassallo» ad «apprendista stregone». (Il Giornale, 11/12/2007)
59. Ci risparmi quelle sue lezioni da PROFESSORINO con la *puzza sotto al naso* convinto che la sua visione delle cose debba essere solo quella giusta e quella degli altri assolutamente sbagliata, alla faccia del senso della democrazia e del dare voce a chi non la pensa come te. (Il Resto del Carlino, 1/10/2007)

VIII.1.5. MANINA; FAVORINO

Zingarelli dokládá k *mano* jako alteráty jak *manino*, tak *manina* (pro *manino* nicméně nenacházíme žádný doklad v *LIZ 4.0*, ani ve *Factivě*). *Manina* je také doložena v samostatném hesle s řadou poměrně specializovaných lexikalizovaných významů¹¹⁵.

1) Deminutivum

V následujících příkladech má *manina* poměrně jednoznačně deminutivní význam:

60. Tiziana, la piccola di quattro anni, saluta la madre con la MANINA bagnata che sbuca da sotto l'asciugamano. (La Repubblica, 31/7/2009)
61. La donna stringe la MANINA della nipote di 4 anni che ascolta in silenzio: [...]. (Corriere della Sera, 30/5/2009)

2) Ostatní významy

Významové odstíny, které se objevují v jiných příkladech, se obtížně zobecňují. V následujících příkladech je deminutivní význam vyloučen, zároveň ale nelze jednoznačně říci, zda se tu jedná o pozitivní, či negativní hodnocení. Těžko říci, co v těchto případech *manina* říká navíc ve srovnání s *mano* :

62. Silvio Berlusconi non si ferma, si limita a fare ciao ciao con la MANINA ai cronisti in attesa in via del Plebiscito. (Il Giornale, 19/7/2009)

¹¹⁵ 1) „segno grafico di una mano con l'indice teso usato per richiamare l'attenzione su un particolare punto del testo.“; 2) „bacchetta in legno o altro materiale con una piccola mano scolpita in avorio a un'estremità, usata come grattaschiena.“ 3) „nel gioco delle bocce, la boccia che va a toccare il pallino.“ 4) „(bot.) clavarìa.“

63. L'unico che poteva permetterselo, cioè Di Vaio, ha fatto qualche passo anche verso i distinti a fare ciao ciao con la MANINA. (La Repubblica, 1/6/2009)
64. Siena e un treno in corsa, butta la testa fuori dal finestrino, fa ciao con la MANINA e saluta tutti. (Il Resto del Carlino, 16/2/2009)
65. I cafoni siamo noi che preferiamo gettare la cicca della sigaretta in terra e non spegnerla nel posacenere che abbiamo accanto, basterebbe allungare la MANINA piegarsi pigiare un secondo. (La Repubblica, 29 mai 2009)

V následujícím významu je sufix *-ina* komplementární k adjektivu *burlone* a má ne-seriozní tón v souladu s popisovanou událostí:

66. Manifesti elettorali "ritoccati" in tono offensivo. E Umberto Marcucci (Pdl) sporge denuncia contro ignoti in Commissariato. Candidato alle prossime elezioni provinciali, Marcucci correrà nel collegio del quartiere Centro. Ieri mattina, facendo un giro in città, ha notato con disappunto che una MANINA burlona aveva apportato dei "ritocchi" alla sua immagine sui manifesti affissi sui muri di corso Garibaldi, via Carnia, via Indipendenza e sul lungomare sud. In qualche caso un pennarello ha disegnato occhiali e baffi a ricciolo, in altri è comparsa una striscia bianca, a mò di bavaglio, davanti alla bocca. (Il Resto del Carlino, 26/4/2009)

Jindy je *manina* používána ve spojitosti se krádeží:

67. [...] venerdì alle 14.30 mentre stavo per scendere alla fermata di Loreto del bus 56, mi accorgevo che il mio vicino aveva intrufolato una MANINA nella tasca della mia giacca e l'ispezionava con eccessiva attenzione. (Corriere della Sera, 17/6/2009)
68. Nessuno l'ha vista, ma le telecamere l'hanno immortalata, rivelandone l'identità. Quella di una ladra dalla MANINA veloce e sottile. (Il Giornale, 21/4/2009)

V následujícím příkladu je *manina* použita v přeneseném významu a označuje původce děje :

69. Dobbiamo vedere se qualche MANINA ha contribuito a cagionare queste morti. (Corriere della Sera, 18/4/2009)

Původce děje *manina* označuje i v následujících příkladech, a to ve spojitosti s obskurními machinacemi:

70. A chi appartiene la MANINA che ha provveduto a far scivolare sotto la porta del consigliere di sinistra Serafino D'Onofrio il documento che registra il vecchio patteggiamento di Cazzola a 11 mesi per evasione fiscale? (La Repubblica, 26/5/2009)
71. Per Giovanardi, c'è «una MANINA guidata da interessi particolari che ha deciso di favorire qualcuno e danneggiare qualcun altro, senza invece prevedere un divieto di somministrazione in orari uguali per tutti. [...]». (Corriere della Sera, 22/5/2009)

3) Pragmatické využití

Příkladem pragmatického využití sufixu *-ina* v *manina* může být žádost o pomoc :

72. Chi può darmi una manina? (Google)

Pragmatický efekt sufixu v tomto případě spočívá v umenšení rozsahu pomoci, o níž mluvčí žádá. Obdobně je tomu při použití alterátu *favorino* :

73. Senti, in nome dell'amicizia, del bon ton, del nostro presidente che magari, in futuro, sai com'è, potrebbe venir fuori qualcosa per tutti, mi faresti un FAVORINO? (Corriere della Sera, 14/5/2001)

VIII.1.6. FILMINO

1) Deminutivum

V následujícím případě je deminutivní význam odvoditelný z délky filmu (*lungo cinque minuti*):

74. Ma 'Live Music', questo il titolo del FILMINO *lungo cinque minuti*, [...]. (L'Espresso, 31/7/2009)

2) Pejorativum

V následujících případech identifikujeme pejorativní význam z těchto výrazů: *girato con quattro dollari e nessuno spreco di fantasia / dimesso e piuttosto noioso / smilzo, povero di invenzioni*:

75. Loffio e ultrascontato fumetto avventuroso, *girato con quattro dollari e nessuno spreco di fantasia*, un FILMINO che non è mai in grado di accendere la scintilla dell'emozione, nonostante le unghiate assassine dei protagonisti a quattro zampe e le ripetute urla di terrore dei tre insopportabili morituri. (Il Giornale, 2/8/2009)
76. Sopravalutata commedia di puro disimpegno di Vittorio De Sica, con la coppia Sophia Loren-Marcello Mastroianni sullo schermo dal primo all'ultimo minuto. Un FILMINO *dimesso e piuttosto noioso*: è davvero un mistero quell'Oscar di tanti anni fa. (Il Giornale, 6/6/2009)
77. FILMINO *smilzo, povero di invenzioni*, con una spreca Zeta-Jones, mentre Guy Pearce gareggia col ricordo di Tony Curtis che fu il mago anni fa. (Corriere della Sera, 12/5/2009)

3) Film amatoriale

Filmino je v *Zingarelli* doložen nejen jako alterát, ale také v rámci zvláštního hesla s tímto lexikalizovaným významem: „film amatoriale“. Do této kategorie spadají také videa pořízená mobilním telefonem, případně přehrávaná na počítači, jak to dosvědčují tyto příklady:

78. Lui e la sorella si vogliono un gran bene - racconta Ludovico, 12 anni - mi ha fatto vedere un FILMINO sul cellulare in cui si facevano gli scherzi. (La Repubblica, 7/6/2009)
79. Ancora un rinvio per il processo a carico di quattro dirigenti di Google accusati di diffamazione e violazione della privacy per non avere impedito che un FILMINO che riprendeva scene di vessazione nei confronti di un minore disabile finisse nella sezione video del più grande motore di ricerca al mondo. (Il Giorno, 6/5/2009)

Zdá se také, že do běžného úzu vstoupilo spojení *filmino porno*:

80. Piro quella sera dell'agosto 2006 entrò nella casa dei suoceri in un quartiere collinare di Genova e sorprese la moglie nuda sul divano, sullo schermo tv le immagini di un FILMINO porno. (Corriere della Sera, 6/6/2009)
81. L'anziana signora vuol sapere se, come teme, la giovane protagonista del FILMINO porno è stata davvero uccisa. (Il Giornale, 22/5/2009)

VIII.1.7. COMPITINO

Compitino je jednak deminutivum, jednak je v *Sabatini Coletti* doložen s tímto lexikalizovaným významem: „con valore iron. o scherz., articolo, saggio critico, relazione, tutt'altro che acuti e brillanti, privi di spunti interessanti e originali“. V tomto významu (podle všeho) je *compitino* použit v následujícím příkladu:

82. [...], Micòl era partita nel primo pomeriggio per Venezia, col programma, anche lei, di « tirare il collo » alla tesi. Era scesa a pranzo bell'e vestita da viaggio, con valige e tutto, annunciando alla « famigliola sbigottita » quel che aveva in animo di fare. Si era stufata, aveva dichiarato, di portarsi dietro il COMPITINO. Invece che a giugno, perciò, si sarebbe laureata a febbraio, [...]. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.143)

VIII.1.8. SCIOCCHINO, STUPIDINO, STRONZINO; BRONCHITINA

V následujícím příkladu sufix *-ino* zmírňuje urážku, která se tváří, jakoby nebyla míněna úplně vážně:

83. Il cavalier Berlusconi è, e si dimostra una volta di più, un ineffabile SCIOCCHINO. (L'Espresso, 12/12/2008)

Podobný zmírňující význam mají také alteráty *stupidino* a *stronzino* :

84. In programma, oltre a un documentario su Polanski al lavoro, c'è anche un film STUPIDINO, oltre che inutile, già proiettato quest'anno al Sundance, poi a Cannes e a Montreal, Wanted and Desired, dove la statunitense Marina Zenovich si concentra, a trent'anni di distanza, sulla ricostruzione, attraverso testimonianze di ieri e di oggi, della vicenda giudiziaria in cui il regista era stato accusato di violenza su una minorenni. (La Repubblica, 22/11/2008)
85. Un fiume di polemiche tra chi lo difendeva come «onesto lavoratore» e quanti invece l'accusavano di un comportamento «STUPIDINO» (parola del sindaco Cacciari) e privo di buon senso. (Il Giornale, 29/8/2008)
86. Allora: innanzitutto il successo dell'estate non è mai, o quasi mai, cantato da una star famosa; il ritornello deve essere il più STUPIDINO e facile possibile. (La Stampa, 27/7/2004)
87. Pizza ottima, cameriere un po' STRONZINO, ma è bastato rispondergli per le rime una volta e litigarci per farselo amico. (Google)

V následujícím příkladu má *bronchitina* vytvořit dojem málo závažného onemocnění:

88. Di modo che, siccome Perotti, dalla mattina, si era messo a letto con un po' di febbre (non si trattava che di una « bronchitina » : ma andava curata, però, anche per evitare possibili contagi...), una volta tanto aveva dovuto assumersi lui il compito di « stare alle velette ». (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.149)

VIII.1.9. MOMENTINO; ATTIMINO, MINUTINO

Momentino je v *Zingarelli* doložen jako alterát od *momento*, ale také s lexikalizovanými významy „attimo“ a „un poco“ (např. ve větě „*abbiate un momentino di pazienza*“).

1) Deminutivum

Ve významu *attimo*, tedy vlastně jako deminutivum, nacházíme *momento* v následujících příkladech:

89. Renzo si fermò un MOMENTINO sulla riva a contemplar la riva opposta, quella terra che poco prima scottava tanto sotto i suoi piedi. (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.17)
90. Il cavaliere la tenne ancora un MOMENTINO prigioniera sulla scala, picchiò ancora una volta sulla bella manina... (De Marchi, *Demetrio Pianelli*, 1991; parte 3,6)
91. Anche io cercherò di chiudere un MOMENTINO gli occhi. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.278)

2) Pragmatické využití

S významem, který je v *Zingarelli* parafrázován jako *un poco*, je alterát *momentino* využíván pragmaticky v žádostech o strpení:

92. aspetta un MOMENTINO (LIP; Roma)
93. eh un MOMENTINO aspetti (LIP; Roma)
94. Cara signora Celeste... abbiate pazienza!... un MOMENTINO solo! (Verga, *Don Candeloro & C.*, 1990; La serata della diva)
95. "Sono io, caro sor Tognino, io Aquilino Ratta, sicuro: e questi son due nostri buoni parenti, coi quali, per i quali siamo venuti, se lei ha tempo un piccolo MOMENTINO, perché vorremmo, punto primo, discorrere un poco in intuito di quel testamento di quella povera Carolina nostra parente, per la quale..." (De Marchi, *Arabella*, 1960; I,3)

96. Subito! - disse Giustino. - Abbia la pazienza d'attendere un MOMENTINO... (Pirandello, *Suo marito*, 1973; V,3)

Použití deminutiva je v tomto případě součástí přesvědčovací strategie, kterou mluvčí volí proto, že očekává, že žádost s deminutivem bude mít větší šanci na úspěch u adresáta než žádost bez něj. Mluvčí ve své žádosti úmyslně zkracuje předpokládanou dobu adresátova čekání. Kromě toho má sufix *-ino* v tomto případě také zdvořilostní charakter, protože jím mluvčí dává najevo určité jazykové úsilí, kterým si chce adresáta získat na svou stranu. Mluvčí se vlastně snaží vytvořit dojem, že mu záleží na tom, aby adresát čekáním ztratil co nejméně času. Adresát vnímá, že k němu mluvčí má ohled a pravděpodobně bude čekat s větší ochotou, než kdyby byl požádán větou *aspetti un momento!*. Účinek *-ino* v tomto případě pravděpodobně není nepodobný účinku stejné žádosti formulované např. takto: *la prego di attendere un momento / avrebbe la gentilezza di attendere un momento ? / potrebbe aspettare un momento?*. Přesný popis zdvořilostního charakteru sufixu *-ino* v tomto případě a jeho srovnání s jinými zdvořilostními prostředky by však vyžadovalo důkladnější studium.

Podobné pragmatické využití mají také alteráty *attimino*¹¹⁶ (který je - alespoň podle *Googlu* - frekventovanější než *momentino*) a *minutino*:

97. abbiate un ATTIMINO di pazienza magari se trovate il centralino occupato (LIP; Napoli)

98. Avete un MINUTINO per me? (Il Resto del Carlino, 10/6/2009)

Ke slovu *attimino* jsme našli zajímavý komentář v článku z *Il Giornale* (16/5/2009), který pojednává o knize Filippa La Porty *È un problema tuo*. V té se mimo jiné uvádí: „L'inquinamento della lingua che si verifica in una democrazia di massa - scrive La Porta - è sensibilmente diverso da quello indotto dal totalitarismo: non la retorica monocorde e ingenuamente celebrativa di regime ma un pluralismo ridondante che inventa con ritmo febbrile sempre nuove espressioni passepertout e prive di senso ma dotate di un'apparenza di glamour.“ Autor článku dále parafrázuje obsah zmíněné knihy (zvýraznění kurzívou je naše): „Dall'abusatissimo «un attimino», che dovrebbe appartenere solo alla categoria temporale e che invece ha sostituito il vecchio «un po'» («cercherò di essere un attimino meno aggressivo») al forse ancor più inflazionato «come dire», intercalare ormai praticamente obbligatorio che forse denuncia un vizio profondo: non è più importante che cosa dire, ma come dirlo.“ To nás přivádí k otázkám stylistickým. Určitá sémantická či pragmatická funkce může být naplňována různými prostředky, přičemž některé z nich nemusejí být vždy pocíťovány jako stylisticky nejvhodnější. Není vyloučeno, že to platí přinejmenším pro některé alteráty. Tím se dostáváme k další otázce, a sice, zda alteráty obecně mají nějaký stylistický příznak, např. příznak literární (vyšší styl) nebo hovorový (nižší styl). Pokud se týče krásné literatury, nacházíme zde alteráty již od Duecenta, a to jak v próze, tak v poezii. To však samozřejmě nestačí k tomu, aby alterační sufixy získaly literární nádech. Tuto otázku nelze zodpovědět bez důkladného studia. Lze nicméně předpokládat, že každý alterát bude odvozovat svou stylistickou hodnotu z kontextu, v němž je použit, z případných konotací s alterátem spojených a ze sémantiky báze.

VIII.1.10. SUFIX *-INO* U BOCCACCIA: COLTELLINO, CASETTINA, FANCIULLINO, SCODELLINO

Nejstarší doklad, který se nám v *LIZ 4.0* podařilo najít pro sufix *-ino* v (pravděpodobně) deminutivním pochází z *Novellina*:

¹¹⁶ V *Zingarelli* je forma *attimino* doložena jednak jako alterát, jednak s následujícími lexikalizovanými významy: 1) „(fam.) spazio brevissimo di tempo“; 2) „nella loc. avv. (fam.) un attimino, un po', appena appena“

99. Figliuolo mio, tu se' molto savio: or non pensi tu ch'i' ho figliuoli PICCOLINI, li quali mi conviene nodricare? (*Novellino*, 1970; nov.72)

V *Novellinu* se však zcela běžně vyskytují deminutiva na *-etto* či *-ello* (např. *casetta*, *castelletto*, *canzonetta*, *finestrella*, *fossatella*, *navicella*). Nejstarší text, v němž se nám podařilo najít větší množství formací na *-ino* s poměrně zjevným deminutivním významem, je Boccacciův *Decameron* (i zde se však běžně vyskytují deminutiva na *-etto* nebo *-ello*, např. *alberghetto*, *muretto*, *ragazzetto*, *campicello*, *ladroncello*). S výjimkou *casettina* jsou všechny následující alteráty doloženy ve *Vocabolario degli Accademici della Crusca* (1612) a to v samostatném hesle (jako deminutiva):

100. E durante questo amore cosè fervente avvenne che, essendo la giovane un giorno di state tutta soletta alla marina di scoglio in iscoglio andando marine conche con un COLTELLINO dalle pietre spiccando, s'avenne in un luogo fra gli scogli riposto; [...]. (Boccaccio, *Decameron*, 1976; giorn.5, nov.6)
101. [...] la quale aperta, trovarono in un gran viluppo di zendado fasciata una piccola CASSETTINA; [...]. (Boccaccio, *Decameron*, 1976; giorn.6, nov.10)
102. [...] ; ma messer Gentile, levatosi in piè e preso nelle sue braccia il picciol FANCIULLINO e la donna per la mano e andato verso Niccoluccio, disse: [...]. (Boccaccio, *Decameron*, 1976; giorn.10, nov.4)
103. [...] di cui, tutto premendovi, non si farebbe uno SCODELLINO di salsa [...]. (Boccaccio, *Decameron*, 1976; giorn.2, nov.10)

VIII.2. K SUFIXU *-ETTO*

Suffix *-etto* může mít - podobně jako *-ino* - význam 1) deminutivní, 2) lichotný (*vezzeggiativo*) a 3) pejorativní.

VIII.2.1. STRADETTA, RAGAZZETTO, CASETTA, PIAZZETTA, STANZETTA, CORTILETTO

Deminutivní význam má *-etto* v následujících příkladech, v nichž se jedná o objektivní popis :

104. Il motivo era chiaro: i vigili si erano infrattati in una STRADETTA laterale con l'autovelox. (Il Resto del Carlino, 7/4/2009)
105. L'omessa vigilanza di un RAGAZZETTO di 12 anni, probabilmente, costerà cara a quattro insegnanti a un passo dall'essere giudicati in un'aula di tribunale per un'accusa molto grave, [...]. (Il Giornale, 14/11/2008)
106. Aveva quella CASETTA un piccolo cortile dinanzi, che la separava dalla strada, ed era cinto da un murettino. (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.2)
107. Dove ora sorge quel bel palazzo, con quell'alto loggiato, c'era allora, e c'era ancora non son molt'anni, una PIAZZETTA, e in fondo a quella la chiesa e il convento de' cappuccini, con quattro grand'olmi davanti. (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.8)
108. E afferratala duramente per un braccino, la chiudeva in una STANZETTA. (Capuana, *Giacinta*, 1972; 1,3)
109. Il Griso trattenne la truppa, alcuni passi lontano, andò innanzi solo ad esplorare, e, visto tutto deserto e tranquillo di fuori, fece venire avanti due di quei tristi, diede loro ordine di scolar adagino il muro che chiudeva il CORTILETTO, [...]. (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.8)

VIII.2.2. SUFIX *-ETTO* VE STARŠÍ POEZII: BOSCHETTO, BIONDETTI, VERGHETTA, FRESCHETTA, MONTAGNETTA, CITTADETTA, FONTANETTA, MONTAGNETTA, ERBETTA, COSETTE, AUGELLETTO

Suffix *-etto* nacházíme často např. ve starší poezii, a to s významem deminutivním, ale také s nejrůznějšími a těžko popsateľnými významovými odstíny; lze říci, že se zde jedná o *vezzeggiativi*:

110. In un BOSCHETTO trova' pasturella
piùche la stella - bella, al mi' parere.

Cavelli avea BIONDETTI e ricciutelli,
 e gli occhi pien' d'amor, cera rosata;
 con sua VERGHETTA pasturav'agnelli;
 [...]
 menòmmi sott'una FRESCHETTA foglia,
 là dov'i' vidi fior' d'ogni colore;
 (Cavalcanti, *Rime*, 1986; 46)

111. Di giugno dovvi una MONTAGNETTA
 coperta di bellissimi arbuscelli,
 con trenta ville e dodici castelli
 che sieno intorno ad una CITTADETTA,
 ch'abbia nel mezzo una sua FONTANETTA;
 e faccia mille rami e fiumicelli,
 ferendo per giardini e praticelli
 e rinfrescando la minuta ERBETTA.
 (Folgore da San Gimignano, *Sonetti*, 1956; Di giugno)
112. Queste COSETTE mie, dov'io le sciolgo,
 ben le sa Amor, innanzi a cui le squadro.
 (Cino da Pistoia, *Poesie*, 1969; 131)
113. Vago AUGELLETTA che cantando vai,
 (Petrarca, *Canzoniere*, 1996; 353)

VIII.2.3. MESCHINETTO

V následujícím příkladu sufix *-etto* dodává alterátu emotivní, lýtostivý tón:

114. Le capre osservavano il visconte col loro sguardo fisso e inespessivo, girate ognuna in una posizione diversa ma tutte serrate, con i dorsi disposti in uno strano disegno d'angoli retti. I maiali, piú sensibili e pronti, strillarono e fuggirono urtandosi tra loro con le pance, e allora neppure noi potemmo piú nascondere d'esser spaventati. - Figlio mio! - gridò la balia Sebastiana e alzò le braccia. - MESCHINETTO! (Calvino, *I nostri antenati*, 1960; s.17)

VIII.2.4. CONFUSETTO, MAGAGNETTE

Sufix *-etto* může zmírňovat význam báze:

115. "Io..." rispose CONFUSETTO il dottore: "io godo di questa dotta disputa; e ringrazio il bell'accidente che ha dato occasione a una guerra d'ingegni così graziosa. (Manzoni, *I Promessi sposi (1840)*, 1958; cap.5)
116. No, da' retta a me : qui, in questa semioscurità, uno può anche mettersi a gridare al miracolo, ma fuori, alla luce naturale, non c'è niente da fare, infinite MAGAGNETTE saltano subito all'occhio: la vernice qui e là è partita, i raggi e i mozzi delle ruote sono tutti un tarlo, il panno di questo sedile (non puoi rendertene conto, adesso ma te lo garantisco io) è ridotto, in certi punti, a un'autentica tela di ragno. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.120)

VIII.2.5. GENTETTA

V následujícím příkladu má *-etto* silně pejorativní význam, který lze identifikovat také pomocí slovního spojení *gente cattiva*. Lze říci, že mluvčí zde vyjadřuje své pohrdání.

117. C'è della *gente cattiva* a Canelli. Se potessero mi darebbero fuoco... No vogliono che una ragazza faccia una vita non da scema. Vorrebbero che facessi anch'io la fine d'Irene, che baccassi la mano che mi dà schiaffo. Ma io la mordo la mano che mi dà schiaffo... GENTETTA che non sono nemmeno capaci di fare i mascalzoni... (Pavese, *La luna e i falò*, 1987; s.172-173)

VIII.2.6. SERVIZIETTO, ORETTA

V následujícím příkladu má sufix *-etto* pragmatický účinek. Deminutivum zde má vytvořit představu, že pomoc, o níž mluvčí adresáta žádá, je malého rozsahu a nebude ho příliš zatěžovat:

118. "Ma, ma, se tu mi vuoi fare un SERVIZIETTO, le venticinque lire son preparate." (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.6)

Zvláštní, lexikalizovaný význam má *oretta*, která označuje „tempo imprecisato della durata di un'ora scarsa, spesso in riferimento alla velocità con cui scorre“ (Sabatini Coletti).

119. allora io ti lascio perche' siamo arrivati alla conclusione della mia ORETTA poi tanto non vorrei inflazionare eh (LIP; Firenze)
120. eh facciamo cosi' tra una un' oretta (LIP; Napoli)

VIII.3. K SUFIXU *-ONE*

VIII.3.1. LETTERATONE, MACCHINONE, LIBRONE, SPESONA, PIACERONE

Sufix *-one* má v zásadě pouze augmentativní význam :

121. Carneade! Chi era costui? - ruminava tra sè don Abbondio seduto sul suo seggiolone, in una stanza del piano superiore, con un libricciolo aperto davanti, quando Perpetua entrò a portargli l'imbasciata. - Carneade! questo nome mi par bene d'averlo letto o sentito; doveva essere un uomo di studio, un LETTERATONE¹¹⁷ del tempo antico: è un nome di quelli; ma chi diavolo era costui? (Manzoni, *I Promessi sposi*, 1967; s.137)
122. Costa cara la libidine di percorrere qualche chilometro silenziosi e puliti - al massimo quattro, per essere precisi - al volante di un imponente Suv. I prezzi del nuovo Lexus RX 450h, infatti, partono da 58.500 euro. Il MACCHINONE giapponese, una rivisitazione elegante del 400h, pioniere dei Suv ibridi, è dotato di due motori elettrici e quando è guidato in modalità Ev può camminare senza coinvolgere il possente 6 cilindri a benzina da 249 cavalli. (L'Espresso, 26/6/2009)
123. Un LIBRONE di quasi cinquecento pagine che per gli studiosi di cinema, e di poesia, appare come un'immensa anguria da gustare poco alla volta, [...]. (La Stampa, 25/4/2009)
124. Ieri, sabato, giorno tradizionalmente cruciale per le fortune e il botteghino del Festival, Alberto Barbera, l'uomo che risolve i problemi del Festival, è andato, come ogni sabato, a fare la SPESONA settimanale per la famiglia al supermercato. (La Stampa, 25/11/2007)
125. Il 18 aprile è il ministro a chiedere «un PIACERONE». (Corriere della Sera, 16/5/2006)

VIII.3.2. FACCIONE

Sufix *-one* však může mít i pejorativní tón :

126. [...] stesse bene attento, lui, a non lasciarsi ingannare dalla falsa apparenza di bonarietà di quel suo FACCIONE plebeo. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.170)

---

¹¹⁷ Luigi Russo komentuje : „Nelle qualifiche generiche di *letteratone*, *tempo antico*, *un nome di quelli*, si rileva in don Abbondio quel sapere approssimativo dei lettori dozzinali e che spesso si accompagna al compiacimento per il proprio acume. In quell'accrescitivo, non è solo Carneade che sale, ma anche il fiuto, la scienza, la discrezione del nostro lettore. Tutto il periodo riflette questa satira della mezza cultura, degli imparaticci dilettanteschi: non vi è solo in gioco don Abbondio, ma con lui tutti i mezzi letterati del paese.”

VIII.4. K SUFIXU -ACCIO

Sufix *-accio* a *-azzo* má v zásadě pouze pejorativní význam.

VIII.4.1. RAGAZZACCI, FIGURACCE

Následující úryvek zachycuje vnitřní monolog dona Abbondia. Ten je po setkání s dvojicí brávů (*quelle due figuracce*) rozzlobený: po výhrůžkách, které od nich vyslechl, se pro něj úmysl Renza a Lucie (*ragazzacci*) vstoupit do manželství stává velkou nepříjemností, která narušuje jeho klidné žití. Jeho zlost se odráží právě v alterátech na *-accio*.

127. RAGAZZACCI, che, per non saper che fare, s'innamorano, voglion maritarsi, e non pensano ad altro ; non si fanno carico de' travagli in che mettono un povero galantuomo. Oh povero me! vedete se quelle due FIGURACCE dovevan proprio piantarsi sulla mia strada, e prenderla con me! Che c'entro io? Son io che voglio maritarmi? (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.1)

VIII.4.2. CASACCIA

V následujícím příkladu je jako *casaccia* označeno sídlo dona Rodriga, předtím pojmenované *palazzotto*. Bratr Kryštof odsud právě odchází poté, co se s donem Rodrigem ostře pohádal. Alterátem *casaccia* odkazuje Manzoni na morální ubohost don Rodriga a jeho okolí, které je v kontrastu s morální převahou bratra Kryštofa.

128. Uscito fuori, e voltate le spalle a quella CASACCIA, fra Cristoforo respirò più liberamente, e s'avviò in fretta per la scesa, tutto infocato in volto, commosso e sottosopra, come ognuno può immaginarsi, per quel che aveva sentito, e per quel che aveva detto. (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.6)

VIII.4.3. VITACCIA, CALZONACCI, RISATACCIE, OCCHIALACCI, STRADACCIA

Pejorativní tón dále nacházíme v následujících příkladech :

129. D'altra parte il martello continuo che mi pestava di dentro e la noia di quella VITACCIA¹¹⁸ poltra e bestiale mi rendevano incresciosa la quiete e mi congratulai d'aver trovato un appiglio a muovermi, a fare non foss'altro delle corbellerie. (NIEVO, *Confessioni di un Italiano*, 1984; cap.16)
130. Per passare la paura, mi ricordai che verso sera avevo superato un carretto di messicani, tirato da un mulo, carico che sporgeva, di fagotti, di balle di roba, di casseruole e di facce. Doveva essere una famiglia che andava a fare la stagione a San Bernardino o su di là. Avevo visto i piedi magri dei bambini e gli zoccoli del mulo strisciare sulla strada. Quei CALZONACCI bianco sporco sventolavano, il mulo sporgeva il collo, tirava. (Pavese, *La luna e i falò*, 1987; s.61)
131. All'ingresso dell'accampamento, fiancheggiarono una fila di baldacchini, sotto ai quali donne ricche e spesse, con lunghe vesti di broccato e i seni nudi, li accolsero con urla e RISATACCIE. (Calvino, *I nostri antenati*, 1960; s.11)
132. Forse, ecco, per quel che se ne poteva intravedere attraverso gli OCCHIALACCI spessi un dito dietro i quali si mimetizzava eternamente (pareva che lo facessero sudare: e veniva voglia di levarglieli), forse aveva occhi non male: occhi grigi, *d'acciaio*, da uomo forte. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.135)
133. La Pistoiese è sì una STRADACCIA, ma non solo per le velocità che vi si possono raggiungere, quanto per il cattivo stato di manutenzione in cui versa il manto stradale. (La Nazione, 9/1/2009)

¹¹⁸ *Vitaccia* je Zingeralli doložena jako alterát k *vita*, ale také v samostatném hesle s tímto významem: „vita dura, difficile, grama“.

VIII.5. K SUFIXU *-UCCIO*

Sufix *-uccio* má na význam 1) deminutivní s lichotným (*vezzeggiativo*) tónem; 2) spíše pejorativní.

VIII.5.1. STANZUCCIA

V následujícím příkladu se *stanzuccia* na první pohled tváří jako *vezzeggiativo*. Alfonsův pokoj byl však skutečně malý: „[...] la sua stanza in casa Lanucci era poco adatta a studiarci. Piccola, a mezzo occupata dal letto, di rado visitata dal sole, era disagiata e non era facile pensare su un tavolinetto rotondo di cui le quattro gambe non toccavano mai contemporaneamente il pavimento“ (Svevo, *Una vita*, 1964; cap.6).

134. Quando entrava in biblioteca o nella sua STANZUCCIA, egli usciva perfettamente dalla lotta; nessuno gli conteneva la sua felicità, egli non chiedeva nulla a nessuno. (Svevo, *Una vita*, 1964; cap.15)

VIII.5.2. CAPANUCCIA, CAPPELLUCCI

Někdy je poměrně obtížné určit, zda sufix prostředkuje pozitivní, či negativní hodnocení. V následujících příkladech nacházíme spíše negativní hodnocení, které ale sufix zároveň značně zmírňuje, jakoby jím mluvčí chtěl vyjádřit i shovívavost:

135. M'aveva portato a casa sua, una CAPANUCCIA un po' discosta, pulita, con la roba stessa; e discoremmo. (Calvino, *I nostri antenati*, 1960; s.46)
136. [...] guardavo ad uno ad uno, in giro, zii e cugini, gran parte dei quali, di lí a qualche anno, sarebbero stati inghiottiti dai forni crematori tedeschi, e non lo immaginavano, no certo, che sarebbero finiti cosí, e neppure io lo immaginavo, ma ciò nondimeno già allora, quella sera, anche se li vedevo tanto insignificanti nei poveri visi sormontati dai CAPPELLUCCI borghesi o incorniciati dalle borghesi permanenti, anche se li sapevo tanto ottusi di mente, tanto disadatti a valutare la reale portata dell'oggi e a leggere nel domani, già allora mi apparivano avvolti della stessa aura di misteriosa fatalità statuaria che li avvolge adesso, nella memoria; [...]. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.186-187)

VIII.5.3. IMPIEGATUCCIO

V následujícím příkladu je ale negativní hodnocení poměrně zřetelné¹¹⁹ :

137. Sarebbe ridivenuto l'umile IMPIEGATUCCIO di Maller e alle sue ire niuno avrebbe badato. (Svevo, *Una vita*, 1964; cap.16)

VIII.5.4. DEBITUCCIO

V následujícím úryvku má *debituccio* snížit význam dluhu, který Renzo přichází zaplatit donu Abbondiovi. Sufix *-uccio* zde Manzoni použil pravděpodobně proto, že *-etto* by neznělo příliš eufonicky a *-ino* by asi působilo nezvykle.

138. Sentite: tornerò o non tornerò: ho riscosso non so che danari, e venivo a saldar quel DEBITUCCIO che sapete: aveva qui venticinque belle berlinghe nuove; ma se non si può, pazienza: questi, so come spenderli, e tornerò quando n'abbia messi insieme degli altri. (Manzoni, *I Promessi sposi (1840)*, 1958; cap.7)

¹¹⁹ srov. Migliorini & Chiappelli (1967, s.237): „*Impiegatuccio* non vuol dire « impiegato piccolo », ma « impiegato di basso grado », e si usa con un certo disprezzo”

VIII.5.5. DIFETTUCCIO

V následujícím příkladu se pomocí sufixu *-uccio* notář Mascotti snaží snížit závažnost nemoci, kterou trpí Alfonsova matka. Sufix ale používá zcela nevhodně v poměrně závažné situaci. Jeho snaha zabránit tomu, aby se Alfonso vyděsil, tak právě kvůli tomuto kontrastu nemá úspěch.

139. Poi con aspetto indifferente e tutto occupato a guardarsi il cappellone di felpa bianco che s'era levato di testa, disse: - Sua madre non sta del tutto bene!
Alfonso lo guardò attentamente e titubante. L'aspetto indifferente di Mascotti era sincero? Commosso chiese:
- Che cosa ha?
- Un DIFETTUCCIO al cuore, non batte regolarmente, a quanto ne dice il medico, - rispose Mascotti che credeva di aver trovato la forma più mite per definire la grave malattia. (Svevo, *Una vita*, 1964; cap.16)

VIII.6. K SUFIXŮM *-ELLO* A *-(U)OLO*¹²⁰

VIII.6.1. ORTICELLO, FINESTRELLA, CHIESUOLA, CONTADINELLA, PORTICCIUOLO

Oba tyto sufixy mají deminutivní význam, který je někdy doprovázen lichotným (*vezzeggiativo*) podtónem :

140. [...] ma, alzando gli occhi, vide Perpetua che camminava dinanzi a lui, ed entrava in un ORTICELLO pochi passi distante dalla casa. (Manzoni, *I Promessi sposi* (1840), 1958; cap.2)
141. Due finestre del mezzanino, a livello della della terrazza da cui si scendeva nel parco, erano già illuminate, e luce elettrica filtrava anche di lassù, dall'unica, altissima FINESTRELLA che si apriva poco sotto la sommità della toretta terminale. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.144)
142. Poi Alfonso passava per il ridente San Giovanni con le sue case sparse, la sua CHIESUOLA bianca, di settimana vuota e abbandonata, di domenica tanto piena che tutti i devoti non ci capivano e le CONTADINELLE vestite di lana nera marginata di larghe fascie di seta azzurra o rossa ingombravano il piccolo piazzale e facevano le loro devozioni all'aperto. (Svevo, *Una vita*, 1964; cap.8)
143. Da quel minuscolo PORTICCIUOLO, delimitato tutt'intorno da un muschioso sedile di cotto rosso, era probabile si salpasse, in antico, per raggiungere e il Po et la Fossa del Castello. (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; s.112)

VIII.6.2. GRASSOTTELLA

V následujícím příkladu sufix *-ella* zmírňuje již alterované adjektivum *grassotta*:

144. E decise d'innamorarsi di Pamela, che GRASSOTTELLA o scalza, con indosso una semplice vesticciuola rosa, se ne stava bocconi sull'erba, dormicchiando, parlando con le capre e annusando i fiori. (Calvino, *I nostri antenati*, 1960; s.38)

VIII.6.3. SUFIXY *-ETTO* A *-UOLO* VE STARŠÍ POEZII: FONTANELLA, PRATELLO, RAMICELLO, VENTICELLO, VECCHIEREL, FAMIGLIUOLA, NAVICELLA, LITTICCIUOL

Podobně jako sufix *-etto* necházíme také sufixy *-ello* a *-(u)olo* ve starší poezii (viz také ukázky z Cavalcantiho a Folgora da San Gimignano citované výše):

¹²⁰ Jak jsme již zmínili výše, sufix *-(u)olo* se často vyskytuje v kombinaci se sufixem *-iccio*, s nímž vytváří sufixální řetězec *-icci(u)olo*. V Zingarelli je pro alteráty na *-icci(u)ol/-icci(u)ola* doloženo 57 výskytů (viz výše, podkap. VI.3.), např. *borghicciolo*, *campicciolo*, *festicciuola*, *fiumicciolo*, *monticciolo*, *muricci(u)olo*, *orticciolo*, *ossicciuolo*, *servicciuola*, † *terricci(u)ola*, *torricci(u)ola*, *vermicciuolo*, *vesticci(u)ola*, atd.

145. Ciascuna fresca e dolce FONTANELLA
(Cavalcanti, *Rime*, 1986; 44)
146. Intorn'ad una fonte, in un PRATELLO
di verdi erbette pieno e di bei fiori,
sedean tre angiolette, i loro amori
forse narrando, e a ciascuna 'l bello
viso adombrava un verde RAMICELLO
ch'i capei d'or cingea, al qual di fuori
e dentro insieme i dua vaghi colori
avolgeva un suave VENTICELLO.
(Boccaccio, *Rime*, 1992; parte 1,1)
147. Movesi il VECCHIEREL canuto et bianco
del dolce loco ov' à sua età fornita
et da la FAMIGLIUOLA sbigottita
che vede il caro padre venir manco;
(Petrarca, *Canzoniere*, 1996; 16)
148. regg' anchor questa stanca NAVICELLA
(Petrarca, *Canzoniere*, 1996; 206)
149. O LETTICCIUOL che requie eri et conforto
(Petrarca, *Canzoniere*, 1996; 234)

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo podat co možná nejúplnější obraz o alteraci v italštině, o užívaných sufixech, o jejich významu a frekvenci použití. Nepřísluší nám hodnotit, do jaké byl tento náš pokus úspěšný. Na tomto místě si však dovolíme shrnout poznatky, ke kterým jsme dospěli studiem odborné literatury, analýzou značného množství dokladů, prací s elektronickými slovníky a korpusy a vlastní excerpací.

Podstatou alterace je specifická změna významu základového slova, k níž dochází prostřednictvím specifických sufixů: základní význam základového slova přitom zůstává zachován, připojuje se k němu pouze určitá nuance, nebo - v některých případech - zvláštní pragmatický význam. Např. od slova *ragazzo* lze vytvořit (mimo jiné) následující alteráty: *ragazzino*, *ragazzetto*, *ragazzotto*, *ragazzone*, *ragazzaccio*. *Ragazzino* a *ragazzetto* jsou deminutiva; intenzita deminuce je však u *ragazzino* větší než u *ragazzetto*. *Ragazzotto* je na půl cesty mezi deminutivem a augmentativem. *Ragazzone* je pak augmentativum a *ragazzaccio* pejorativum. Na sémantické úrovni lze modifikaci alteračním sufixem přirovnat k modifikaci adjektivem. Bylo by tedy možno parafrázovat například takto: *ragazzino*, „velmi malý chlapec“; *ragazzetto*, „malý chlapec“; *ragazzotto*, „větší chlapec“; *ragazzone*, „velký chlapec“; *ragazzaccio*, „nevychovaný chlapec“. Tyto parafráze jsou abstraktní a mají pouze ilustrovat povahu alterace. Každý ze zmiňovaných alterátů by podle kontextu mohl nabýt jiného významu (např. lichotného, či pejorativního), nemluvě o významech pragmatických.

Alteraci podléhají nejčastěji substantiva. Alterovat je však možné také jiné slovní druhy: adjektiva, adverbia, zájmena, zvolání a číslovky. Zvláštní účinek mají alterační sufixy v případě sloves: zde dochází k modifikaci vidu (např. *cantare* → *canterellare*, *fischiare* → *fischiettare*, *piangere* → *piangiucchiare*).

Od tzv. živých alterátů je třeba odlišit alteráty lexikalizované: např. *spazzolino*, „zubní kartáček“; *telefonino* „mobilní telefon“; *messaggino* „zpráva zaslaná prostřednictvím mobilního telefonu, SMS zpráva“. Toto odlišení však může leckdy být obtížné. I lexikalizované alteráty mohou v některých případech ještě fungovat jako alteráty živé. Lexikalizace navíc může mít různou úroveň. I některé z výše zmíněných alterátů od *ragazzo* jsou ve slovníku doloženy s lexikalizovanými významy; ty však nejsou příliš vzdáleny od původního významu těchto alterátů. Dále je od tzv. živých alterátů třeba odlišit formace, které jako alteráty jen vypadají, ve skutečnosti jsou to ale slova odvozená: např. *mangione*, „jedlík“; *accendino*, „zapalovač“; *repubblichino*, „stoupenec Italské sociální republiky (*Repubblica sociale italiana*)“; *poliziotto*, „policista“.

Alteráty se tradičně dělí do následujících čtyř skupin podle jejich sémantiky: deminutiva, augmentativa, slova lichotná (*vezzeggiativi*) a pejorativa. Toto dělení je poměrně problematické: slovníky současné italštiny zařazují mnohé alterační sufixy i do tří ze čtyř zmíněných kategorií. Význam alterátu totiž v poslední instanci určuje až kontext, v němž je použit. Proto např. *lettuccio* může být deminutivem, slovem lichotným (*vezzeggiativo*), nebo pejorativem. O deminutivech lze obecně říci, že poměrně snadno nabývají lichotného, nebo pejorativního tónu.

Někteří autoři upozorňují na to, že kromě čtyř základních významů (deminutivního, augmentativního, lichotného a pejorativního) nesou alteráty také jistý emocionální obsah. To však platí pouze v některých případech. Jiní autoři zase tvrdí, že alterátům je společné to, že mluví jejich užitím vyjadřuje své individuální hodnocení skutečnosti. Z tohoto důvodu nemusí být adresátovi vždy zřejmé, co přesně mluví alterátem míní: např. (mluvčí) *Maria è grassina*. – (adresát) *Cosa intendi per grassina?* Mluví je v takovém případě nucen nahradit alterát objektivnějšími výrazy: *Eh, un po' / piuttosto grassa!* nebo *Ah, pesa almeno 65 chili*.

Ani to však neplatí vždy. Alteráty totiž necházíme i v jazyce, který má ambici být objektivní. V tomto případě jsou ale - zdá se - používány jen u takových slov a v takovém kontextu, aby o jejich interpretaci nebylo pochyb.

Nejfrekventovanějšími deminutivními sufixy jsou: *-ino* (*alberghino*), *-etto* (*giardinetto*), *-ello* (*finestrella*), *-uccio* (*impiegatuccio*), a *-(u)olo* nebo také *-icci(u)olo* (*famigli(u)ola*, *stradicci(u)ola*). Připomínáme však, že tyto sufixy mohou snadno nabýt významu lichotného, či pejorativního (nebo různé jiné významové odstíny). Dominantním augmentativním sufixem je *-one* (*librone*); i tento sufix však může nabývat jiných významů, zejména pejorativního. Dominantním pejorativním sufixem je *-accio* (*casaccia*). Sufix *-otto* (*isolotto*), který nepatří k nejproduktivnějším, je na pomezí mezi deminutivem a augmentativem; může však mít i jiné významy. Mezi relativně frekventovanými sufixy zmiňme ještě *-onzolo* (*mediconzolo*), *-ucolo* (*avvocatucolo*), *-uncolo* (*ladruncolo*), *-icchio* (*governicchio*) a dále pak *-occio* (*grassoccio*), *-iccio* (*massiccio*), *-astro* (*olivastro*), které se pojí převážně s adjektivy.

Místo sufixů *-accio*, *-occio* a *-uccio* se mimo Toskánsko lze setkat s těmito variantami: *-azzo* (*amorazzo*), *-ozzo* (*predicozzo*), *-uzzo* (*occhiuzzo*). Tyto ne-toskánské varianty nicméně nelze se sufixy toskánskými volně zaměňovat; mohou také mít mírně odlišný význam

Mezi ostatní alterační sufixy patří: *-acchio* (*cerracchio*), *-aglia* (*gentaglia*), *-ame* (*culturame*), *-atto* (*orsatto*), *-iciattolo* (*fiumiciattolo*), *-igno* (*dolcigno*), *-ognolo* (*verdognolo*).

Význam každého alterátu je třeba za všech okolností vyvozovat přímo z kontextu. Obecná charakteristika sufixu může být jen pomocným návodem, který se může ukázat jako nesprávný.

Sémantická interpretace alteračních sufixů nemusí vždy plně vystihnout jejich význam. V některých případech je nutná interpretace pragmatická. Alterační sufixy mohou plnit zvláštní funkci v mluvních aktech (v žádosti, v poděkování, v omluvě, v dotazu, atd.); sufixy zde mohou být součástí specifické strategie mluvčího, který jejich užitím může snáze dosáhnout například toho, že adresát vyhoví jeho žádosti. Dále mohou alterační sufixy vyjadřova postoj mluvčího (např. hravost, vtipkování, ironii, *understatement*, atd.).

Pro výběr správného alteračního sufixu je nutná dobrá znalost historicky ustáleného úzu. Nejproduktivnější sufix *-ino* není vždy ten nejužívanější (srov. např. *casetta* či *stanzetta*: korespondující alteráty na *-ino* - *casina* a *stanzino*, *stanzina* - jsou sice užívány, jejich výskyt je však mnohem méně častý než u *casetta* a *stanzetta*). Tento úzus není možné předpovědět a je nutné se jej naučit v kontaktu s jazykem, psaným i mluveným. Při výběru sufixu je dále nutno brát ohled na efonii utvořeného alterátu: formace jako *grottetta* nebo *giardinino* nejsou užívány pro jejich nelibozvučnost.

Studiem dokladů z nejstaršího období italského jazyka jsme zjistili, že mezi prvními užívanými alteračními sufixy byly *-etto*, *-ello* a v omezené míře také *-uolo*. Tyto sufixy se poprvé ve větší míře objevují v poezii, např. u Cavalcantiho, Folgora da San Gimignano, Danta, Cina da Pistoia či u Petrarkey (např. *cittadetta*, *fontanetta*, *fontanella*, *fiumicelli*, *praticelli*, *boschetto*, *gentiletto*, *ballatetta*, *spiritello*, *pasturella*, *gentiluzza*, *cameretta*, *casetta*, *erbeta*, *lagrimetta*, *navicella*, *letticciuol*). Sufix *-ino* se poprvé ve větší míře objevuje až u Boccaccia, avšak v jeho próze - v *Decameronu* (např. *coltellino*, *fanciullino*, *casettina*) -, nikoli v jeho poezii. Pro lepší pochopení dnešního úzu by bylo přínosné zkoumat, jak se tento úzus vyvíjel od nejstaršího období, případně jak souvisel s alteračními formacemi v latině, jimiž mohli být starší autoři inspirováni.

PŘÍLOHA: ALTERÁTY V KRÁSNÉ LITERATUŘE (PŘÍKLADY U VYBRANÝCH AUTORŮ)¹²¹

AUTOR	PŘÍKLADY
Guittone d'Arezzo	<i>piccioletto, volpone, arboscel</i>
Cavalcanti	<i>boschetto, gentiletto, ballatetta, spiritello, fontanella, pasturella, gentiluzza</i>
Folgore da San Gimignano	<i>cittadetta, fontanetta, montagnetta, giornatella, fiumicelli, praticelli, belluccia, picciuolo</i>
Dante	<i>augelletto, giovanetto, ruscelletto, snelletto, femminetta, fogliette, nuvoletta, parolette, vallone, cattivello, fiammella, navicella, ramichel</i>
Petrarca	<i>leggiadretto, barchetta, cameretta, casetta, erbetta, lagrimetta, amorosette, vecchierel</i>
Boccaccio	<i>coltellino, fanciullino, casettina, albergetto, bastonetto, giardinetto, poderetto, cosetta, finestretta, stalletta, tavoletta, scarpette, farsettaccio, amorazzo, popolazzo, campicello, ladroncello, orticello, pensieruzzo, letticiuolo</i>
Ariosto	<i>borghetto, dottoraccio, uccellaccio, volpaccia</i>
Metastazio	<i>languidetto, sospiretto, umidetta, immaginette, tenerella</i>
Goldoni	<i>bicchierino, cagnolino, libriccino, tavolino, poverina, testolina, poverazzo</i>
Manzoni	<i>lumicino, murettino, confusetto, servizietto, signorona, castellaccio, villanaccio, manieraccia, pauraccia, seggiolaccia, paesello, tirannello, fastidiuccio, pentimentuccio, viuzza, famigliola, grassotto, palazzotto, ragazzotto</i>
Tozzi	<i>tavolincino, strisciolina, canettaccio, coltellaccio, borghesuccio, visuccio, casuccia</i>
Svevo	<i>appartamentino, lettino, bruttina, vocina, romanzetto, occhiataccia, passioncella, pioggerella, riputazioncella, impiegatuccio, maluccio, stanzuccia, contadinotto, malaticcio</i>
Calvino ¹²²	<i>risataccia, meschinetto, grassottella, sporcacioni, lumachina, ladruncolo</i>
Bassani ¹²³	<i>bimbetta, negozietto, cittaduzza, porticciuolo, macchinone, bronchitina, libellaccio, cappelluccio, momentino</i>

¹²¹ Není-li uvedeno jinak, pocházejí citované příklady z *LIZ 4.0*.

¹²² Calvino, *I nostri antenati*, 1960; ss.11, 17, 38, 45, 81, 100

¹²³ Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 1962; ss.12, 92, 97, 112, 118, 149, 183, 187, 278

BIBLIOGRAFIE

CITOVANÁ A KONZULTOVANÁ LITERATURA

ALONSO, Amado (1967). "Noción, emoción, acción y fantasía en los diminutivos" in *Estudios lingüísticos. Temas españoles* (tercera edición). Madrid: Gredos; s.161-189.

BRUCE GAARDER, A. (1966). "Los llamados diminutivos y aumentativos en el español de México", *Publications of the Modern Language Association* 81/7; s.585-595.
<<http://www.jstor.org/stable/461214>>

D'ANGELIS, Antonella & MARIOTTINI, Laura (2006). "La morfopragmática de los diminutivos en español y en italiano" in *Actas del XXXV Simposio Internacional de la Sociedad Española de Lingüística*, editadas por Milka Villayandre Llamazares, León, Universidad de León, 2006; s.358-378. <<http://www3.unileon.es/dp/dfh/SEL/actas.htm>>

DARDANO, Maurizio & TRIFONE, Pietro (1989). *Grammatica italiana con nozioni di linguistica* (seconda edizione). Bologna: Zanichelli.

DRESSLER, Wolfgang U. & MERLINI BARBARESI, Lavinia (1994). *Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German, and Other Languages*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

DROSDOWSKI, Günther et al. (1984). *Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim/Wien/Zürich: Bibliographisches Institut.

FORNACIARI, Raffaello (1882). *Grammatica italiana dell'uso moderno* (seconda edizione). Firenze: Sansoni.

FORNACIARI, Raffaello (1881). *Sintassi italiana dell'uso moderno*. Firenze: Sansoni.
[Ristampa anastatica Firenze 1974]
<<http://www.mauriziopistone.it/testi/sintassi/frontespizio.html>>

GRANDI, Nicola (1998). "Sui suffissi diminutivi", *Lingua e Stile* 33/4; s.627-653.
<<http://www.grandionline.net/nicola/pubblicazioni>>

HAMPLOVÁ, Sylva (2004). *Mluvnice italštiny*. Praha: Leda.

HAMPLOVÁ, Sylva (1996). *Stručná mluvnice španělštiny*. Praha: Academia.

HASSELROT, Bengt (1957). *Etudes sur la formation diminutive dans les langues romanes*. (Uppsala universitets årsskrift 1957:11). Uppsala: A.-B. Lundequistska bokhandeln / Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

KÜHNER, Raphael & HOLZWEISSIG, Friedrich (1994). *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, erster Teil, *Elementar-, Formen- und Wortlehre*. Hannover: Verlag Hahnsche Buchhandlung. [unveränderter Nachdruck der 2. Auflage, Hannover, 1912]

LEPSCHY, Anna Laura & Giulio (2002). *La lingua italiana. Storia, varietà d'uso, grammatica*. Milano: Bompiani.

LUCIANI, Vincent (1943). "Augmentatives, Diminutives and Pejoratives in Italian", *Italica* 20/1; s.17-29. <<http://www.jstor.org/stable/476682>>

MERLINI BARBARESI, Lavinia (2004). "Alterazione" in GROSSMANN, Maria & RAINER, Franz (a cura di). *La formazione delle parole in italiano*. Tübingen, Niemeyer; s.264-292.

MIGLIORINI, B. & CHIAPPELLI, F. (1967). *Lingua e stile. Grammatica, lessico, stilistica, versificazione, breve guida al comporre. Per le prime classi degli istituti tecnici e magistrali*. Firenze: Le Monnier.

MOISE, Giovanni (1867). *Grammatica de la lingua italiana* (3 vol.). Venezia : Grimaldo. <<http://www.bdcrusca.it>>

NECKER, Heike (2005). "Suffissi alterativi e restrizioni" in GROSSMANN, M. & THORNTON, A.M. (a cura di). *La formazione delle parole. Atti del XXVII Congresso Internazionale di Studi della Società di Linguistica Italiana. L'Aquila, 25-27 settembre 2003*. Roma: Bulzoni; s.389-405.

RODINÒ, Leopoldo (1856-1857). *Grammatica novissima della lingua italiana. Per uso del liceo arcivescovile e de' seminari di Napoli* (3 vol.). Napoli: dalla Tipografia Trani. <<http://www.bdcrusca.it>>

ROHLFS, Gerhard (1969). *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti, III. Sintassi e formazione delle parole*. Torino: Einaudi. [it. překlad *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten, III. Syntax und Wortbildung*. Bern: Francke, 1954]

SALVI, Giampaolo & VANELLI, Laura (2004). *Nuova grammatica italiana*. Bologna: il Mulino.

SERIANNI, Luca [con la collaborazione di Alberto CASTELVECCHI] (1988). *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria. Suoni, forme, costrutti*. Torino: UTET.

ŠLOSAR, Dušan (1995). "Slovotvorba" in *Průruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny; s.109-225.

ŠTICHAUER, Pavel (2007). *Tvoření slov v současné italštině*. Praha: Karolinum.

TEKAVČIĆ, Pavao (1972 / 1980). *Grammatica storica dell'italiano, III. Lessico*. Bologna: il Mulino.

TRABALZA, Ciro & ALLODOLI, Ettore (1934). *La grammatica degl'Italiani* (terza edizione). Firenze: Le Monnier.

PRAMENY

A. SLOVNÍKY A ELEKTRONICKÉ ZDROJE

CORIS/CODIS <http://corpora.dslo.unibo.it/coris_ita.html>

Corpus del *Lessico di frequenza dell'italiano parlato* (Corpus LIP)
<<http://languageserver.uni-graz.at/badip>>

Factiva <www.factiva.com>

Google <www.google.com>

LIZ 4.0. *Letteratura italiana Zanichelli. CD-ROM dei testi della letteratura italiana*, a cura di Pasquale STOPPELLI ed Eugenio PICCHI. Bologna: Zanichelli, 2001.¹²⁴

La Repubblica Corpus <<http://sslmit.unibo.it/repubblica>>

SABATINI, Francesco & COLETTI, Vittorio. *Il Sabatini Coletti. Dizionario della Lingua Italiana*. 2006. CD-ROM. Milano: Rizzoli Larousse, 2005.

Il Tesoro della Lingua Italiana delle Origini (TLIO) <<http://tlio.oivi.cnr.it/TLIO>>

Il Vocabolario degli Accademici della Crusca. Venezia: 1612.
<<http://vocabolario.signum.sns.it>>

ZINGARELLI, Nicola. *Lo Zingarelli 2007. Vocabolario della lingua italiana*. CD-ROM. Bologna: Zanichelli, 2006.

B. KRÁSNÁ LITERATURA

BASSANI, Giorgio. *Il giardino dei Finzi-Contini*. Torino, Einaudi 1962.

BOCCACCIO, Giovanni. *Decameron* in *Tutte le opere di G. Boccaccio*, IV. Milano: Mondadori, 1976. [LIZ 4.0]

BOCCACCIO, Giovanni. *Rime* in *Tutte le opere di G. Boccaccio*, V, t.1. Milano: Mondadori, 1992. [LIZ 4.0]

CALVINO, Italo. *I nostri antenati*. Torino: Einaudi, 1960.

CAPUANA, Luigi. *Marchese di Roccaverdina*. Milano: Mondadori, 1991. [LIZ 4.0]

CAPUANA, Luigi. *Giacinta e altri racconti*. Firenze: Vallecchi, 1972. [LIZ 4.0]

CAVALCANTI, Guido. *Rime*. Torino: Einaudi, 1986. [LIZ 4.0]

CINO DA PISTOIA. *Poesie* in *Poeti del Dolce stil nuovo*. Firenze: Le Monnier, 1969. [LIZ 4.0]

---

¹²⁴ Tento zdroj v textu zkráceně označujeme jako LIZ 4.0.

- FOLGORE DA SAN GIMIGNANO. *Sonetti in Poeti giocosi del tempo di Dante*. Milano: Rizzoli: 1956. [LIZ 4.0]
- DE MARCHI, Emilio. *Arabella*. Milano: Mondadori, 1960. [LIZ 4.0]
- DE MARCHI, Emilio. *Demetrio Pianelli*. Milano: Garzanti, 1991. [LIZ 4.0]
- MANZONI, Alessandro. *Fermo e Lucia in I Promessi sposi. I. Fermo e Lucia. Appendice storica su la colonna infame*. Torino: Einaudi: 1971. [LIZ 4.0]
- MANZONI, Alessandro. *I Promessi sposi*. (Commento critico di Luigi RUSSO). Firenze: La Nuova Italia, 1967.¹²⁵
- MANZONI, Alessandro. *I Promessi sposi (1827) in Tutte le opere, II, t.II*. Milano: Mondadori: 1954. [LIZ 4.0]
- MANZONI, Alessandro. *I Promessi sposi (1840) in Tutte le opere di A.Manzoni, II, t.I*. Milano: Mondadori, 1958. [LIZ 4.0]
- NIEVO, Ippolito. *Confessioni di un Italiano*. Milano: Garzanti, 1984. [LIZ 4.0]
- Novellino*. Genova: Fratelli Bozzi, 1970. [LIZ 4.0]
- PAVESE, Cesare. *La luna e i falò*. Milano: Mondadori, 1987.
- PETRARCA, Francesco. *Canzoniere*. Milano: Mondadori, 1996. [LIZ 4.0]
- PIRANDELLO, Luigi. *Donna Mimma in Novelle per un anno*. Milano: Mondadori, 1985-1990. [LIZ 4.0]
- ROVANI, Giuseppe. *Cento anni*. Firenze:Vallecchi, 1972. [LIZ 4.0]
- SVEVO, Italo.*La coscienza di Zeno in Romanzi*. Milano: Dall'Oglio, 1964. [LIZ 4.0]
- SVEVO, Italo. *Una vita in Opere*. Milano: Dall'Oglio, 1964. [LIZ 4.0]
- VERGA, Giovanni. *Don Candeloro & C. in Tutte le novelle*. Milano: Mondadori, 1990. [LIZ 4.0]
- VERGA, Giovanni. *Mastro-don Gesualdo in I grandi romanzi*. Milano: Mondadori, 1987. [LIZ 4.0]

---

¹²⁵ Jedná se o vydání z roku 1840.

C. TIŠTĚNÁ MÉDIA¹²⁶

Corriere della Sera

L'Espresso

Il Giornale

La Nazione

La Repubblica

Il Resto del Carlino

La Stampa

---

¹²⁶ Všechna tištěná média jsou citována podle databáze *Factiva*.

ABSTRACT

Alteration : Diminutives and Augmentatives in Contemporary Italian

The aim of this paper is to offer a complete picture of alteration in Italian, of the suffixes used, their meaning, and the frequency of their use. Apart of the necessary technical literature, we have employed the following work tools: electronic dictionaries (*Lo Zingarelli 2007*, *Sabatini Coletti 2006*, *Il Vocabolario degli Accademici della Crusca*), corpora (*CORIS*, *La Repubblica*) and text databases (*Letteratura italiana Zanichelli 4.0*, *Factiva*). We have also made use of examples manually excerpted from literary texts.

The paper is structured into two basic parts. The first part (chapters I to V) is rather theory-focused and its aim is to present the actual knowledge on alteration in Italian. In chapter I we describe basic proprieties of alteration and demonstrate them on examples. In chapters II and III we study the semantics of alteration, first in general, then with regard to the single alterative suffixes. We draw up a very complete list of alterative suffixes and provide their characteristics, we attempt to systemize the suffixes according to their meaning, and we investigate historical background of some suffixes. Chapter IV deals with suffix accumulation and with interfixes. In chapter V we investigate pragmatic meanings of alterative suffixes and also those of interfixes.

The second part of the paper (chapters VI to VIII) is focused on the verification, demonstration and correction of the findings presented in the first part. In chapter VI we examine the productivity of alterative suffixes, exploiting the *Zingarelli 2007* dictionary. In chapter VII we study the frequency of use of single alteratives within selected alterative paradigms, exploiting the above mentioned corpora and text databases. In chapter VIII we provide commented examples for each of the most productive suffixes; our examples are drawn from printed media and from literary texts.

Let us now sum up our conclusions.

The essence of alteration lies in a specific meaning change operated on the base word and provided by specific suffixes: the basic meaning of the base remains unaltered, but is enriched by a certain nuance and – in some cases – by pragmatic meaning. For example, the word *ragazzo* allows (among others) the following alteratives: *ragazzino*, *ragazzino*, *ragazzino*, *ragazzino*, *ragazzino*. *Ragazzino* and *ragazzino* are diminutives, but the diminution intensity is greater in *ragazzino* than in *ragazzino*. *Ragazzino* is in between a diminutive and an augmentative. *Ragazzino* is an augmentative, and *ragazzino* a pejorative. On a semantic level, alteration can be compared to adjectival modification. So, the above mentioned alteratives could be paraphrased in the following manner: *ragazzino*, “a very little boy”; *ragazzino*, “a little boy”; *ragazzino*, “a moderately big boy”; *ragazzino*, “a big boy”; *ragazzino*, “an ill-mannered boy”. These are only examples of possible paraphrases. Each of these alteratives could acquire a different meaning, depending in the context, not to mention possible pragmatic meanings.

According to their semantics, alteratives are traditionally divided into four following categories: diminutives, augmentatives, *vezzeggiativi* (alteratives formed with a suffix of endearment) and pejoratives. This division is problematic: Italian dictionaries describe many alterative suffixes as belonging to up to three of these four categories. Actually, it is the context that determines the exact meaning of every alterative. This is why *lettuccio*, for example, can be a diminutive, an augmentative or a *vezzeggiativo*.

The most frequent diminutive suffixes are the following (in parentheses we provide examples of alteratives formed with each of the suffixes): *-ino* (*alberghino*), *-etto* (*giardinetto*), *-ello* (*finestrella*), *-uccio* (*impiegatuccio*), and *-(u)olo* or *-icci(u)olo*

(*famigli(u)ola*, *stradicci(u)ola*). The dominant augmentative suffix is *-one* (*librone*); the dominant pejorative suffix *-accio* (*casaccia*). The suffix *-otto* (*isolotto*) is situated on the borderline between a diminutive and an augmentative. Let us mention other relatively frequent suffixes: *-onzolo* (*mediconzolo*), *-ucolo* (*avvocatucolo*), *-uncolo* (*ladruncolo*), *-icchio* (*governicchio*), and then *-occio* (*grassoccio*), *-iccio* (*massiccio*), *-astro* (*olivastro*), which are used to modify mostly adjectives.

Outside Tuscany the suffixes *-accio*, *-occio* and *-uccio* may be replaced by the following variants: *-azzo* (*amorazzo*), *-ozzo* (*predicozzo*), *-uzzo* (*occhiuzzo*).

Other alterative suffixes are: *-acchio* (*cerracchio*), *-aglia* (*gentaglia*), *-ame* (*culturame*), *-atto* (*orsatto*), *-iciattolo* (*fiumiciattolo*), *-igno* (*dolcigno*), *-ognolo* (*verdognolo*).

The meaning of any alterative is to be drawn directly from the context in which the alterative is used. General characteristics of the suffix may only serve as a mere guideline, which may not lead to a correct result.

Semantic interpretation of alterative suffixes may not always be sufficient to capture their entire meaning. In some cases, pragmatic interpretation is necessary. In fact, alterative suffixes can assure specific functions in speech acts (requests, assessments, apologies, thanks, etc.) and can express various attitudes of the speaker (playfulness, emotion, irony, understatement, etc.).

In order to choose the correct suffix when forming an alterative, it is necessary to be familiar with the historically fixed usage. Even though *-ino* is the most productive suffix, within some paradigms, it is not the most frequently used one (cf. e.g. *casetta* and *stanzetta*: the corresponding alteratives on *-ino* – *casina* and *stanzino*, *stanzina* – are used with a much lower frequency than the forms *casetta* and *stanzetta*). Usage is, here, unpredictable and has to be learnt in contact with the language, written or spoken. When choosing the suffix, one has to consider euphony: forms like *grottetta* or *giardinino* are not used because euphony is not respected here.

Studying the early Italian texts, we have found out that *-etto*, *-ello* and – in a lesser degree – *-uolo* belong among the first alterative suffixes used. These suffixes first appear in a greater extent in poetry of the 13th and the 14th centuries, for example in Cavalcanti, Folgore da San Gimignano, Dante, Cino da Pistoia and Petrarch (e.g. *cittadetta*, *fontanetta*, *fontanella*, *fiumicelli*, *praticelli*, *boschetto*, *gentiletto*, *ballatetta*, *spiritello*, *pasturella*, *gentiluzza*, *cameretta*, *casetta*, *erbetta*, *lagrimetta*, *navicella*, *letticciuol*). The suffix *-ino* first appears in a greater extent only in Boccaccio, in his prose – in the *Decameron* (e.g. *coltellino*, *fanciullino*, *casettina*) –, but not in his poetry. For a better understanding of the contemporary usage, it would be fruitful to investigate the usage evolution from the early period of the Italian language, and perhaps to study the relation of the early usage and alterative forms in Latin, which may have served as inspiration to the writers of the early period.

RIASSUNTO

Alterazione : i diminutivi e gli accrescitivi dell'italiano contemporaneo

Lo scopo di questo lavoro è quello di fornire un quadro completo dell'alterazione in italiano, dei suffissi usati, del loro significato e della loro frequenza d'uso. Oltre all'indispensabile letteratura scientifica, abbiamo impiegato i seguenti strumenti di lavoro: dizionari elettronici (*Lo Zingarelli 2007*, *Sabatini Coletti 2006*, *Il Vocabolario degli Accademici della Crusca*), corpora (*CORIS*, *La Repubblica*) e banche dati testuali (*Letteratura italiana Zanichelli 4.0*, *Factiva*). Abbiamo altresì manualmente spogliato dei testi letterari.

Il nostro lavoro è strutturato fondamentalmente in due parti. La prima parte (capitoli da I a V) è di impostazione eminentemente teorica e il suo scopo è quello di presentare le conoscenze attuali sull'alterazione in italiano. Nel capitolo I descriviamo le proprietà fondamentali dell'alterazione e le dimostriamo con esempi. Nei capitoli II e III studiamo la semantica dell'alterazione, prima in generale, poi con riguardo ai singoli suffissi alterativi. Stendiamo una lista completa dei suffissi alterativi e forniamo le loro caratteristiche, cerchiamo di organizzare i suffissi in un sistema a seconda del loro significato, ed esaminiamo la storia dell'uso di alcuni suffissi. Nel capitolo IV ci interessiamo alle questioni riguardanti il cumulo di suffissi e gli interfissi. Nel capitolo V esaminiamo i significati pragmatici dei suffissi alterativi e degli interfissi.

La seconda parte del nostro lavoro (capitoli da VI a VIII) è di impostazione eminentemente pratica e il suo scopo è quello di verificare, dimostrare e completare i dati presentati nella parte prima. Nel capitolo VI studiamo la produttività dei suffissi alterativi, impiegando *Lo Zingarelli 2007*. Nel capitolo VII studiamo la frequenza d'uso dei singoli alterati nell'ambito di alcuni paradigmi alterativi scelti, impiegando i corpora e le banche dati testuali soprammenzionati. Nel capitolo VIII forniamo, per i suffissi più produttivi, esempi commentati, tratti dalla stampa e dai testi letterari.

Riassumiamo ora le nostre conclusioni.

L'essenza dell'alterazione consiste in uno specifico cambiamento di significato operato sulla base da suffissi specifici: il significato fondamentale della base rimane inalterato, ma viene arricchito da una certa sfumatura e, in alcuni casi, da un significato pragmatico. Ad esempio, a partire dalla base *ragazzo* si possono formare (tra gli altri) gli alterati seguenti: *ragazzino*, *ragazzetto*, *ragazzotto*, *ragazzone*, *ragazzaccio*. *Ragazzino* e *ragazzetto* sono diminutivi, però l'intensità della diminuzione è più grande in *ragazzino* che in *ragazzetto*. *Ragazzetto* è a cavallo tra un diminutivo e un accrescitivo. *Ragazzone* è un accrescitivo, e *ragazzaccio* un peggiorativo. A un livello semantico, l'alterazione può essere paragonata alla modificazione aggettivale. Dunque, i soprammenzionati alterati potrebbero essere parafrasati in maniera seguente: *ragazzino*, "un ragazzo molto piccolo"; *ragazzetto*, "un piccolo ragazzo"; *ragazzotto*, "un ragazzo piuttosto grande"; *ragazzone*, "un grande ragazzo"; *ragazzaccio*, "un ragazzo maleducato". Si tratta soltanto di esempi di parafrasi possibili. Tutti questi alterati potrebbero acquistare un significato diverso a seconda del contesto, o potrebbero essere usati con varie funzioni pragmatiche.

In funzione della loro semantica, gli alterati vengono tradizionalmente suddivisi nelle quattro categorie seguenti: diminutivi, accrescitivi, vezzeggiativi e peggiorativi. Questa divisione è problematica : i dizionari descrivono molti suffissi come appartenenti persino a tre delle quattro categorie. Infatti, è il contesto a determinare in ultima analisi il significato esatto di ogni alterato. Così *lettuccio*, ad esempio, può essere un diminutivo, un accrescitivo o un vezzeggiativo.

I suffissi diminutivi più frequenti sono i seguenti (tra parentesi forniamo esempi di alterati formati dai signoli suffissi): *-ino* (*alberghino*), *-etto* (*giardinetto*), *-ello* (*finestrella*), *-uccio* (*impiegatuccio*), e *-(u)olo* o *-icci(u)olo* (*famigli(u)ola*, *stradicci(u)ola*). Il dominante suffisso accrescitivo è *-one* (*librone*); il dominante suffisso peggiorativo *-accio* (*casaccia*). Il suffisso *-otto* (*isolotto*) si situa al confine tra il diminutivo e l'accrescitivo. Menzioniamo ancora altri suffissi relativamente frequenti: *-onzolo* (*mediconzolo*), *-ucolo* (*avvocatucolo*), *-uncolo* (*ladruncolo*), *-icchio* (*governicchio*), e poi *-occio* (*grassoccio*), *-iccio* (*massiccio*), *-astro* (*olivastro*), i quali vengono usati più spesso per modificare gli aggettivi.

All'infuori dell'area toscana, i suffissi *-accio*, *-occio* e *-uccio* possono essere sostituiti dalle varianti seguenti: *-azzo* (*amorazzo*), *-ozzo* (*predicozzo*), *-uzzo* (*occhiuzzo*).

Altri suffissi alterativi sono: *-acchio* (*cerracchio*), *-aglia* (*gentaglia*), *-ame* (*culturame*), *-atto* (*orsatto*), *-iciattolo* (*fiumiciattolo*), *-igno* (*dolcigno*), *-ognolo* (*verdognolo*).

Il significato di ogni alterato deve essere tratto direttamente dal contesto nel quale esso viene usato. Le caratteristiche generali del suffisso possono servire soltanto da indicazioni approssimative che non sempre devono rivelarsi valide.

L'interpretazione semantica dei suffissi alterativi non è sempre sufficiente per rendere conto dell'insieme del loro significato. In alcuni casi è necessaria un'interpretazione pragmatica. In effetti, i suffissi alterativi possono assicurare funzioni specifiche negli atti di parola (richieste, valutazioni, scuse, ringraziamenti, ecc.) e possono esprimere varie attitudini del parlante (ludicità, emotività, ironia, *understatement*, ecc.).

Per poter scegliere – quando si forma un alterato – il suffisso corretto, è necessario avere una buona conoscenza dell'uso storicamente fisso. Anche se *-ino* è il suffisso più produttivo, in alcuni paradigmi non è il suffisso più usato (cf. ad esempio *casetta* e *stantetta*: gli alterati corrispondenti in *-ino* – *casina* e *stanzino*, *stanzina* – vengono usati però con una frequenza molto più bassa rispetto alle forme *casetta* e *stanzetta*). L'uso è imprevedibile e deve essere appreso in contatto con la lignua, sia essa scritta o parlata. Quando si sceglie il suffisso, occorre ugualmente prendere in considerazione l'eufonia: le forme come *grottetta* o *giardinino* non vengono usate perché non eufoniche.

Studiando i testi del periodo più antico della lingua italiana, abbiamo scoperto che *-etto* e *-ello* e – in minore misura – *-uolo* sono tra i primi suffissi alterativi usati. Questi suffissi appaiono per la prima volta con una certa frequenza nella poesia del Due- e del Trecento, ad esempio in Cavalcanti, Folgore da San Gimignano, Dante, Cino da Pistoia e Petrarca (alcuni esempi: *cittadetta*, *fontanetta*, *fontanella*, *fiumicelli*, *praticelli*, *boschetto*, *gentiletto*, *ballatetta*, *spiritello*, *pasturella*, *gentiluzza*, *cameretta*, *casetta*, *erbetta*, *lagrimetta*, *navicella*, *letticiuol*). Il suffisso *-ino* appare per la prima volta con una certa frequenza nella prosa di Boccaccio – nel *Decameron* (ed esempio *coltellino*, *fanciullino*, *casettina*) –, ma non nella sua poesia. Per una migliore comprensione dell'uso contemporaneo sarebbe utile esaminare l'uso nella sua evoluzione fin dal periodo più antico, e forse anche studiare la relazione tra l'uso antico e le forme alterate in latino, le quali possono essere servite da fonte d'ispirazione agli scrittori antichi.